

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ * LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

KENTLEŞME SÜRECİNİN TÜRK SİNEMASINA YANSIMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Münevver DEMİR

TEMMUZ – 2021

GÜMÜŞHANE

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ * LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

KENTLEŞME SÜRECİNİN TÜRK SİNEMASINA YANSIMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Münevver DEMİR

TEMMUZ – 2021

GÜMÜŞHANE

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ * LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

KENTLEŞME SÜRECİNİN TÜRK SİNEMASINA YANSIMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Münevver DEMİR

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Emre CENGİZ

TEMMUZ – 2021

GÜMÜŞHANE

BİLDİRİM

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum “Kentleşme Sürecinin Türk Sinemasına Yansıması” isimli bu çalışmanın, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve alıntı yaptığım tüm çalışmaların kaynakçada yer aldığını taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

08/ 07 / 2021

.....

Münevver DEMİR

ÖNSÖZ

Bu çalışmada; kent kavramı açıklanarak sanayi devriminden sonra tüm dünyada, 1950'lerden sonra ise Türkiye'de etkisini gösteren kentleşme süreci ve bu sürecin getirdiği sorunların en iyi şekilde yansıtıldığı sinema ele alınmıştır. Ardından Türkiye'deki kentleşme süreci ve sorunları sinema filmleri çerçevesinde analiz edilmiştir.

Başta bu çalışmanın hazırlanmasında Lisansüstü eğitimim boyunca yardımlarını ve değerli görüşlerini benimle paylaşan, öğrencisi olmaktan onur duyduğum değerli hocam ve danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Emre Cengiz'e teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca bu süreçte beni yalnız bırakmayan kız kardeşim Merve Demir'e ve varlıkları ile beni rahatlatan, benden hiçbir desteği esirgemeyen kıymetli annem ve babama sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

GÜMÜŞHANE-2021

Münevver DEMİR

ÖZET

DEMİR, Münevver. Kentleşme Sürecinin Türk Sinemasına Yansıması, Yüksek Lisans Tezi, 2021, (XIII+117)

İnsanları kendilerine çeken kentler en genel tanımıyla tarımsal faaliyetin olmadığı tarım dışı etkinliğin fazla olduğu mekânlar olarak tanımlanmaktadır. Bu mekânlar tarih boyunca pek çok değişim ve dönüşüm yaşamıştır. Ancak hiç biri kentleri sanayi devrimi kadar etkilememiştir. Sanayi devrimi kentleri ekonomik, sosyal, siyasi ve hatta kültürel açıdan bir değişim ve dönüşüme zorlamıştır. Bu değişim ve dönüşümün kent için en büyük etkisi ise kentleşme süreci olmuştur. Türkiye’de kentleşme süreci 1950’li yıllarda tarımsal alanda yapılan modernleşme hareketiyle başlamıştır. Bu modernleşme hareketi kırsal alanda iş imkânı bulamayan aileleri büyük kentlere göç etmeye zorlayarak kentleşme sürecinin yaşanmasına neden olmuştur. Bu tarihten itibaren hızlı bir kentleşme süreci yaşayan Türkiye, kentleşmenin etkisiyle pek çok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunların tespiti ve çözümlenmesinde yazılı kaynaklar kadar görsel kaynaklarda büyük önem taşımaktadır. Bu önem göz önüne alınarak Türkiye’de yaşanan kentleşme süreci sinema eşliğinde dönemlere ayrılarak Türkiye’nin kentleşme haritası çıkarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kent, Kentleşme, Türk Sineması

ABSTRACT

DEMİR, Münevver. The Reflection Of Urbanization On Turkish Cinema, Master Thesis, 2021, (XIII+117)

Cities that attract people to them are defined as places where there is a high number of non-agricultural activities without agricultural activities in the most general definition. These venues have undergone many changes and transformations throughout history. However, none affected cities as much as the industrial revolution. The industrial revolution forced cities to change and transform economically, socially, politically and even culturally. The biggest impact of this change and transformation for the city has been the urbanization process. The urbanization process in Turkey began in the 1950s with the modernization movement in the agricultural field. This modernization movement forced families who could not find employment in the countryside to migrate to large cities, causing urbanization to occur. Having experienced a rapid urbanization process since this date, Turkey has faced many problems with the effect of urbanization. Visual sources are as important as written sources in identifying and resolving these problems. Considering this importance, the urbanization process in Turkey will be divided into periods with cinema and an urbanization map of Turkey will be tried to be drawn.

Keywords: Urban, Urbanization, Turkish Cinema

İÇİNDEKİLER

DIŞ KAPAK

İÇ KAPAK

KABUL VE ONAY	III
BİLDİRİM	IV
ÖNSÖZ.....	V
ÖZET.....	VI
ABSTRACT	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XII
RESİMLER LİSTESİ.....	XIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KENT VE KENTLEŞME ÜZERİNE BİR İNCELEME.....	5-52
1.1. Kent Kavramı	5
1.1.1. Kent Sınıflandırılması	7
1.1.1.1. Fonksiyonları Açısından Kentler	8
1.1.1.2. Morfolojik Açıdan Kentler	9
1.1.1.3. Fiziki Sınırlar Açısından Kentler.....	9
1.1.1.4. Nüfus Büyüklüklerine Göre Kentler.....	9
1.1.2. Kentleri Ortaya Çıkaran Kuramsal Yaklaşımlar	10
1.1.2.1. Hidrolik Toplum Kavramı ve Artı Ürün.....	10
1.1.2.2. Max Weber'in Kuramı.....	11
1.1.2.3. Ekonomik, Askeri ve Dinsel Kuram.....	12
1.1.2.4. Gideon Sjoberg'in Kuramı.....	13
1.1.2.5. Karl Marx'ın Kuramı	14

1.1.3. Kentlerin Büyümesini Ele Alan Yaklaşımlar ve İdeal Kent Büyüklüğü	14
1.1.3.1. Ortak Özekli Çember Kuramı	14
1.1.3.2. Dilimler Kuramı	16
1.1.3.3. Birden Çok Özekli Büyüme Kuramı	17
1.1.4. Kentlerin Tarihsel Gelişimi	18
1.1.4.1. Antik Kentler	18
1.1.4.2. Ortaçağ Kentleri	24
1.1.4.3. Sanayi- Endüstri Kenti	25
1.1.4.4. Küresel Kent	28
1.2. Kentleşme Kavramı	30
1.2.1. Kentleşmenin Nedenleri	31
1.2.1.1. İktisadi Nedenler	31
1.2.1.2. Teknolojik Nedenler	31
1.2.1.3. Siyasi Nedenler	32
1.2.1.4. Sosyo- Psikolojik Nedenler	32
1.2.2. Türkiye’de Kentleşme	33
1.2.2.1. Cumhuriyet Öncesi Kentleşme	33
1.2.2.1.1. Gök Türkler, Uygurlar ve Oğuzlarda Kent	33
1.2.2.1.2. Anadolu Selçuklu Toplumunda Kentleşme	35
1.2.2.1.3. Osmanlı Döneminde Kentleşme	36
1.2.2.2. Cumhuriyet Sonrası Türkiye’de Kentleşme	39
1.2.2.2.1. 1923-1950 Arası Dönem	39
1.2.2.2.2. 1950-1980 Arası Dönem	40
1.2.2.2.3. 1980 -2000 Arası Dönem	41
1.2.2.2.4. 2000 ve Sonrası Dönem	42
1.2.3. Türkiye’de Kentleşme Nedenleri	44
1.2.3.1. İç Nedenler	44
1.2.3.2. Dış Nedenler	47
1.2.4. Türkiye’de Kentleşme Sorunları	47
1.2.4.1. Ekonomik Sorunlar	47
1.2.4.2. Sosyal Sorunlar	48
1.2.4.3. Hizmet Sorunları	48

1.2.4.4. Yönetim Sorunları	48
1.2.4.5. Alt Yapı ve Ulaşım Sorunları	49
1.2.4.6. Barınma Sorunları.....	49
1.2.4.7. Çevre Sorunları.....	50

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRK SİNEMASININ GELİŞİMİ	53-70
2.1. Sinemanın Ortaya Çıkışı ve İlk Yılları	53
2.2. Türk Sinema Tarihi ve Gelişimi	56
2.2.1. 1896-1922 Sinemanın Ülkeye Gelişi ve İlk Yılları	56
2.2.2. 1922-1939 Tiyatrocular Dönemi	59
2.2.3. 1939- 1950 Geçiş Dönemi	60
2.2.4. 1950-1970 Sinemacılar Dönemi	61
2.2.5. 1970-1980 Yılları Arası Dönem	63
2.2.6. 1980-1990 Yılları Arası Dönem	64
2.2.7. 1990- 2000 Yılları Arası Dönem	66
2.2.8. 2000 ve Sonrası Dönem	67
2.3. Sinema ve Kent İlişkisi	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KENTLEŞMENİN TÜRK SİNEMASINA YANSINMASI	71-98
3.1. 1960- 1970 Yılları Arası Filmler ve Analizleri	71
3.1.1. Gurbet Kuşları	71
3.1.2. Keşanlı Ali Destanı	72
3.1.3. Bitmeyen Yol	73
3.1.4. Gecekondu Peşinde	74
3.1.5. 1960-1970 Yılları Arası Filmlerin Analizi	75
3.2. 1970-1980 Yılları Arası Filmler ve Analizleri	76
3.2.1. Gelin	76
3.2.2. Düğün	77
3.2.3. Taşı Toprağı Altın Şehir	78
3.2.4. Yusuf ile Kenan	79

3.2.5. 1970-1980 Yılları Arası Filmlerin Analizi	80
3.3. 1980-1990 Yılları Arası Filmler ve Analizleri	82
3.3.1. Bir Yudum Sevgi.....	82
3.3.2. Züğürt Ağa	83
3.3.3. Bir Avuç Cennet.....	84
3.3.4. Düttürü Dünya.....	85
3.3.5. 1980-1990 Yılları Arası Filmlerin Analizi.....	86
3.4. 1990-2000 Yılları Arası Filmler ve Analizleri.....	87
3.4.1. Bir Küçük Bulut.....	87
3.4.2. Eşkîya.....	88
3.4.3. Gece, Melek ve Bizim Çocuklar	89
3.4.4. Güneşe Yolculuk.....	90
3.4.5. 1990-2000 Yılları Arası Filmlerin Analizi	91
3.5. 2000 ve Sonrası Filmler ve Analizleri	93
3.5.1. Başka Sementin Çocukları	93
3.5.2. Kara Köpekler Havlarken.....	94
3.5.3. Ev Kira Sement Bizim.....	95
3.5.4. Saf.....	96
3.5.5. 2000 ve Sonrası Filmlerin Analizi.....	97
SONUÇ.....	99
KAYNAKÇA	107
ÖZGEÇMİŞ.....	117

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Ortak Özekli Çember Kuramı	15
Şekil 2. Dilimler Kuramı.....	16
Şekil 3. Birden Çok Özekli Büyüme Kuramı.....	17

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1. Gurbet Kuşları.....	71
Resim 2. Keşanlı Ali Destanı	72
Resim 3. Bitmeyen Yol	73
Resim 4. Gecekondu Peşinde.....	74
Resim 5. Gelin.....	77
Resim 6. Düğün.....	78
Resim 7. Taşı Toprağı Altın Şehir	79
Resim 8. Yusuf İle Kenan	80
Resim 9. Bir Yudum Sevgi	82
Resim 10. Züğürt Ağa	83
Resim 11. Bir Avuç Cennet	84
Resim 12. Düttürü Dünya	85
Resim 13. Bir Küçük Bulut.....	88
Resim 14. Eşkîya.....	89
Resim 15. Gece, Melek ve Bizim Çocuklar	90
Resim 16. Güneşe Yolculuk.....	91
Resim 17. Başka Semtin Çocukları.....	94
Resim 18. Kara Köpekler Havlarken	95
Resim 19. Ev Kira Semt Bizim	96
Resim 20. Saf	97

GİRİŞ

İnsanoğlunun güvelik kaygısından dolayı bir arada yaşamaya başladığı ve tarihi uzun yıllar öncesine dayanan kentler, insanların yaşadığı mekân olarak tanımlanmaktadır. Bu mekânlar insan doğası gibi sürekli bir değişim ve dönüşüm içinde olmuştur. Bu değişim ve dönüşüm sonucunda karmaşık bir hâl alan kentlerin ne zaman ve nerede ortaya çıktığı konusunda sorulan sorular cevapsız kalmıştır. Bu sorulara cevap ararken pek çok kurumsal yaklaşım ön plana atılmıştır. Ancak bu kurumsal yaklaşımlar kent bilimcilerin sadece bir varsayımdır. Kentler hakkında en somut bilgiler arkeolojik kazılar sonucunda elde edilmiş ve kent tarihi insanoğlunun dünya üzerindeki ilk izleri olan antik çağ kentleri ile başlatılmıştır. Daha sonra ortaçağ kentleri, sanayi kentleri ve sanayi kentlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan metropoliten alanlar olarak devam etmiştir.

Dünya üzerinde kentleri büyük bir değişim ve dönüşüme sürükleyen sanayi devrimi kentlerin temel güvenlik işlevinin değişmesine ve iş, sanayi ve oturma bölgesi olmak üzere üç temel etmen etrafında şekillenmesine neden olmuştur. Bu üç etmen sanayi kentlerinin ortak noktası olmuş ve ister gelişmiş ister gelişmekte olsun her kentte görülmüştür.¹ Gelişmiş ülkelerde sanayide ortaya çıkan iş gücü ihtiyacından dolayı kentlere göç eden insanlar, gelişmekte olan ülkelere ise kırsal alanda iş imkânının azalması nedeniyle göç etmişlerdir. Bu göçlerin sonucunda ise kentleşme süreci ortaya çıkmıştır.

Kentleşme en genel tanımıyla, kent ve kentte yaşayan insan sayısındaki artış olarak kabul edilmektedir. Ancak bu kavramı bu kadar dar bir kalıba sokmak yanlış olacaktır. Çünkü kent mekânı birçok disiplini ilgilendiren karmaşık bir yapıdır. Sosyologlar, şehir planlamacıları, iktisatçılar, tarihçiler gibi birçok disiplin kendi standartlarına uygun bir tanımlama geliştirdiğinden, kavram üzerinde tek bir tanımlamanın yapılması eksik olacaktır. Ancak kentleşmenin bütün boyutlarını ortaya koymaya çalışan Keleş kentleşmeyi, “sanayileşme ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısındaki artan oranda örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış

¹ Chauncy D. Harris, Edward L. Ullman, **Kentin Doğası**, Çev: Ayten Alkan, **20.Yüzyıl Kenti**, Der: Bülent Duru, Ankara: İmge Kitapevi, 2002, s.59.

ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi süreci”² şeklinde tanımlamıştır.

Kentleşme süreci gelişmiş ülkelerde 19. yüzyılın sonu 20.yüzyılın başından itibaren, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ise İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra görülmeye başlanmıştır. Gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında zaman farkının yanında kentleşmenin nedenleri açısından da farklılık vardır. Gelişmiş ülkelerde iş gücü ihtiyacından dolayı bir kentleşme yaşanırken, gelişmekte olan ülkelerde tarımsal alanda yaşanan teknolojik gelişmeler sonucu işsiz kalan kesimin kente göç etmesi sonucunda bir kentleşme süreci yaşanmıştır. Türkiye’de de bu süreç 1950’li yıllardan sonra görülmüştür. Yaşanan bu hızlı kentleşme sürecini neredeyse tek başına üslenen İstanbul çok geçmeden sosyal, kültürel, barınma, altyapı gibi birçok sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunlara çözüm üretmek ve kentleşmeyi kontrol altına almak için 1960’lardan itibaren yapılan kalkınma planlarında kentleşme ile ilgili önlemler ve alınması gereken tedbirler yer almıştır. Ancak bu tedbirler yeterli olmamış ve kentleşme çözüme ulaştırılması gereken bir sorun olarak kalmıştır. Bu sorunu ele alan en iyi görsel kaynak ise sinema filmleridir.

Sinemanın buluşunu sağlayan tarihsel süreç oldukça eski zamana dayanmaktadır. Bu alandaki ilk icat 16. yüzyılda Leonardo da Vinci tarafından icat edilen Karanlık Oda olmuştur. Bu icattan sonra pek çok bilim insanı sinemanın bir adım daha öteye gitmesi ve günümüzdeki halini alması için çaba göstermiştir.³ Bütün bu çabalar sonucunda ortaya çıkan sinema II. Abdülhamit döneminde ülkeye gelmiş ve büyük ilgi görmüştür. Bu ilgi Cumhuriyet döneminde de devam etmiş ve 1960’lı yıllardan sonra toplumsal sorunları konu edinen bir yapı haline gelmiştir. Bu nedenle sinema kentleşme sürecini ve bu sürecin sorunlarının ortaya konmasında önemli bir yere sahip olmuştur.

Çalışmanın Amacı; Türkiye’deki kentleşme sürecinin nedenleri, sonuçları ve sorunlarını siyasi, toplumsal ve ekonomik yapı üzerindeki etkilerinin sinema aracılığıyla ortaya koymaktır. Sinemanın insanların sorunlarına ışık tutmaya başladığı 1960’lı yıllar başlangıç tarihi olarak belirlenmiştir. Bu tarihten itibaren günümüze kadar olan süre beş döneme ayrılarak her dönemde dört. Toplamda yirmi film incelenmiştir.

² Ruşen Keleş, **Kentleşme Politikası**, 2. Baskı, Ankara: İmge Kitapevi, 1993, s.20.

³Özlem Bıçakçıoğlu, **Türk Sineması’nda Bir Tür Olarak Güldürü: Ertem Eğilmez Filmleri**, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014, s.3.

Çalışmanın Yöntemi: Çalışmada gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik geliştirilen nitel araştırma tekniği kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda betimsel ve içerik analizi olmak üzere iki veri analiz süreci bulunmaktadır. Bu çalışmada görüşme ve gözlem sonucu elde edilen verilerin düzenlenmiş ve yorumlanmış bir şekilde okuyucuya sunulmasına olanak sağlayan betimsel analiz⁴ kullanılarak, kavramsal çerçevesi çizilen Türkiye’deki kentleşme süreci, konuyla bağlantılı sinema filmleri doğrultusunda anlatılmaya çalışılmıştır.

“Türkiye’de Yaşanan Kentleşme Sürecinin Türk Sinemasına Yansıması” adlı bu çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. İlk üç bölüm çalışmanın kavramsal çerçevesini oluştururken dördüncü bölüm ampirik kısmı oluşturmaktadır. Birinci bölümde, kent kavramının gelişimi anlatılarak kentlerin sınıflandırılması, kentleri ortaya çıkaran kuramsal yaklaşımlar ve kentlerin tarihsel gelişimine değinilecektir.

İkinci bölümde, kentleşme ve Türkiye’deki yansımaları başlığı altında, kentleşme kavramı, kentleşmenin nedenleri, Türkiye’de kentleşme süreci, cumhuriyet döneminde kentleşme, Türkiye’de kentleşme politikaları, Türkiye’de kentleşmenin nedenleri, Türkiye’de kentleşmenin özellikleri ve Türkiye’de kentleşme sorunlarına değinilecektir.

Üçüncü bölümde, Türk sinemasının gelişimi başlığı altında sinemanın ortaya çıkışı ve ilk yıllarına değinilerek Türk sinemasının tarihinden bahsedilecektir.

Dördüncü bölümde ise kentleşmenin Türk Sinemasına Yansıması başlığı altında 1960-1970, 1970-1980, 1980-1990, 1990-2000 ve 2000 ve sonrası dönemlerde belirlenen sinema filmlerinin konuları ve analizleri yapılacaktır.

Kapsam ve Sınırlılıkları: Türkiye’de kentleşme her ne kadar 1950’li yıllarla birlikte başlasa da hem kentleşmenin getirdiği sorunların en yoğun olarak yaşanmaya başladığı hem de sinemanın toplumsal sorunlara değindiği yıl olan 1960’lı yıllar başlangıç tarihi olarak seçilmiş ve bu tarihten itibaren kentleşme konulu filmler tek tek izlenerek araştırmanın amacına yönelik olan filmler seçilmiştir. 1960- 1970 yılları arası: Gurbet Kuşları, Keşanlı Ali Destanı, Bitmeyen Yol, Gecekondu Peşinde; 1970-1980 yılları arası: Gelin, Düğün, Taşı Toprağı Altın Şehir, Yusuf ile Kenan; 1980-1990 yılları

⁴Gül Nur Akman, “Nicel ve Nitel Araştırma Yöntemleri” 2014,s.10 , <http://content.lms.sabis.sakarya.edu.tr/Uploads/80469/44072/nicel-nitel.pdf>, Erişim Tarihi: 05.05.2019

arası: Yedi Bela Hüsnü, Bir Yudum Sevgi, Bir Avuç Cennet, Düttürü Dünya; 1990-2000 yılları arası: Bir Küçük Bulut, Eşkıya, Gece Melek ve Bizim Çocuklar, Güneşe Yolculuk; 2000 ve sonrası Başka Sementin Çocukları, Kara Köpek Havlarken, Abluka ve Ev Kira Sement Bizim şeklinde beş ayrı dönemde yirmi film incelenmiştir.

Hipotezler: Bu çalışmanın ana hipotezi: “Türkiye’de yaşanan kentleşme sürecinin mekânsal, toplumsal, sosyo-psikolojik ve dönemsel olarak farklılık gösterdiği ve bu farklılıklarının Türk sinemasına yansıdığı” fikri üzerine kurulmuştur. Bu ana hipotezi destekleyen alt hipotezler ise şunlardır:

- Bireylerin gelir düzeyi azaldıkça kente göç etme istekleri artmakta ve kırsal alandan bağlarını kopararak kente gelen bireyler geri dönme niyetleri bulunmamaktadır.
- Kente yeni gelen bireyler kır ve kent arasında kalmakta, kentli olma konusunda mekânsal ve kültürel açıdan problemler yaşamaktadırlar.
- Türkiye’de yaşanan kentleşme süreci ve bu sürecin en büyük sorunu olan gecekondulaşma dönemsel olarak farklılıklar göstermektedir.
- Bireylerin kente gelme nedenleri dönemsel açıdan farklılık göstermektedir.
- Türkiye’deki kentleşme sürecinin mekâna yansıması çarpık kentleşme şeklinde olmuştur.
- Türkiye’de çarpık kentleşmenin önüne geçilememesinin en önemli nedeni gecekonduların siyasi amaçlar doğrultusunda meşrulaştırılmasıdır.
- Kentleşme toplumsal olarak bir ayrıma neden olmuş ve bu ayrım kent mekânı üzerinde net bir şekilde görülmüştür.
- Kentleşmeyle birlikte gelen özgürlükçü yaşam kentte gelen insanların aile, din, gelenek, görenek ve adetlerinden kopmasına neden olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KENT VE KENTLEŞME ÜZERİNE BİR İNCELEME

Çalışmanın bu bölümünde, kent ve kentleşme kavramlarının tanımları ve kavramlara ilişkin temel bilgilere yer verilecektir.

1.1. Kent Kavramı

Kent, insanların yaşadığı mekân olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu tanımlama doğru olduğu kadar da eksiktir. Çünkü kent kavramı bütün disiplinleri içine alan bir kavramdır. Sosyoloji, şehir planlama, iktisat, tarih gibi birçok disiplin kendi standartlarına uygun bir tanımlama geliştirdiğinden, kent kavramı üzerinde tek bir tanımlamaya rastlamak mümkün değildir. Bu nedenle kavramın etimolojik analizinin yapılması, kavramın anlaşılabilmesi açısından önemlidir.

Latinedeki yurttaşlık kelimesinden türeyen kent kavramı, İngilizcede “city”, Fransızcada “cite”, İtalyancada “citta”, İspanyolcada “ciudad” olarak ifade edilmektedir.⁵ Sözcüklerin kullanımını kolaylaştırmak üzere sözcük kökenlerini inceleyen Sevilla’lı Saint Isidor, “Etimolojiler” adlı kitabında, kent anlamına gelen “city” kelimesini, birçok kaynakta yer alan farklı kelimelerden yararlanarak açıklamaya çalışmıştır. Bu kelimelerden biri kentin taş yapısı anlamına gelen “urbs” kelimesidir. Buradaki taş yapı korunma, ticaret ve savaş gibi nedenlerle ilişkilendirilmiştir. City kelimesinin diğer bir kökü olan “civitas” ise, kentte anlam bulan duygular, ritüeller ve inançlar olarak tanımlanmaktadır.⁶ Bu doğrultuda kentler, taş duvarlar içerisinde aynı duygu, ritüel ve inançların paylaşıldığı mekân olarak ifade edilmektedir. Buna ek olarak, kentin özgür yapısına vurgu yapan Germen dillerine de değinmek gerekmektedir. Eski Almanya, Saksonya ve İskandinavya’da kullanılan, kale ya da oturma yeri anlamına gelen “burgh” ya da “borough” kelimeleri kente karşılık gelmektedir. Kapitalist sürecinin kentsel öğeleri olan burjuva (bourgeois) ve burjuvazi (bourgeoisie) gibi kavramlar da bu kökten türemiştir. Bunun yanında Almancada

⁵ Robert J. Holton, **Kentler, Kapitalizm ve Uygarlık**, Çev: Rüsen Keleş, 1. Baskı, Ankara: İmge Kitapevi, 1999, s.13.

⁶ Richard Sennett, **Gözün Vicdanı**, Çev: Süha Sertabıbioğlu ve Can Kurultay, 2. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013, s.25- 26.

duvarlarla çevrili yer anlamına gelen “town” kelimesi de kullanılmaktadır. Ancak kente karşılık gelen “burg” yada “town” kelimeleri klasik dünyadaki kent tanımlamaları ile aynı anlamı taşımamaktadır. Çünkü bu kentler özgün bir kent yaşamı yerine genellikle savaş sırasında kullanılan sığınak veya hayvancılıkla uğraşanların kullandığı geçici konut gibi ilkel bir yaşama karşılık gelmektedir.⁷

Kentin etimolojik incelemesinde batının yanında Türk diline de değinmek gerekmektedir. Türk dilinde kent teriminin etimolojik incelemesi yapılırken İslamiyet’ten önce ve İslamiyet’ten sonra olmak üzere iki döneme ayrılır. İslamiyet’ten önce Göktürk ve Uygurlar’da kente denk gelen kelime “balık” kelimesidir. Bu kelimenin zamanla “balıg” olarak da söylendiği bilinmektedir. Kaşgarlı Mahmut İslamiyet’ten önce Türkler tarafından balıg kelimesinin şehir veya kale anlamında kullanıldığını söylemiştir. Ancak 11. Yüzyılda Karahanlı Türkler ve Oğuz Türleri balıg yerine “kend” (kent) kelimesini kullanmaya başlamıştır.⁸ Kent kelimesinin İslamiyet’ten sonra Türk dilinde kullanılmasında ise Arapça’nın etki görülmektedir. İslamiyet’ten sonra Arapçadaki “müdüm” kelimesi yerleşik anlamında, “Medine” ise kent anlamında kullanılmıştır. Dilimize yerleşen ve ilim, teknik, sanayi, ticaret vb. alanlarda belirli bir gelişmişlik seviyesine ulaşmak olarak tanımlanan medeniyet kelimesi ise medine kelimesinden türemektedir.⁹

Kent hakkında yapılan kısa etimolojik inceleme sonucunda kent, kaleler ve surlarla çevrili korunaklı mekanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak zamanla değişen koşullar kente denk gelen kavramların da değişmesine neden olmuştur. Günümüzde kent, çeşitli yönlerden birçok bilim dalını ilgilendirdiği için disiplinler arası bir özelliğe sahiptir. Bu özelliği kenti birçok farklı tanım ile karşı karşıya bırakmaktadır. Ancak en genel tanımı ile kent; “Nüfusu belirli bir büyüklüğü ve yoğunluğu aşan, ekonomisi daha çok tarım dışı etkinliklerde yoğunlaşan ve kendi nüfusundan başka, etki alanı içinde yaşayanlara da hizmet sağlayan...”¹⁰ mekanlardır.

Bu tanımlamaya yakın bir tanımlama da Keleş tarafından yapılmıştır. Keleş’e göre kentler:

⁷ Holton, a.g.e., s.18-19.

⁸ Faruk Sümer, **Eski Türklerde Şehircilik**, 3. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s.1.

⁹ Ahmet Karaçavuş, “Temeddünden Medeniyete (Civilisation): Osmanlı’nın İnsan Toplum ve Devlet Anlayışının Değişimi Üzerine Bir Deneme”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı.37, 2015, s. 89.

¹⁰ Ömer Demir ve Mustafa Acar, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, 1. Baskı, İstanbul: Ağaç Yayınları, 1992, s.206.

Sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun, yerleşme, barınma, gidiş-geliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinimlerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşılarda bulunduğu, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük komşuluk birimlerinden oluşan...¹¹ yerleşim birimleridir.

Kenti sistematik olarak inceleyen Louis Wirth'e göre kent, yalnızca bir yaşam alanı değil, aynı zamanda insanları etkileyen ve insanların eylemlerinden etkilenen, toplumsal, ekonomik ve kültürel öğelerin birleşmesinden oluşmaktadır. Wirth tanımlamasında kentlerin, nüfus büyüklüğü, yoğunluğu ve heterojenliğine dikkat çekmektedir.¹² Kavrama insan ihtiyaçları doğrultusunda yaklaşan Henri Laborit ise kenti, "orada yaşayan insanın, toplumsal yapısını ayakta tutabilmesi için gerekli çıkarı gerçekleştirmesine yardım eden bir araç"¹³ şeklinde tanımlamıştır. Kente sosyolojik açıdan bakan Rene Maunier'a göre kent, "nüfusuna oranla coğrafi temeli dar olan ve aileler, meslek grupları, sosyal sınıflar, mezhepler vs. gibi çeşitli heterojen grupları içine alan karmaşık bir yerleşme grubudur."¹⁴

Görüldüğü gibi farklı noktalar merkeze alınarak farklı kent tanımlamaları ortaya çıkmıştır. Ancak en kapsamlı tanımlama Hüseyin Bal'da rastlanılmıştır. Bal kenti şöyle tanımlamaktadır;

Kent sanayi, ticaret, hizmet gibi ekonomik etkinliği olan tarımsal ürünlerde dahil olmak üzere her türlü ürünün dağıtıldığı, sınırları belirlenmiş bir alanda yoğunlaşmış nüfusun sosyal bakımdan tabakalaştığı, mesleksen rollerin artarak farklılaştığı, dikey ve yatay hareketliliğin yaygın olduğu çeşitli sosyal grupları barındıran, sivil toplum örgütlenmelerinin etkinliğinin gittikçe arttığı, merkezi ve yerel yönetimi temsil eden çeşitli kurumların bulunduğu, yerel, bölgesel ya da uluslararası ilişki ağlarına sahip heterojen bir topluluktur.¹⁵

1.1.1. Kent Sınıflandırılması

Günümüzde kentler oldukça karmaşık yapıları ile karşımıza çıkmaktadır. Bu karmaşık yapıların daha iyi anlaşılabilmesi için belirli kriterler çerçevesinde sınıflandırma yapılmıştır. Fonksiyonları, nüfusları, fiziki sınırları ve morfolojik

¹¹ Rüşen Keleş, **Kentbilim Terimleri Sözlüğü**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1980, s.67-68.

¹² Louis Wirth, **Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme**, iç Ayten Alkan ve Bülent Duru, **20.Yüzyıl Kenti**, Ankara: İmge Kitabevi, 2002, s.89.

¹³ Henri Laborit **İnsan ve Kent**, Çev: Bertan Onaran, 1. Baskı, İstanbul: Payel Yayınları, 1990, s.21-22.

¹⁴ Rene Maunier, **L'origine et la fonction economique des villes**, Paris: Giard et briere, 1910'dan aktaran Ayla Yörükcan, **Şehir Sosyolojisinin Teorik Temelleri**, Ankara: İmar ve İskan Bakanlığı Yayınları, 1968, s.17.

¹⁵ Hüseyin Bal, **Kent Sosyolojisi**, Bursa: Sentez Yayınları, 2015, s.32.

yapılarına göre yapılan bu sınıflandırmalar kent yapılarının daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır.

1.1.1.1. Fonksiyonları Açısından Kentler

Fonksiyonel açıdan sınıflandırma, herhangi bir kentin hangi tip veya özellikte bir kent olduğu konusunda en detaylı bilgiyi veren bir sınıflandırmadır. Bu sınıflandırmada kentlere hâkim olan sanayi, ticaret, madencilik, kültür ve dinlenme faaliyetleri dikkate alınmıştır. Bu nedenle kentler ekonomik, kültürel, idari ve siyasi fonksiyonlara sahip kentler şeklinde üç gruba ayrılmıştır.¹⁶

Kentlerin ekonomik fonksiyonları kentlerin, ticaret, ziraat ve sanayi ile ilgili faaliyetlerin merkezi olmaları ile ortaya çıkmaktadır. Ticaret kentleri, perakende ve toptan üretimin yapıldığı, ticari faaliyetlerin merkezileştiği kentlerdir. Bu nedenle bu kentler, dışarıya ürün satma ve ham madde alma amacıyla değişik ulaşım araçları ile kolaylıkla gidilebilen merkezlerden oluşmaktadır. Tarım kentleri ise genellikle çevrelerindeki küçük yerleşmelerde üretilen ürünlerin getirilip satılması ile ortaya çıkan kentlerdir. Bu kentler, daha çok gelişmekte olan ülkelerde görülmektedir. Tarım kentlerinde tarım sektörünün yanında hizmet sektöründe çalışanlar da bulunmaktadır. Bu çalışanlara daha çok haftanın belirli günlerinde kurulan pazarlar vasıtası ile ortaya çıkan Pazar kentlerinde rastlanmaktadır. Bu kentler genellikle ortaçağın sonlarına doğru Anglo- Sakson ülkelerinde gelişme göstermiş, daha sonra önemini kaybederek yerini perakende satış merkezlerine bırakmıştır. Diğer bir kent modeli ise sanayi kentleridir. Sanayi kentlerinin ortaya çıkışı kentlere yeni bir soluk getirmiş, kent ve kentleşmeye önemli etkileri olmuştur. Sanayi kentleri ikiye ayrılmaktadır. İlki sanayi için gerekli olan hammaddenin sağlandığı kentler iken, ikincisi bu hammaddenin işlendiği üretim kentleridir.¹⁷ Bu iki kent modeli de kentlerin iş imkanını arttırarak kentte yaşanan kentleşme hızını etkilemiştir.

Kültürel fonksiyonlu kentler, genellikle kentte bulunan yükseköğretim kurumları, edebiyat, güzel sanat faaliyetleri, kongreler, festivaller, müzeler ve dini

¹⁶ Mehmet Sait Şahinalp, Necmettin Elmastaş, Veysi Günel ve Sedat Benek, “Şehirlerin Sınıflandırılması ve Tatvan Şehri’nin Bu Sınıflandırmalardaki Yeri”, **Eastern Geographical Review**, Cilt.15, Sayı.23, 2010, s.58.

¹⁷ Eyüp G. İsbir, **Şehirleşme ve Meseleleri**, Ankara: Gazi Büro Yayınları, 1991, s.9-10.

merkezler gibi kentlere kültürel özellik kazandıran etkenler dahilinde ortaya çıkarmaktadır.¹⁸

İdari ve siyasi fonksiyonlu kentler ise, ekonomik ve kültürel kentlerin aksine kendiliğinden oluşmamaktadır. Bu kentler sahip olduğu idari ve siyasi fonksiyon nedeniyle ülkenin bütününü ilgilendiren hizmetlerin yürütüldüğü ana merkez konumundadır. Bu nedenle diğer kentlere üstünlük sağlamaktadır.¹⁹ Örneğin 1923 yılında Ankara'nın başkent olarak kabul edilmesi ile Ankara, Türkiye'nin genelinde uygulanan kanun ve yönetmeliklerin kabul edildiği ana merkez haline gelmiştir.

1.1.1.2. Morfolojik Açıdan Kentler

Morfolojik sınıflandırmada kentlerin kuş bakışı görünümüleri dikkate alınmaktadır. Bu sınıflandırmanın ölçüsünde kentlerin kuruldukları alanların benzerliği veya farklılıkları ile fiziki sınırların en ve boyları esas alınmaktadır. Bu ölçütlere göre kentler; daire, şerit, parçalı, çok merkezli şekle sahip olmak üzere dört kategoriye ayrılmaktadır.²⁰

1.1.1.3. Fiziki Sınırlar Açısından Kentler

Fiziki sınırlar açısından kentlerde, kentlerin büyüklükleri esas alınmaktadır. Bu sınırlandırmaya göre geniş alanı kaplayan kentlere geniş kentler, dar alanı kaplayan kentlere ise dar kentler denilmektedir. Ancak kentlerin kapladığı alanın genişliğine göre yapılan bu sınıflandırma çok fazla tercih edilmemektedir. Çünkü günümüzde teknolojinin gelişmesi ile birlikte yatay bir kentleşmeden çok dikey bir kentleşme görülmektedir. Bu nedenle kentlerin geniş sahalara yayılması her zaman büyük ölçekli kent olduğu anlamına gelmemektedir.²¹

1.1.1.4. Nüfus Büyüklüklerine Göre Kentler

Kent sınıflandırmalarında literatürde daha çok nüfus kriterine göre bir sınıflandırma yapılmaktadır. Bu sınıflandırmaya göre belli nüfus büyüklüğüne sahip olan yerleşmeler kent olarak kabul edilmektedir. Halihazırda kullandığımız hukuksal sisteme bakıldığında büyükşehir ve diğerleri olmak üzere ikili bir sınıflandırma söz

¹⁸ Eyüp G İsbir, **Kentleşme ve Konut Politikaları**, 3. Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2014, s.8

¹⁹ İsbir, **Kentleşme ve Konut Politikaları**, s.8.

²⁰ Şahinalp ve diğerleri, a.g.e.,s.52.

²¹ Yusuf Şahin, **Kentleşme politikası**, 1. Baskı, Trabzon: Murathan Yayınevi, 2010, s.21.

konusudur. Nüfusu 5.000 ve 750.000 arasında olan yerleşmeler belediye, 750.000'den fazla olan yerleşim yerleri ise büyükşehir belediyesi olarak kabul edilmektedir.²² 1924 yılında çıkarılan ve halen kullanılan 442 sayılı Köy Kanunda ise üçlü bir sınıflandırma benimsenmiştir. Kanuna göre nüfusu 2.000'den az olan yerler köy, 2.000 ile 20.000 arası nüfusu olanlar kasaba ve 20.000'den çok nüfusu olanlar şehir olarak kabul edilmektedir.²³

1.1.2. Kentleri Ortaya Çıkaran Kuramsal Yaklaşımlar

Kentler, tarihi süreç içerisinde farklı birçok kültürü bir araya toplayan mekanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu mekanların ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı konusunda farklı kuramsal yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar ise şunlardır;

1.1.2.1. Hidrolik Toplum Kavramı ve Artı Ürün

Bu teoriye göre kentler, toprak ve iklimin artı ürün elde etmeye müsait olması ile ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında kentlerin ortaya çıkabileceği bölgelerin ve toprağın basit insan topluluklarından oluşmaması, iş bölümü ve sosyal gelişmenin sağlanabileceği kadar büyük nüfusları içermesi gerekmektedir. Ancak bu şartlarda kent yaşamı ortaya çıkmaktadır.²⁴

Bu kuramın daha iyi anlaşılabilmesi için iki temel unsura değinilmesi gerekmektedir. Bunlardan ilki artı üründür. Kentleri ortaya çıkaran ana kriter olarak kabul edilen artı ürün, tüketileceğinden fazlasını üretmek olarak tanımlanmaktadır.²⁵ Tarımsal üretimde artı ürünün oluşmasının en temel nedeni sulamanın yağışlara göre değil, gelişmiş sulama kanalları aracılığıyla yapıyor olmasıdır. Sulama kanallarının yapımı organize bir iş bölümünü, bu kanalların ayakta kalabilmesi için gerekli bakım ve onarım ise bürokratik bir denetleme mekanizmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu bürokratik denetleme süreci de kentsel düzeyde nitelikli bir idari sistemin oluşmasına neden olmuştur.²⁶

Artı ürününün kentleşmeyi destekleyebilmesi için bazı kriterleri yerine getirmesi gerekmektedir. Bu kriterlerin başında ise bölgede yerleşik tarımın yapıyor olması,

²² Belediye Kanunu, 03. 07. 2005 tarih ve 5393 sayılı kanun, R.G. 13.07.2005, Sayı: 25874.

²³ Köy Kanunu, 18.03. 1924 Tarih ve 442 sayılı kanun, R.G. 07.04.1924, Sayı: 68.

²⁴ Nihat Falay, "Kentlerin Kökenlerine Toplu Bir Bakış", *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, Cilt.6, Sayı.1-3, 1985, s.97

²⁵ Rana A. Aslanoglu, *Kent Kimlik ve Küreselleşme*, 2. Baskı, Bursa: Ezgi Kitapevi, 2000, s.17.

²⁶ Falay, a.g.e. 98-99.

yüksek yoğunluklu nüfusunun olması ve ürünlerin yatırıma dönüşmesi için karşılıklı değiş tokuş sisteminin olması gelmektedir. Bu kriterleri sağlayan yerleşim yerlerinde kentler ortaya çıkmaya başlamaktadır. Gelişen kent, ekonomik bir güçlenmeyi, savaşları ve bunlara bağlı olarak da korunma içgüdüsünü beraberinde getirmektedir. Bu sürecin sonunda ise kentte yaşayan insanları ve kenti ayakta tutmak için üst yapı kurumları oluşmaya başlamaktadır.²⁷

Bu kuramın ikinci temel unsuru ise hidrolik toplum fikridir. Wittfogel'e göre hidrolik toplumun üç temel özeliği bulunmaktadır. Bunlardan ilki sulama kanallarının tarımda özel bir iş bölümünü doğurması, ikincisi toprağın yoğun bir şekilde işlenmesi, son olarak da toplumda büyük bir iş birliğinin olmasıdır. Bu özellikler sonucunda nüfusun yoğunlaştığı ve merkezileştiği görülmekte, ortaya çıkan iş bölümünün devamının sağlanması için de bürokratik bir yapılanmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Buda merkeziyetçi bir devlet yapısının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. İş bölümü, iktidarın merkezileşmesi ve idari yapı, toplu yerleşmenin nedeni olmakta ve kentleri ortaya çıkarmaktadır.²⁸

Sonuç olarak bu kuram çerçevesinde kentlerin ortaya çıkışı, su kanallarının gelişmesi ile paralellik göstermektedir. Su kanalları tarımsal üretimi arttırmış, bu durum artı değeri ortaya çıkarmıştır. Artı değerın oluşması ve satılması ise kentleri ortaya çıkaran en temel faktör olarak kabul edilmiştir.

1.1.2.2. Max Weber'in Kuramı

Weber, kentsel topluluğun yalnızca Avrupa'da ortaya çıktığına, yakın doğuda istisnalar olsa da bu yerleşim yerlerinin az sayıda ve ilkel biçimde olduğuna dikkat çekmektedir. Çünkü yerleşim yerlerinin tam bir kentsel topluluk olabilmesi için birçok özeliği bir arada barındırıyor olması gerekmektedir. Bu özellikler; bir kale, pazar alanı, kendine ait bir mahkeme ve özerk bir hukuk, ilgili bir birlik biçimi ve son olarak en azından kısmi bir özerklik ve kendi kendini yönetebilme hakkına sahip olabilmektir. Bütün bu özellikler göz önüne alındığında Ortaçağ kentlerinin, hatta 18. yüzyıl kentlerinin tam anlamı ile kent özeliği taşımadığı söylenebilmektedir.²⁹

²⁷ Aslanoglu, a.g.e., s.17.

²⁸ Falay, a.g.e., 99-100.

²⁹ Max Weber, **Şehir**, Çev: Musa Ceylan, 12. Baskı, İstanbul: Yarı Yayınları, 2018, s.94.

Max Weber kentleri üretici ve tüketici kentler şeklinde ikiye ayırarak yönetsel ve sınıfsal ayrışmanın kent oluşumuna etkilerini de incelemiştir. Tüketici kentler, ekonomik açıdan soyluların satın alma gücüne bağlı olduğu kent tipidir. Genel tüketiciler işlerinden elde ettikleri gelirleri (emekli maaşları, kiralar, hisse senetleri ve bono faizleri) kentte harcayarak kentte para rantını sağlarlar. Bu para rantı kentteki yerli esnaf ve tüccarlar için hayati bir öneme sahiptir. Çünkü başka gelir kaynakları bulunmamaktadır. Üretici kentlerde ise bunun tam tersi bir durum söz konusudur. Şehirdeki nüfus ve satın alma gücündeki artış, fabrikaların bu bölgede yoğunlaşmasına neden olmuştur. Üretimin olduğu bu kentlerde imalatçıların veya yerli zanaatkar ve tüccarların ürünlerini dışarı satması ile bu kent modeli gelişme göstermiştir. Max Weber tarafından ortaya atılan bu kent ayrımında tüketici kent tanımı orta çağ kentlerine, üretici kent tanımı ise sanayi kentine denk gelmektedir.³⁰

1.1.2.3. Ekonomik, Askeri ve Dinsel Kuram

Tek başlarına kentlerin oluşumuna etkileri olmasa da kentlerin gelişimi için önemli yere sahip kuramlarda bulunmaktadır. Bu kuramların başında ekonomik teoriler gelmektedir.

Ekonomik teorilere göre kentin gelişimi için bir pazar yerinin olması gerekmektedir. Çünkü bu pazar yeri, gerek yerleşik nüfusun, gerek sadece ticaret amacıyla kente gelenlerin sayısının artmasına neden olacaktır. Ancak sadece pazar yerinin olması o yerleşkeyi kent statüsüne taşımamaktadır. Kent oluşumunda etkin bir diğer teori ise askeri teorilerdir. İnsanlar savunma amacıyla, etrafı surlarla çevrili mekanlar inşa etmişlerdir. Bu surlar içerisinde bir araya gelen insanlar ise kentleri oluşturmuştur. Kentleri bir nedene bağlı olarak değerlendiren teorilerin sonuncusu ise dinsel teorilerdir. Bu teori göçebe yaşantıdan yerleşik yaşantıya geçişte dinin sosyal kontrol işlevi gördüğüne vurgu yapmaktadır.³¹

Ekonomik, askeri ve dinsel teoriler belirli kentleri kapsadığından bütün kentler için geçerli değildir. Bu nedenle kentleri ortaya çıkaran ana teoriler olarak kabul edilmemekle, kentlerin gelişimi için etkili teoriler olduğu söylenmektedir.

³⁰ Örgen Uğurlu “Kentlerin Tarihsel Gelişimi”, iç. Örgen Uğurlu, Nihal Şirin Pınarcıoğlu, Ayşegül Kandak ve Makbule Şiriner Önver, **Kent Sosyolojisi Çalışmaları**, İstanbul: Örgün Yayınevi, 2013, s.3-31.

³¹ Aslanoğlu, a.g.e., s.19-21.

1.1.2.4. Gideon Sjoberg'in Kuramı³²

Gideon Sjoberg'in geliştirdiği kavramsal çerçevede ise kentlerin oluşması için üç koşulun yerine getirilmesi gerekmektedir. Bunlardan ilki yerleşim yerlerinin uygun bir ekolojik yapıda olmasıdır. Dünyanın en eski kentleri bitki ve hayvan gelişimi için iklim ve toprağın uygun olduğu yerlerde ortaya çıkmıştır. Örneğin kent yaşamının kendiliğinden ortaya çıktığı bölgeler genellikle nehir ve vadi kenarları olmuştur. Nehir kenarlarında kurulan bu yerleşim yerlerinde, periyodik olarak gerçekleşen su taşmalarının yetersiz teknolojiye rağmen kontrol altına alınması artı ürünün oluşmasına, bu ürünlerin satılması ise ticaretin canlanması ve farklı kültürlerin bir araya gelmesine, dolayısıyla kentin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Kent yaşamı için ikinci gerekli koşul ise teknolojik gelişmelerdir. Teknoloji bir grup insanın tarımsal üretimden farklı alanlara yönelmesine neden olmakta, dolayısıyla kentsel yaşam için zemin hazırlamaktadır. Örneğin metalin, hayvanların evcilleştirilmesinde, yük taşınmasında, tekerlekli taşıtların çekilmesinde, tarlaların sürülmesinde kullanılması insanların yerleşik hayata geçmesine kolaylık sağlamış, kent için önemli bir yere sahip olan ticaretin gelişmesine dahi etki etmiştir. Ancak teknolojinin gelişmesi ile ortaya çıkan kent yaşamı, tek taraflı olmanın ötesinde yerleşik yaşam tarzının daha sonra teknolojik gelişmelerin merkezi konumuna gelmesiyle karşılıklı bir etkileşim içerisinde olmuştur.

Kentleri ortaya çıkaran bir diğer koşul ise özellikle siyasi ve ekonomik alanlarda iyi gelişmiş bir sosyal organizasyondur. Buna göre kentsel yaşam içinde üretilen tarım fazlasını depolamak, ihtiyacı olan bölgelere sevk etmek ve bu sistemin iyi bir şekilde çalışmasını sağlamak için sosyal bir organizasyon olan küçük bir yönetici gruba ihtiyaç vardır.

Tüm bu teoriler doğrultusunda sosyal, ekonomik ve siyasal ilişkiler çerçevesinde kentlerin tek bir nedenden ötürü ortaya çıkmadığı kanısına varılmaktadır. Buna karşın kabul edilmesi gereken gerçek kentler, ne amaçla kurulursa kurulsun bir kez kurulduktan sonra daha büyük nüfusların toplandığı, yeni buluş ve teknolojik gelişmelerin merkezi olduğu mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır.³³

³² Gideon Sjoberg, **The Preindustrial City**, New York: The Free Press, 1965, s.27-31

³³ Paul K. Hatt, Albert J. Reiss, Jr, "Kentsel Yerleşimlerin Tarihi", Çev: Ayten Alkan, **20.Yüzyıl Kenti**, Der: Bülent Duru, Ankara: İmge Kitabevi, 2002, s.29.

1.1.2.5. Karl Marx'ın Kuramı

Karl Marx kentleri tanımlarken iş bölümünü esas almıştır. Marx'a göre Orta Çağ'a kadar olan toplum tarihi, kırsal kesimin tarihi iken, Orta Çağ'dan itibaren feodal üretim biçiminin ortaya çıkması ve ticaretin gelişmesiyle birlikte kır-kent ayrımı görülmeye başlanmıştır.³⁴

Marx'a göre, Orta Çağ'da tüccarların kurdukları ticaret bağlantıları, kentlerin kırdan farklılaşmasına neden olmuştur. Bu farklılaşmanın temel nedeni ise iş bölümünün ortaya çıkmasıdır. Bu dönemde sermaye birikimi etkisiyle kentlerde görülen iş bölümü farklılaşmaya başlamış bu ise yeni endüstrilerin önünü açmıştır. Böylelikle kentler arasındaki ilişki ile üretim ve ticaret arasındaki ayrım, sanayi kentleri arasında yeni bir üretim farklılaşmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda ise kentlerde farklı sanayi türleri ortaya çıkmıştır. Ancak her kent sanayiye sıcak bakmamış, özellikle lonca sisteminin sanayiye karşı çıkışı, sanayi kentlerinin loncalardan uzak ve ham maddeye yakın yerlerde kurulmasına neden olmuştur.³⁵

1.1.3. Kentlerin Büyümesini Ele Alan Yaklaşımlar ve İdeal Kent Büyüklüğü

Modern kentlerin gelişimi özellikle sanayi devriminden sonra iş, sanayi ve oturma bölgesi olmak üzere üç temel etmen etrafında şekillenmiştir. Bu üç etmen merkeze alınarak kentlerin yapısal özelliklerine ilişkin farklı kuramlar ortaya çıkmıştır. Bu kuramlar Ortak Özekli Çember Kuramı, Dilimler Kuramı ve Birden Çok Özekli Büyüme Kuramı şeklinde sıralanmaktadır.³⁶

1.1.3.1. Ortak Özekli Çember Kuramı

Kurama göre kentlerdeki yerleşim yerleri, merkezden dışa doğru iç içe girmiş dairesel bir büyüme ile oluşmaktadır. Kentler ekonomik yapıdaki değişikliklere paralel olarak büyümekte, büyüdükçe de halkalar genişlemekte ve birbiri içine girmektedir.³⁷

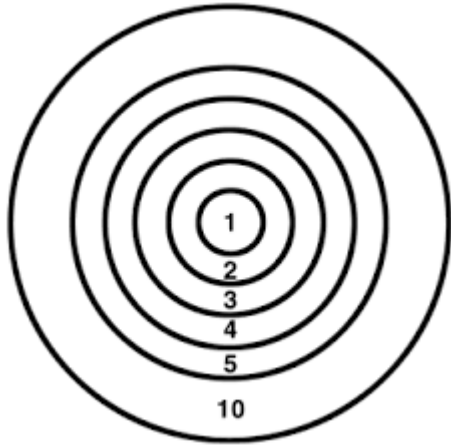
³⁴ Hatice Turut ve E. Murat Özgür, "Klasik Kent Kuramlarından Eleştirel Kent Kuramlarına Geçiş Bağlamında Kentleri Yeniden Okumak", *Ege Coğrafya Dergisi*, Cilt.27, Sayı.1, 2018, s.4.

³⁵ Aslanoglu 58-59

³⁶ Harris ve Ullman, a.g.e s. 59., Ruşen Keleş, *Kentleşme Politikası*, 2. Baskı, Ankara: imge Kitapevi, 2015, s.84

³⁷ Keleş, *Kentleşme Politikası*, s.84-85.

Şekil 1. Ortak Özekli Çember Kuramı

- 1.Özeksel İş Ticaret Bölgesi
- 2.Geçiş Bölgesi
- 3.İşçilerin Oturdukları Alanlar
- 4.Yüksek Ölçümlü Oturma Alanları
- 5.Yöre Kentler (Baliyöler)

Kaynak: Ruşen Keleş, Kentleşme Politikası, 2. Baskı, Ankara: İmge Kitapevi,1993, s.85

Ortak Özekli Çember Kuramında kentlerin büyümesi en iyi beş merkeze bölünerek anlatılmaktadır. En içte bulunan çekirdek özeksel iş ticaret bölgesidir. Bu bölgenin özelliği ticari, toplumsal, kentsel yaşam ve ulaşımın merkezi olmasıdır. Bu bölgeyi ortadan kalkmaya yüz tutmuş geçiş bölgesi izlemektedir. Bu bölge hafif sanayi kuruluşları ve ticareti barındıran, kötü yaşam koşulları, gecekondu mahalleri ve hastalık gibi sorunların bulunduğu bölgedir. Üçüncü halka ise geçiş bölgesinin olumsuz koşullarından kaçan ancak işlerine yakın olmayı isteyen işçilerin oturduğu alandır. Bu bölgelere göre daha iyi yaşam standartının olduğu, buna bağlı olarak da daha iyi konutların bulunduğu bölge dördüncü bölgedir. Bu bölge, tek bir ailenin oturmasına uygun olarak yapılan veya üst sınıfların yaşaması için tasarlanan apartmanlardan oluşmaktadır. Son halka ise banliyölerin bulunduğu alandır. Bu alan genellikle şehrin kargaşasından kaçan, yüksek gelirli kesimin oturduğu, hızlı ulaşım yolları boyunca belirli noktalarda oluşan yerleşim yerleridir.³⁸

Açıklanan her bir halka göz önüne alındığında merkezden uzaklaştıkça sosyal problemlerin daha da azaldığı ve refah seviyesinin arttığı söylenebilir. Ancak Ortak Özekli Çember Kuramı kent yapılarını basitleştirdiği, hiçbir kentin bu kadar düzenli olamadığı, kuramın her kent yapısına da uymayacağı ve yerel yönetimlerce uygulanacak toprak denetimi ve planlamaların dikkate alınmadığı yönünde eleştirilmiştir.³⁹

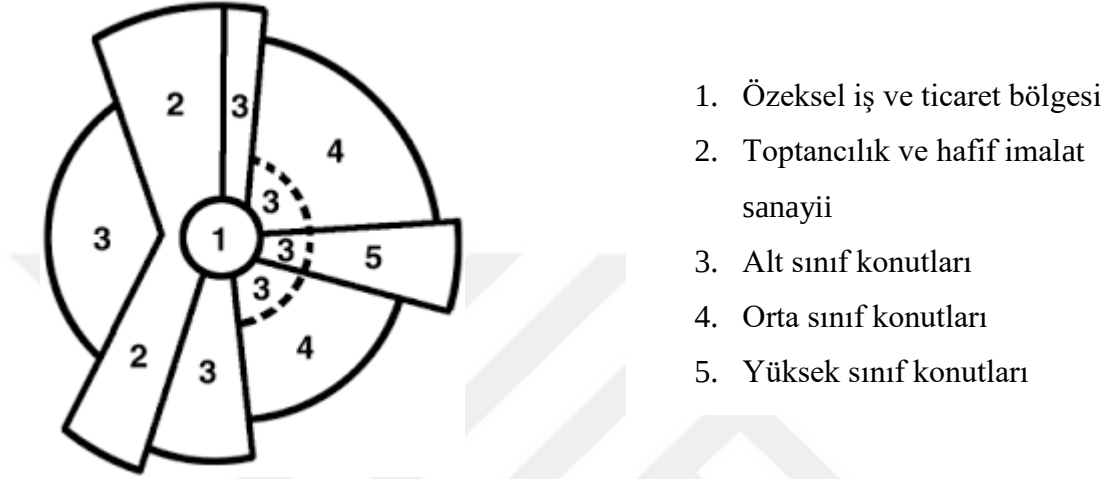
³⁸ Harris ve Ullman, a.g.e s.s.59.

³⁹ Keleş, Kentleşme Politikası, s.85.

1.1.3.2. Dilimler Kuramı

Bu kuram, kentin daha çok ana ulaşım yolları doğrultusunda gelişeceğine ve çevre kentlerinde bu eksen etrafında dağıldığına dikkat çekmektedir.

Şekil 2. Dilimler Kuramı

Kaynak: Ruşen Keleş, Kentleşme Politikası, 2. Baskı, Ankara: İmge Kitapevi, 1993, s.86

Kuram, kenti beş ayrı dilime bölmektedir. Birinci dilim özeksel iş ve ticaret bölgesidir. İkinci dilimde toptan satıcılar ve hafif sanayi yapılarının bulunduğu bölgedir. Bu dilim kentte yüksek gelirli kişilerin oturduğu alanın tam ucuna gelmektedir. Üçüncü dilim alt sınıf oturma bölgesidir. Burası sanayi bölgesine yakın bir yerdir. Önceleri yüksek gelirlilerin, şimdilerde ise alt sınıfın oturma alanıdır. Dördüncü ve beşinci dilimler ise orta ve yüksek gelirli kişilerin oturma alanlarıdır.⁴⁰

Dilimler kuramı, yapısal olarak az gelişmiş ülkelerin kent yapısına denk gelmektedir. Kurama yönelik toplumsal sınıf yapısını gereksiz olarak basitleştirdiği, yerinden yönetimlerin etkinliklerini hiçe saydığı, dilim kavramını anlaşılabilir bir biçimde açıkladığı, son olarak da toprağın kullanımında kümelerin değer yargılarının ve toplumsal davranışların etkisinin dikkate alınmadığı yönünde eleştiriler yapılmaktadır.⁴¹

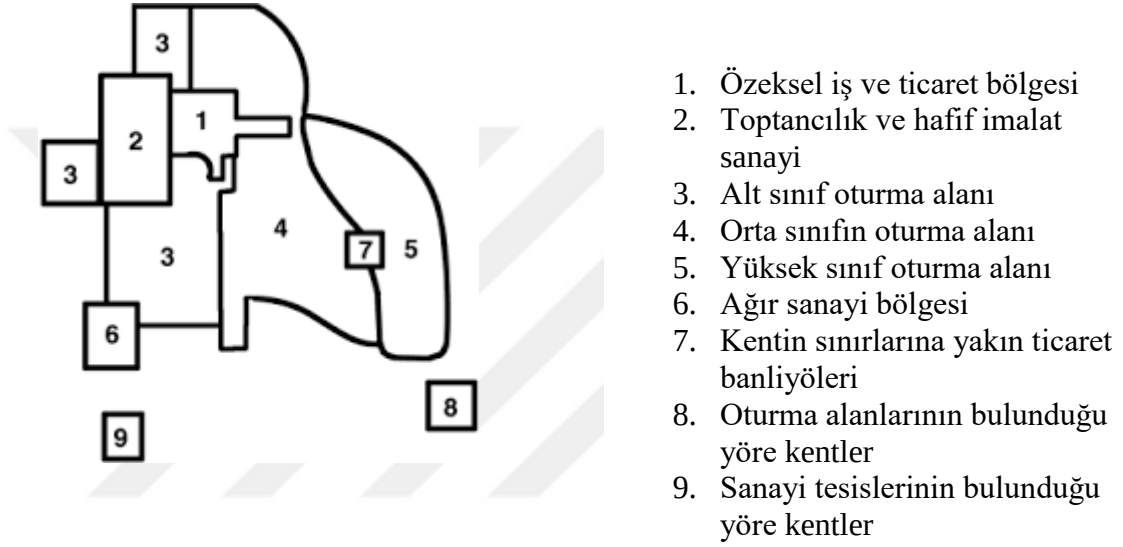
⁴⁰ Harris ve Ullman, a.g.e s. 60., Keleş, Kentleşme Politikası, s. 86.

⁴¹ Keleş, Kentleşme Politikası, s.86.

1.1.3.3. Birden Çok Özekli Büyüme Kuramı

Bu kuram diğer iki kurama yöneltlen eleştirileri dikkate alarak kentlerin tek bir merkezin etrafında değil, birçok merkezin etrafında geliştiği fikri üzerine kurulmuştur. Bu merkezler kimi kentlerde kentlerin kökenine göre, kimi kentlerde ise sonradan ortaya çıkmış, kentlerin büyümelerine ve ihtiyaçlarına paralel olarak da sayılarında artış yaşanmıştır.⁴²

Şekil 3. Birden Çok Özekli Büyüme Kuramı

Kaynak: Ruşen Keleş, Kentleşme Politikası, 2. Baskı, Ankara: İmge Kitapevi, 1993, s.88

Bu kuramda birinci bölge, arsa fiyatlarının pahalı, ulaşım imkânlarının ise kolay olduğu bölgedir. Bu bölge pek çok kentin asimetrik gelişmediği gerçeğine dayanarak sadece kentin ortasında değil, kenarında da yer alabilmektedir. İkinci bölge, birinci bölge ve ulaşım yollarına yakın olarak kurulan, toptan satış ve hafif sanayi bölgesidir. Üçüncü bölge ise alt sınıfın oturma alanıdır. Bu bölge geliri düşük kişilerin iş kollarına yakın olarak oturdukları bölgedir. Dördüncü bölge ise orta sınıfın oturma alanıdır. Yüksek gelirli insanların oturduğu alan ise beşinci bölgedir. Bu bölge kanalizasyon gibi iyi bir alt yapıya ve yüksek arsa fiyatlarına sahiptir. Altıncı bölge ağır sanayi bölgesidir. Kentin sınırına kurulan bu bölgede taşımacılığın iyi şekilde yapılabilmesi için demir yolu ve su yolu gereklidir. Yedinci bölge ise kentin sınırına yakın ticaret banliyölerinin bulunduğu alandır. Sekizinci bölge, oturma alanlarının bulunduğu yöre kentlerden

⁴² Harris ve Ullman, a.g.e. s.60.

oluşmaktadır. Son olarak dokuzuncu bölge ise sanayi tesislerinin bulunduğu yöre kentlerdir.⁴³

Birden Çok Özekli Büyüme Kuramı diğer iki kurama göre çağımızın büyük kent yapılarına daha yakındır. Ancak kuram kentleri bugünkü haliyle betimlemekte, gelecekle ilgili herhangi betimlemeye yer vermemektedir. Örneğin yeni oluşan kent merkezlerinin kentin neresinde ve hangi koşullarda gelişeceğine yönelik bir değerlendirme bulunmamaktadır.⁴⁴

Kentlerin büyümesine ilişkin bu üç kuram Amerikan kent modelini temel aldığı için evrensel bir nitelik taşımadığı ve kuramların değişiklik yapılmadan günümüzdeki gelişmekte olan kent yapılarına bile uymadığı yönünde eleştiri konusu olmuştur. Ancak bu eksikliklerine rağmen kent plancıları için büyük bir önem taşımaktadır.⁴⁵

1.1.4. Kentlerin Tarihsel Gelişimi

İnsanoğlu ile ürettiği yaşam anları olan kentler arasında karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır. İnsan, ürettiği kentler içerisinde yaşamını sürdürürken aynı zamanda bu kentleri her alanda etkilemektedir. Ancak bu etki tek taraflı değildir. Kentlerin oluşturduğu sosyolojik ve ekonomik değişkenlerde insan üzerinde bir değişim ve etki yaratmaktadır. Dolayısıyla süreç içerisinde insanlar ve kentler arasında süreklilik arz eden karşılıklı bir etkileşim nedeniyle, insan davranışları ve kent yapıları değişime uğramıştır. Bu sebeple insanoğlunun gelişimi ve kentin gelişimi arasında paralel bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür. Kent tarihi insanoğlunun dünya üzerindeki ilk etkilerinin görüldüğü antik dönemle başlar, dinlerin egemen olduğu Orta Çağ'la da devam eder. Dünya düzenini kısa bir süre içerisinde büyük bir değişim ve dönüşüme uğratan sanayi devrimi sonrasında da endüstri kentleri olarak karşımıza çıkan kentler, son olarak dönemin metropoliten alanlarında kendini gösterir.⁴⁶

1.1.4.1. Antik Kentler

Kentin tam olarak nasıl ortaya çıktığı konusunda karmaşık bir cevap dizini mevcuttur. Bunun temel nedeni ise kentlerin nasıl oluştuğuna ilişkin yazılı kaynakların

⁴³ Harris ve Ullman, a.g.e. s.60.

⁴⁴ Keleş, Kentleşme Politikası, s.87. , Harris ve Ullman, a.g.e. s. 61-63.

⁴⁵ Keleş, Kentleşme Politikası, s.88.

⁴⁶ Ahmet Şafak Eşmeler, "Türkiye'de Kentleşme Sürecinde Ortaya Çıkan Sorunlar Kentlerde İntihar Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma Ankara Örneği", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018, s.9.

insanlık tarihinin sadece yüzde birlik bir kısmını kapsamaktadır. Bu yüzden kentlerin nasıl ortaya çıktığı konusunda arkeolojik kazılar önemli bir yere sahip olsa da üzerinden uzun zaman geçtiği için tam ve kesin bir bilgi elde etmek oldukça zordur.⁴⁷ Ancak elde edilen arkeolojik kalıntılar göz önüne alınarak bazı tahminlerde bulunulması mümkündür.

İlk olarak mağaralarda, toplayıcılıkla geçinen ilkel bir yaşam tarzı bulunan insanlık tarihi, ilk büyük dönüm noktasına, M.Ö. 8500-7000 dolaylarında çiftçiliğe buna bağlı olarak da yerleşik hayata geçmesiyle ulaşmıştır. İnsanların sayısında oldukça büyük bir artışa neden olan bu olayın yanında, insanlık tarihinin ikinci dönüm noktası olarak kabul edilen uygar toplum denilen becerikli ve karmaşık toplumların ortaya çıkışı da önemli bir yere sahiptir. Çünkü bu gelişme ile birlikte yükselen medeniyetlerin temeli atılarak bugünkü kent yapılanmalarının ilk oluşumları oluşmaya başlamıştır.⁴⁸

Kentlerin ortaya çıkışı üzerine yapılan araştırmalarda ilk kent yerleşmelerinin Mezopotamya'da M.Ö. 3500, Mısır'da M.Ö. 3000, Çin'de ve Hindistan'da M.Ö. 2500 yıllarında görüldüğü söylenebilmektedir. Bu yerleşim yerlerinin ortak noktası, ekolojik yaşam için uygun pozisyonlara sahip olmasıdır. Çünkü büyük nehirlerin geçtiği, verimli ovaların bulunduğu bu kentsel yerleşimler döneme göre sahip oldukları yüksek nüfus sayesinde ilk kent özelliği gösteren mekanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁹

İlk yerleşim yerlerinden biri olan Mezopotamya'nın kenarlarına kurulduğu Fırat ve Dicle'nin akışının düzensiz olması, bazen nehir sularının kabarması ile tarım arazilerinin sular altında kalmasına bazen de kuraklığa neden olmuştur. Genel olarak Akarsuların bu özelliği olumsuz bir şekilde algılansa da bölgede yaşayan insanların gelişmesine katkıda bulunmuştur. Çünkü insanlar verimli olan bu araziye terk etmek yerine hayatlarını sürdürebilmek için akarsuların sahip olduğu bu düzensiz akış özelliğinin olumsuzluklarına çözüm olarak su kanalları ve setler yapmış, ayrıca bunların sürekli bakımının yapılması da zorunlu kılınmıştır. Su kanallarının inşası ve bakımı çok sayıda insanın düzenli bir şekilde çalışmasını gerektirmiş, bu durum ise mutlak bir siyasal bağlılık, gelişmiş bir bürokratik yapı ve yönetim teknikleri ile sağlanmıştır. Mezopotamya'daki bu gelişmeler ise tarihin ilk otoriter monarşilerinin burada kurulmasına neden olmuştur. Bu ifade doğrultusunda akarsulara değil de, mevsimlik

⁴⁷ Gordon Childe, **Tarihde Neler Oldu**, Çev: Alaeddin Şenel ve Mete Tunçay, 1. Baskı, Ankara: Odak Yayınları, 1974, s.17

⁴⁸ William H. Mcneil, **Dünya Tarihi**, Çev: Alaeddin Şenel, 6. Bası, Ankara: İmge Kitabevi, 2002, s. 19-20.

⁴⁹ Aslanoglu, a.g.e., s.14

yağışa bağlı tarımın yapıldığı ve buna bağlı olarak sulama kanal sisteminin olmadığı yerleşim yerlerinde, örneğin o dönem Avrupa'sında, güçlü kent-devlet yapılanmalarına rastlanmadığını söylemek yanlış olmayacaktır.⁵⁰

Mezopotamya'daki devletler genel olarak etrafı surlarla çevrili, dar sokakları bulunan ve halkı tepeden izleyebilen zigguratilere sahip yapılardan oluşmaktadır. Kentin bu yapısı, dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı bir savunma mekanizması niteliğindedir. Din konusunda ise her alanda etkin role sahip olan Tanrı Krallar bulunmaktadır.⁵¹

Mısır medeniyeti, Nil vadisinin kıyısına kurulan bir medeniyettir. Bu alanda kurulmasının nedeni Mezopotamya ile aynıdır. Ünlü Yunan tarihçisi Herodotos, "Mısır Nil'in armağanıdır" ifadesini kullanmıştır. Bu ifadenin altında yatan temel neden ise senede bir kez taşan Nil nehrinin, etrafını verimli topraklarla dolduruyor olmasıdır. Mısırlılar bu taşmaların ne zaman olduğunu hesaplayarak seneyi taşma, büyüme ve hasat olarak üçe bölmüşlerdir.⁵² Mısır medeniyetinde ortaya çıkan bu gelişmenin yanında Nil'in taşmalarını kontrol altına almak ve bu taşmaları sadece tarım arazilerine yönlendirmek için çamur kanalları yapılmıştır. Hesaplamalar ve çamur kanalları sayesinde nehrin kontrolünü ele alan Mısır medeniyeti, artı ürün oluşturabilecek kadar tarımda verimlilik sağlamıştır. Bu artı ürün ise Mısır medeniyetinin, Kızıl Deniz'de ve Yakın Doğuda geniş bir alana yayılan ticaret ağları kurmasına neden olmuştur.⁵³

Mısır'da ilk kralların ne zaman ortaya çıktığı bilinmemekle birlikte Tanrı Kral anlayışının hâkim olmuştur.⁵⁴ Nil nehrinin taşması hesaplanarak bilimsel bir gelişme sağlayan Mısır'da sulama ve çamur kanallarının inşası ve bakımı, artı ürünün satılması ile oluşan ticaret ağlarının kontrolü Tanrı Kralların gücünün zamanla artmasına neden olmuştur.

Hemen hemen Mısır'la eş zamanlı olarak Asya'da da benzer özellikleri taşıyan, uygarlıklardan söz etmek mümkündür. Örneğin, M.Ö. 1300'lerde Şang Hanedanının başkenti olan büyük Anyang şehri, Mısır ve Mezopotamya gibi büyük bir nehrin kenarına konumlanmış kendine özgü yapısı olan bir uygarlıktır. Yakındoğu'nun

⁵⁰ Oral Sander, **Siyasi Tarih**, 24. Baskı, Ankara: İmge Yayınevi, 2012, s.32.

⁵¹ Gordon Childe, **Kendini Yaratan İnsan**, 8. Baskı, İstanbul: Varlık Yayınları, 2006, s. 105

⁵² Halil Ersin Avcı, **Uygarlıklar Tarihi**, İstanbul Üniversitesi Yayını s.49. 2 Ocak 2020 tarihinde https://www.academia.edu/13140907/UYGARLIKLAR_TAR%C4%B0H%C4%B0 adresinden erişildi.

⁵³ Feride Adıyeke, "Eski Mısır'da Sosyal, Ekonomik ve Dini Hayat", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019, s.79.

⁵⁴ Yusuf Ziya Özer, **Mısır Tarihi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1939, s.73.

alüvyon vadilerinde kurulan Asya uygarlıkları tüm siyasal karmaşalara ve ekonomik değişkenlere rağmen kendine özgü yapısını koruyarak neredeyse M.Ö. 1200'lere kadar varlıklarını devam ettirmiştir.⁵⁵

İndüs uygarlığında da kentlerin ne zaman ve nerede ortaya çıktığını söylemek oldukça zordur. Kendine özgü bir yazı biçimini kullanan İndüs uygarlığının yazılarını günümüzde kimsenin okuyamıyor olmasının yanında halen devam eden ve iyi yapılamayan arkeolojik kazılar nedeniyle uygarlık hakkında tam olarak bilgi elde edilememektedir.⁵⁶ Ancak şimdiye kadar elde edilen bulgulardan bazı çıkarımlar yapılabilmektedir. Örneğin M.Ö. 2500 ile M.Ö.1500 arasında varlık gösteren İndüs uygarlığında, Harapa ve Mohenjodaro da bulunan iki büyük kent merkezinden bahsedilmektedir. Bu kentlerin yüksekte bir kale veya sunak, aşağıya doğru ise birbirine bitişik iki bölümden oluştu söylenmektedir. Bu bilgilerin yanında Mühürler ve İndüs uygarlığına ait bazı küçük nesnelere Mezopotamya'da rastlanması, uygarlığın ticaret yaptığı çıkarımına ulaşılmasına neden olmuştur. Ancak her iki büyük kentin haklarını katleden, yapılarını yakıp yıkan ve buralara yerleşmeyen barbar kabileler tarafından yok edilmesi, başka bilgilere ulaşılmasını engellemiştir.⁵⁷

Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda Mezopotamya, Mısır ve İndüs uygarlığının bulunduğu coğrafi konum, bu konuma bağlı olarak ortaya çıkan sorunlar ve bu sorunlara ilişkin çözüm önerileri medeniyetlerin gelişmesine neden olan en büyük etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Gordon Childe, kentler üzerinde ortaya çıkan bu gelişmeyi "kentsel devrim" olarak adlandırmaktadır. Childe kentsel devrim ifadesi ile ilkelikten uygarlığa yani devletsiz toplum yapısından devletli toplum yapısına geçişi işaret etmektedir.⁵⁸ Bu devrim ile birlikte kentler, sadece basit çiftçilikle uğraşmayan, çeşitli meslek ve sınıflardan oluşan mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁹

Kentsel devrim en belirgin olarak Yunan site devletlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu medeniyette bugünkü devlet dediğiniz sisteme yakın bir yapılanmadan söz edilebilir. Ancak bugünkü devletler kadar büyük nüfuslara sahip olmadığı göz önüne alınmalıdır.

⁵⁵ Gordon Childe, **Tarihte Neler Oldu**, Ankara: Odak Yayınları, 1974, s.183.

⁵⁶ Childe, Kendini Yaratan İnsan, s.133.

⁵⁷ McNeil, a.g.e. s.60-63.

⁵⁸ Kürşat Bumin, **Demokrasi Arayışında Kent**, 1. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1990, s. 22.

⁵⁹ Childe, Kendini Yaratan İnsan, s.103.

Yunan site devletlerine polis adı verilmiştir. Polisler, genel olarak kutsal kabul edilen merkezlerin etrafına konumlanmış ve iç içe geçmiş kendiliğinden oluşan mekanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yunan site devletleri düzenli yaşamları, dinleri, vatandaşlık anlayışları, eserleri ve kendine özgü şehir merkezleri ile diğer devletlerden farklı bir yere sahiptir.⁶⁰ Bu şehir merkezlerinin başında Agora gelmektedir. Agora polisin, politik ve kutsallık alanını yansıtan, tanım olarak ise kentlerle ilgili dini, ticari her türlü faaliyetin gerçekleştiği, tüm kamu binalarının etrafında sıralandığı, halka ait geniş açık alan olarak tanımlanmaktadır. Bir diğer önemli merkez ise Akropol'dur. Akropol, Agoranın içinde yer alan kente tepeden bakan bir kale, sığınak ve ilk zamanlar kralların oturduğu yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Yunan site devletlerindeki önemli bir diğer yapılanmalar ise, meclisin toplantı yeri olarak kullanılan bouleuterion, halk meclisinin toplantı yeri olan ekklesiasterion ve önemli memurların görev aldığı ve ağırlandığı prytaneiondur.⁶¹

Antik Yunan devletinin yönetimi ise her şeyden önce canlı, konuşmaya ve her anlamda kitlesel bir yapılanmaya dayalı bir özelliğe sahiptir. Doğrudan demokrasinin ilk ve son örneğini yansıtan Antik Yunan devletleri, yetişkin, özgür ve mülk sahibi olan her erkeği yönetimde söz sahibi kılmıştır.⁶² Ancak Helenistik dönemin sonuna doğru Yunan polis devletleri özelliklerini ve kimliklerini kaybetmeye başlayarak yerini Roma kentlerine bırakmış ve bu tarihten itibaren Roma kentleri kentsel gelişim sürecinde dikkat çekmeye başlamıştır.

Roma kentlerinin kendileri özgü mekânsal ve yönetsel özellikleri bulunmaktadır. Mekânsal olarak dikdörtgen şekilde inşa edilen morfolojik bir yapıya sahip kentlerin etrafı surlara çevrilidir. Bu surların içinde ise hamamlar, arenalar kemerler, içme suyu, kanalizasyon ve kaldırım taşı bulunmakta ve bu özellikler hemen hemen bütün kentlerde görülmektedir.⁶³

Roma, devlet şekli olarak Akdeniz boyunca uzanan irili ufaklı kentleri egemenliği altına alarak konfederasyon biçimini benimsemiştir.⁶⁴ Yönetimde ise sivil seçkin grubun ön plana çıktığı görülmektedir. Halkın yönetime katılımı Antik Yunan

⁶⁰ Eşmeler, a.g.e., s.1.

⁶¹ Hüseyin Burak Soy, Antik Yunan Kent-Devleti "Polis"İN Özellikleri, İlgili Araştırmalar ve Batı Anadolu'dan Örnekler, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015, s.32.

⁶² Murray Bookchin, **Kentsiz Kentleşme**, Çev: Burak Özyalçın, 1. Baskı, İstanbul: Sümer Yayıncılık, 2014, s.86.

⁶³ Wolfgang Liebeschuetz, "Antik Kentin Sonu", iç: John Rich (Ed.), **Geç Antik Çağda Kent**, Çev: Suna Güven ve Ertuğrul Güven, İstanbul: Homer Kitapevi, 1999, s.2.

⁶⁴ Leonardo Benevolo, **Avrupa Tarihinde Kentler**, Çev: Nur Nirven, İstanbul: Afa Yayıncılık, 1995, s.22

devletlerine göre daha soyut kalsa da⁶⁵ yurttaşlık bakımından daha kapsayıcı bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Roma imparatorluk sınırları içinde özgür olan herkes yurttaş olarak kabul edilmekte ve yurttaşlık insanların bir arada yaşamasını sağlayan bağlayıcı kuvvet olarak görülmektedir. Bu özelliği ile Roma insanlık tarihinin ilk büyük cumhuriyeti ve modern devletin öncüsü olarak kabul edilmektedir.⁶⁶

Roma devletinin Akdeniz'deki egemenliği arttıkça iç ve dış sorunları da artmaya başlamıştır. Zamanla yönetim Sulla, Pompey ve Sezar gibi bir dizi askeri diktatörler tarafından ele geçirilerek cumhuriyet yönetimine son verilmiştir.⁶⁷ MS. 331 yılında Batı ve Doğu olmak üzere ikiye ayrılan Roma'da, hem sosyal hem de yapısal olarak farklılıklar ortaya çıkmıştır. Ancak Roma'nın kentleşme politikası gereğince kentler birbirine benzer şekilde inşa edildiğinden Batı ve Doğu'nun kentsel yapıları 800 yılına kadar benzer bir çerçevede ilerlemiştir.⁶⁸

3.yüzyıldan sonra Roma İmparatorluğu isyancıların ve yağmacıların saldırısına uğramaya başlamış ve bu durum Roma'nın güçten düşmesine neden olmuştur. Gittikçe kentler üzerinde eski gücünü kaybeden Roma'da, 4. yüzyılda kent yönetiminde piskoposlar etkin olmaya başlamıştır.⁶⁹ İmparatorluğun gücü azaldıkça piskoposların etkinliği bir o kadar artmış, öyle ki 6. yüzyıldan itibaren Latinceye yurttaşlık ya da yurttaşlar topluluğu anlamına gelen civitas sözcüğü, 'piskoposluk kenti' olarak anlam kazanmış ve Roma kentlerinin birçoğu sürekliliğini piskoposun varlığına borçlu hale gelmiştir.⁷⁰ Piskoposların kentler üzerindeki bu etkinliği 476 yılında Batı Roma'nın çöküşüyle birlikte daha da artmıştır.⁷¹

Roma kentleri için önemli bir yere sahip olan Akdeniz'deki ticaretin İslam istilalarına uğraması sonucu kentlerde ticaretin bitmiş ve yabancı tüccarlar buralardan göçmeye başlamıştır. Bu durum ise en çok piskoposların işine yaramıştır. Çünkü kent nüfusu ve kentteki yerlilerin gelirleri azalırken, piskoposların egemenliği giderek artmış ve 9.yüzyıla birlikte piskoposların kent hayatındaki etkisi daha da artarak buralarda tam

⁶⁵ Henri Pirenne, **Ortaçağ Kentleri**, Çev: Şadan Karadeniz, 2.Baskı, Ankara: İletişim Yayınları, 1990, s.10

⁶⁶ Sander, a.g.e., 43.

⁶⁷ Sander, a.g.e., s. 43.

⁶⁸ Liebeschuetz, a.g.e. s. 3- 4.

⁶⁹ Benevolo, a.g.e., s.24.

⁷⁰ Pirenne, a.g.e., s.17-18.

⁷¹ Yusuf Pustu, "Küreselleşme Sürecinde Kent 'Antik Site'den Dünya Kentine'", **Sayıştay Dergisi**, Sayı. 60, 2006, s.137.

anlamı ile piskoposluk kentleri ortaya çıkmış ve Avrupa'daki kentsel yaşam sekteye uğramıştır.⁷²

1.1.4.2.Ortaçağ Kentleri

Ortaçağ'da, doğuda merkezi bir yönetim, batıda ise Roma İmparatorluğu'ndan sonra oluşan yeni üretim ilişkileri ve örgütlenme yapısının bir sonucu olarak ortaya çıkan feodal yönetim hakimdi.⁷³

Feodal toplumun temel özellikleri, bourg veya burg olarak bilinen etrafı surlarla çevrili korunaklı şatolarda mülk sahibi olan senyör ve iş gücü olarak toprağa bağlı olan serflerin barındığı, köylülük yerleşkelerinden oluşmasıdır.⁷⁴ Ortaçağ'da kurulan bu kasabalardan günümüzde hiçbir iz kalmadığından bu alanda yapılan çalışmalar sınırlı kalmıştır. Ancak elde edilen bilgilerden bunların morfolojik açıdan daire biçiminde, etrafı hendek ve surlarla çevrilmiş kapalı yerler olduğu, bu yerlerin içinde de bir şövalye gazinosu ve lordun ikametgâh etmesi için yüksek bir kulenin bulunduğu bilinmektedir. Ayrıca Ortaçağ'da kurulan bu kasabalarda egemen sınıf olan ve kilise üyelerinden oluşan ruhban sınıf ve garnizonun geçimini, köylülerin ödemek zorunda kaldığı aynı ödemeler ile sağlaması ve köylüler tarafından surların tadilat ve bakımının yapılması, Feodal yapının bir düzen içinde kendi kendine yetebilmesini sağlamıştır.⁷⁵ Ancak 10. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ticaretin tekrardan canlanması, feodal yapının değişmesi gerektiğinin ilk işaretlerini vermiştir. Ticaretin canlanması ile tacirlerin ve gezginci yaşamların karşı karşıya kaldıkları yağma, saldırı, kötü hava koşulları, dinlenme ihtiyacı gibi etkenler sonucunda korunaklı mekân aramaları, kale ya da kale etrafına yerleşmelerine neden olmuştur. Bu yerde toplanan tüccarların zamanla sayısının artması, buralarda fauburg veya burg dışı oluşmuş ve fauburg'da koruma ihtiyacı duyan tüccarların kendi kasabalarının etrafını surlarla çevirmelerine neden olmuştur. Bu nedenle çok geçmeden fauburg, burg'dan daha önemli bir hale gelmiştir.⁷⁶

Dışa kapalı, kendi içinde bir yapılanma olan feodal yapı özgürlük ve serbestlik ortamı içeren ticaretin gelişmesine olanak sağlamamıştır. Hal böyle olunca bu yapının değişmesi gerekmiştir. Hiç değilse tüccarlar böyle düşünmüştür. Birlikten kuvvet doğar

⁷² Bumin, a.g.e., s. 49., Pirenne, a.g.e., s.137.

⁷³ Korkut Tuna, "Feodal Düzen ve Şehir", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, Cilt.3, Sayı.1, 1989, s.199.

⁷⁴ Yakup Sencer, *Türkiye'de Kentleşme*, 1. Baskı, Ankara: Kültür Bakanlığın Yayınları,1979, s. 14.

⁷⁵ Pirenne, a.g.e., s.57-58.

⁷⁶ Bumin, a.g.e., s.51., Loe Huberman, *Feodal Toplumdan 20. Yüzyıla*, Çev: Murat Belge, 13. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s.37-38.

sözünü birlikte uzun yolculuklara çıkararak ve yağmacılara, soygunculara karşı birlikte direnerek birçok kez denemiş ve başarı elde etmiş olan tüccarlar, özgürlüklerini kısıtlayan feodal yapıya karşı birleşmiş ve istediklerini elde etmeye çalışmışlardır. Tüccarlar lonca veya hanse denilen birlikleri kurarak bazen kentin sahibi olan senyör ve piskoposlarla savaşıyor, bazen de anlaşarak farklı bir oluşuma neden olmuşlardır.⁷⁷ Bu yeni oluşum adı komün sistemidir ve bu sistemin oluşabilmesi için krallardan veya derebeylerden “Charte (berat)” adı altında belge alınması gerekmiştir. Bireyin yaşamının kent toplumunun yaşamına bağlı olduğuna inanan tüccarlar, kentlerin gelişmesi için kazançlarının çoğunu kilise, hastane yaptırarak ve yoksullara yardım ederek vatandaşlara harcamışlardır. Böylelikle kentte insanların bir araya gelerek örgütlü bir topluluk eliyle ortak yaşamdan doğan sıkıntılar çözülmeye çalışılmıştır.⁷⁸

Ortaçağ kentlerinde ilk kez nüfusun büyük bir bölümü komün yönetimi ile özgürlüklerini elde etmişlerdir. F. Broudel’in “kentin havası özgür kılar” sözü tam olarak dönemi anlamaya yetmiştir. Ancak özgürlük karın doyurmamaktadır. 15. yüzyıldan itibaren artan ticari rekabet, komünlerin içyapısında bozulmalara neden olmuştur. Bunun yanında kent içindeki farklı gruplar arasında yaşanan mücadeleler de komünleri olumsuz etkilemiş ve komünlerin daha da güvensiz mekânlar haline gelmesine neden olmuştur. Bu güvensiz ortam kalfaların tehdit ettiği ustaları, mallarının güvence altına alınmasını isteyen büyük tüccarları, büyük kentlerin saldırılarından korkan küçük kentleri koruyacak olan monarşiyi kazanan yapmıştır. Böylelikle kentler özgürlüklerinden vazgeçerek prensin kentleri haline gelmiştir.⁷⁹

1.1.4.3. Sanayi- Endüstri Kenti

Komün yönetimleri monarşinin yayılma isteği karşısında daha fazla dayanamamış ve 16. yüzyıla beraber modern devletin kurulma sürecinde komünler yerlerini sanayi kentlerine bırakmaya başlamıştır.⁸⁰

Tarımdaki ilk çözümler 12. yüzyıldan sonra kent ortamında yeni bir iş bölümü gerçekleşmesine neden olan ticaretin gelişmesi ile başlamıştır. Kentte yeni bir iş bölümü

⁷⁷ Huberman a.g.e., s.38-39

⁷⁸Can Hamamcı, “Merkezi Yönetim-Yerel Yönetim Ekseninde Belediyelerimizin Yapısı ve Demokratikleşme Eğilimi”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara:1981, s.86’dan aktaran Abdullah Çelik ve Şuayip Aykanat, “Komünlerin (Belediyelerin) Ortaya Çıkışı ve İşlevleri” **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.6, Sayı.22, 2007, s. 104., Pirenne, a.g.e., 149-150.

⁷⁹ Bumin, a.g.e., s.54-56.

⁸⁰ Pustu, a.g.e., 144.

anlayışı ortaya çıkarak, üretim ve ticaretten ayrılan bir tüccar sınıfı doğmuş, ticaretin sadece kentlerin yakın çevresinde değil, aynı zamanda kentler arasındaki gelişimini de sağlamıştır.⁸¹

16. yüzyıldan sonra kırsal alanlara taşınmaya başlayan endüstri tesisleri, hem işçi bulmakta zorlanmamış hem de loncaların kurallarından ve yerine getirmek zorunda olduğu hayırsever yatırımlardan kaçmıştır. Ayrıca sanayi devrimini ilk gerçekleştiren ülke olan İngiltere’de, dokuma endüstrisinde hidroelektrik enerji kullanan tesisler bedava enerjiye de kolayca ulaşmıştır. Endüstrinin bu dağınık yerleşimi buharlı makinelerin kullanımı ile değişmeye başlamıştır. 19. yüzyıldan sonra küçük tesislerin yerini daha büyük fabrikalar almış ve yeni enerji merkezlerinin etrafında toplanmaya başlanmıştır.⁸²

Yaşanan bu gelişmeler kütleli bir üretimi beraberinde getirmiştir. Bu yeni üretimin gerçekleştirildiği fabrikalarda işçi gereksinimlerinin ortaya çıkmasıyla⁸³ toprağa bağlı olmaktan kurtulan ve büyük sanayi karşısında iş yapamayacak olan birey ya da kişiler, geçim arama amacı ile kentlere akın ederek fabrikalarda ücretle çalışan işçi durumuna düşmüş, bu yeni düzen ise işçi ve işveren olmak üzere iki sınıfı ortaya çıkarmıştır.⁸⁴

Klasik liberalizmin temel alındığı dönemde işçi ve işveren ilişkisine kimse karışmamış, işveren daha fazla kâr elde edebilmek için işçi ücretlerini düşürmüş, çalışma saatleri ise olabildiğince uzatılmıştır.⁸⁵ Bu durum erkeklerin yanında çalışma hayatına yeni katılan çocuk ve kadınları da kapsamıştır.⁸⁶ Bunun yanında yurtlardan fabrikalara zorla getirilen çocuklar çalışmaları için kırbaçlanmış ve bu duruma dayanamayanlar da intihar etmiştir. Bu nedenle Marx’ın “şiddet ekonomik bir etmendir” sözü dönemi en iyi şekilde açıklamaya yetmiştir.⁸⁷

17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünyada yaşanan keşifler, uluslararası ticaret ve gemicilikte yaşanan gelişmeler sonucu kurulan koloniler ile hem ham madde hem de pazar ihtiyacı giderilmiştir. Sanayide yaşanan bu gelişmeler sonucunda üretimde

⁸¹ İlhan Tekeli, **Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm**, 2. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014, s. 31.

⁸² Bumin, a.g.e., s. 66.

⁸³ Sami Güven, **Sosyal Politikanın Temelleri**, Dördüncü Baskı, Bursa: Ezgi Kitapevi Yayınları, 2009, s.40.

⁸⁴ Avni Zarakolu, **İktisat İlminin Temel İlkeleri**, Üçüncü Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Cilt.2, 1976, s 248.

⁸⁵ Cahit Talas, **Sosyal Politika**, 3. Baskı, Ankara: Sevinç Matbaa, 1967, s.14-18.

⁸⁶ Zarakolu, a.g.e., s.248.

⁸⁷ Bumin a.g.e., s.66-68.

ve ulaşımda buhar gücü kullanılmaya başlanmış ve toplumdaki iş bölümü daha karmaşık bir yapıya ulaşmıştır. Böylelikle dünya pazarını denetim altına alan İngiltere, 19. yüzyılın ilk yarısında ilk sanayi kentlerini kuran ülke olmuştur.⁸⁸

Dünya üzerinde kentler her zaman diğer yerleşim yerlerine göre kalabalık olmuştur. Ancak sanayi kentleri tarihin hiçbir zamanında görülmeyecek kadar kalabalık bir yapıya sahiptir.⁸⁹ Örneğin sanayi devrimini ilk gerçekleştiren ülke olan İngiltere’de 1685 yılında 6.000 olan Manchester’ın nüfusu, 1801’de 72.215’e, 1851 yılında ise 303.382’ye ulaşmıştır. 1801 yılında 864.845 kişi barındıran Londra, 1891 yılına geldiğinde ise 1.873.676 nüfusla dev bir kent halini almıştır.⁹⁰

Fabrikaların hemen yanına kurulan işçi mahallelerinde barınma ihtiyacının alt yapısı olmayan, yan yana kötü malzemeden yapılmış oldukça küçük evler ile karşılanmaya çalışılması, insani yaşam standartlarının çok altında yerleşim yerlerini ortaya çıkarmıştır. Bazı işçi mahallerinin konumu o kadar iyi tasarlanmıştı ki, zengin mahalle ile yan yana olmalarına rağmen, varlıklı birisi işçi mahallesine uğramak istemediği sürece o bölgeden kimse ile karşılaşmamıştır. İşçi mahalleleri ile zengin mahalleler arasına çekilen bu sınırları, işçi sınıfı aşamasa da salgın hastalıklar aşmış, bunun sonucunda ise daha fazla dip dibe yaşanmayacağını düşünen zengin kesim, şehrin dışına göç etmeye başlamıştır.⁹¹

Hemen hemen her şeyin piyasa mekanizması ve onun kârı için döndüğü bu dönemde kentlerde yaşanan bu olumsuz durumlar karşısında işçi sınıfını koruyacak bir mekanizma bulunmamıştır. Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra işçi sınıfının haklarını aramak için siyasi bir mücadeleye girişmesi sonraki zamanlarda daha iyi çalışma koşullarına ulaşılmasını sağlamıştır.⁹²

Kenttin tam anlamı ile bir kimlik kazanması yaşanan bu gelişmeler çerçevesinde olmuştur. Sanayi devrimi ile kentleşme hız kazanmış, demografik ve toplumsal hareketlilik kentleşmeyi bir sonraki yüzyılın en temel sorunu haline getirmiştir.

⁸⁸ Tekeli, a.g.e. s.32.

⁸⁹ Nail Yılmaz, “Farklılaştırıcı ve Ayrıştırıcı Bir Mekanizma Olarak Kentleşme”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı.48, 2014, s. 252.

⁹⁰ Bumin, a.g.e., s.66.

⁹¹ Bumin, a.g.e., s.68-69.

⁹² Tekeli, a.g.e., s. 33.

1.1.4.4. Küresel Kent

Küreselleşme, ekonomik, sosyal ve kültürel alanları etkileyen çok boyutlu bir kavramdır. Mesafeler arası uzaklık göz ardı edilerek, ülkelerin, insanların ve kültürlerin birbirine yakınlaşması ve birbirleri ile ekonomik, sosyal etkileşim içerisinde olması durumu olarak tanımlanan küreselleşme, insan yaşamının her alanında etkili olan ve durdurulamayan bir süreçtir. Bu süreç insanları, insanların yaşayış biçimlerini, giyim tarzlarını, eğlence şekillerini etkileyerek Fast Food, Mc Donal's, Subway, KFC, Burger King gibi kuruluşlardan hazır yiyecek tüketen, Locoste, H&M, Blue Jean, Adidas gibi uluslararası markalardan giyinen ve alış-veriş merkezlerinde eğlenmeyi seçen tek tip insan kitlesi oluşturmuştur.⁹³

Küresel kent söylemi ile nasıl bir kentten bahsedildiğini anlamak için, Lefebvre'in üretim-kent ölçeğinde kurguladığı kent toplumu kavramını günümüze uyarlamak gerekmektedir. Sanayi kenti ile küresel kent kıyaslandığında, üretim araçlarının değiştiği görülmektedir. Küresel kentin, ana üretim aracı ise finans sektörüdür.⁹⁴ Bu doğrultuda bir kentin küresel olmasını sağlayan temel koşul, dünya ekonomisine entegre olmuş kurumları ve şirketleri barındıran bir finans sektörü ve çevresinde ona göre şekillenen hizmet sektörünün olmasıdır. Ancak bu durum kentleri, kendi devletlerinin önüne geçirerek uluslararası alanda ön plana çıkarmaya başlamıştır. Bu doğrultuda eskiden ulus devlet aracılığı ile gerçekleştirilen sermaye, mal ve hizmetler artık kentler üzerinden gerçekleşir hale gelmiş, böylelikle kentler arası rekabet hız kazanmıştır.⁹⁵

Bu rekabet ortamında kentler finans, sermaye ve hizmet sektörlerini kendilerine çekmek için Harvey'in tanımıyla "özel sektör yatırımcısı" gibi risk almaya başlamışlardır. Bu doğrultuda kentler, küresel alanda söz sahibi olabilmek için kamu kaynaklarını harcamakta, kentlerini tanıtmak için uluslararası etkinlikler düzenlemekte, dünyaca ünlü mimarlara ikonik tasarımlar yaptırmaktadırlar. Ancak küresel kentleri ayakta tutacak olan en önemli etken Castells ve Sassen'in bahsettiği ulaşım ağlarıdır.

⁹³ Aslanoğlu, a.g.e., s.166.

⁹⁴ Volkan Taşkın, "Küresel Kent Söyleminin Kentsel Mekâna ve Mimarlığa Etkisi: İstanbul Örneği", İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016, s.23.

⁹⁵ Pustu, a.g.e., s.146., Servet Sarioğlu, "Küreselleşmenin Kentler Üzerindeki Etkileri: Dünya Kentleri ve İstanbul Örneği", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005, s.26.

Çünkü küresel kentler dünya ulaşım ağlarında ve aktarma noktalarında önemli bir merkez olduğu sürece varlıklarını sürdürebilirler.⁹⁶

Küresel kentlerin bir diğer özelliği ise kentin fiziksel yapısında zengin ve yoksul ayrımının daha da derinleşmesidir. Kentin merkezinde eski konut bölgelerinde yaşayan yoksul kesim buralardan çıkarılarak kentin dışına göç etmeye zorlanmıştır. Merkeze ise rant elde etmek için oteller, lüks alışveriş yerleri, binalar ve modernleşmenin en büyük göstergesi olan gökdelenler yapılmıştır. 1980 sonrası dünyanın dört bir tarafına yayılan yüksek bina yapma eğilimi ile kentlerin yeni simgesi yüksek binalar olmuştur.⁹⁷ Kentleri bir meta olarak görmeye başlayan devletler küçük kentlere dünyaları sığdırmaya çalışarak kentleri markalaştırmış ve marka kentlerini diğer kentlerle yarıştırmak, kent üzerinden ne kadar kâr edebiliriz hesabı yapmaya başlamıştır. Ancak bu markalaştırma sürecinde insan elinin değmediği hiçbir yerin kalmaması, dünyaya geri dönüşü olmayan zararlar vermiştir.

Küreselleşmenin yaratmaya çalıştığı küresel kentlere ilişkin ilk çalışmalar J.Friedman ve G.Wolf tarafından yapılmıştır. J.Friedman ve G.Wolf dünya sistem analizi çerçevesinde konuyu ele alırken J.Friedman daha sonra yaptığı çalışmalarda bu yeni kentlere “Word City” yani Dünya Kenti adını vermiş ve dünya kenti kavramını farklı piyasaları barındıran, önemli finans merkezlerin ulaşım ve iletişim faaliyetlerinin yoğunlaştığı, uluslararası sermayenin toplandığı, iç ve dış göçlere maruz kalan merkezler olarak tanımlamıştır.⁹⁸

Küreselleşmenin mekâna yansıması olarak ifade edilen küresel kentler, sermayenin ve üretimin kontrol edildiği, dünyanın çok uluslu şirketlere ev sahipliği yaptığı veya yapmak için can attığı, teknolojik gelişmelerle dikkat çeken her alanda ülkenin ve dünyanın diğer kentlerine göre farklı özellik gösterdiği, ancak insanlar açısından tek tipliğin olduğu merkezler olarak karşımıza çıkmaktadır. Londra ve New York en bilinen küresel kentlerdir.

Ancak hangi kentlerin küresel kent, hangilerinin aday kent olduğu konusunda değişik şemalar ve kriterler olduğundan literatürde tam bir birleşme sağlanamamıştır. Aynı zamanda küresel kent söylemleri ile ulus devletin eski işlevini ve önemini

⁹⁶ Taşkın, a.g.e., s.25.

⁹⁷ Sarioğlu, a.g.e., s.29.

⁹⁸ John R. Short, **Globalization And The City**, Newyork: Longman, 1999, s.53’ den aktaran Pustu, a.g.e., s.146-147.

kaybettiği, bazı işlevlerinin küresel kentlere paylaştığı konusunda da eleştiriler bulunmaktadır.⁹⁹

1.2. Kentleşme Kavramı

Sanayi devrimi ile önem kazanan kentlere zamanla insanların rağbet göstermesi ve kentin insanlar üzerindeki etkisi, kentleşme olgusunu ortaya çıkarmıştır.

Kent kavramı insanların barındıkları mekânlar olarak tanımlanırken kentleşme bu süreci ifade etmektedir.¹⁰⁰ En genel tanımı ile kentleşme, kent ve kentte yaşayan insan sayısındaki artış olarak kabul edilmektedir. Ancak bu süreci sadece demografik olarak ele almak yanlış ve eksik olacaktır. Çünkü kentleşme demografik yapının yanında ekonomik ve toplumsal yaşamda etkili olan bir süreçtir. Bu noktada Keleş'in "sanayileşme ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısındaki artan oranda örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi süreci"¹⁰¹ şeklindeki kentleşme tanımı, bu ifadeyi kanıtlar niteliktedir.

Kentleşme hakkında birçok yazarda farklı noktalar üzerinden tanımlamalar yapmıştır. Örneğin Demir ve Acar nüfusu temel alarak kentleşmeyi; sanayileşmenin işgücünü çekmesi ve tarımsal üretimin fazla nüfusu itmesi sonucu, nüfusun kitlesel boyutlarda kırsal alandan şehir merkezlerine doğru akması ile ortaya çıkan sosyolojik bir olgu olarak tanımlamıştır.¹⁰² Kentleşmeyi toplam nüfus oranındaki artış olarak kabul eden Kingsley Davis'de benzer bir yaklaşımla kentleşmeyi, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişte bir süreç olarak kabul etmiştir.¹⁰³ Kentleşmeye insanlar üzerinden bakan Nels Anderson ise kentleşmeyi, nüfusun kentsel iş türlerine kaydırılmasından öte, insanların düşünce ve davranışlarındaki değişiklikleri ifade ettiğini dile getirmiştir.¹⁰⁴

Kentleşmenin bir süreci ifade ettiğini söyleyen Şahin, demografik, siyasi, iktisadi ve sosyolojik açıdan dört farklı ölçüt ele alarak bu süreci açıklamaya çalışmıştır.

⁹⁹ Eşmeler, a.g.e., s.22.

¹⁰⁰ Rüstem Erkan, "Kentleşme ve Sosyal Değişme", 2. Baskı, Ankara: Bilimadamı Yayınları, 2004, s.23

¹⁰¹ Keleş, Kentleşme Politikası, s.20.

¹⁰² Demir ve Acar, a.g.e., s.206.

¹⁰³ Xizhe Peng, Xiangming Chen ve Yuan Cheng "Urbanization And Its Consequences" Yayımcı Paris, Fransa: Eolss Yayıncıları, 2011, 15 Mart 2020 tarihinde <https://www.eolss.net/> adresinden erişildi.

¹⁰⁴ Anderson, N. Urbanism and urbanization" *American Journal of Sociology*, Cilt.65, Sayı.1,1959,s.68-73.'dan aktaran Manzoor Hussain ve Iram Imtiyaz "Urbanization Concepts, Dimensions And Factors" *International Journal Of Recent Scientific Research* Cilt.9,Sayı.1,2018,s.23517.

Demografik anlamda; kentlerde yaşayan nüfusun diğer yerleşim yerlerine göre daha fazla olması, siyasi anlamda; kent kabul edilen yerlerin artması, iktisadi anlamda; kent ekonomisinde tarımın azalması, buna paralel olarak sanayi, ticaret ve hizmet sektörünün payının artması, sosyolojik anlamda ise; kente özgü yaşam tarzının benimsenmesi şeklinde açıklamıştır.¹⁰⁵

1.2.1. Kentleşmenin Nedenleri

Kentleşmeyi ortaya çıkaran birçok neden bulunmaktadır. Bunların başında ise ekonomik, sosyal, teknolojik, siyasal ve psiko-sosyolojik nedenler vardır. Ancak bu nedenlerin hiçbiri tek başına doğru sonuçlara erişilmesine olanak sağlamamaktadır. Çünkü bunlar birbirinden etkilenen ve birbirini etkileyen kavramlardır. Bu nedenle her birinin tek tek incelenmesi konunun daha iyi anlaşılması için yarar sağlayacaktır.¹⁰⁶

1.2.1.1. İktisadi Nedenler

Kentleşmenin iktisadi nedeninin altında üretim faktörlerindeki değişme yatmaktadır. Bu değişmeler sanayileşme ile tarımsal kesimin önemini yitirmesine, kentlerin ise öneminin artmasına neden olmuştur.

Sanayileşme ile tarımda modern araçların kullanılmaya başlanması, tarımsal verimliliğin ve kişi başına düşen tarımsal gelirin yeterince yüksek olmaması, toprakların miras yolu ile çok fazla parçaya bölünmesi gibi kırsal yaşam koşullarını kötü etkileyen nedenler ile kırsal alanda iş olanaklarının azalması ya da kentteki sanayi, ticaret ve hizmet sektörünün genişlemesi, bunlara bağlı olarak da iş olanaklarının giderek artması, kentleri daha cazip hale getirmiş ve insanları göçe zorlamıştır.¹⁰⁷

1.2.1.2. Teknolojik Nedenler

Kentleşme sürecinin hızlanmasında rol oynayan temel nedenlerden biri de teknolojik alanda yaşanan gelişmelerdir. Özellikle ulaşım, iletişim ve üretim alanında yaşanan gelişmeler, kentleşme açısından büyük bir öneme sahiptir. Ulaşım tekniklerinde yaşanan gelişmeler hem üretilen ürünlerin bütün ülkeye hatta ülke dışına kolayca gönderme imkânı sunmuş hem de insanların kolay ve ucuz olarak yer değiştirmelerine

¹⁰⁵ Şahin, a.g.e., s.6.

¹⁰⁶ Keleş, Kentleşme politikası, s. 22.

¹⁰⁷ Şahin, a.g.e., s.49., Erkan, a.g.e., s.82.

imkân sağlamıştır. Böylece köylerden kentlere ulaşım kolaylaşmış ve göç olgusu da artırmıştır.¹⁰⁸ İletişim alanında yaşanan gelişmeler ise köy ile kent arasındaki iletişimi artırmış ve köyde yaşayan kesimin kent hakkında bilgi sahibi olmasına ve kent hayatına özenerek göç etmesine neden olmuştur. Üretim alanında yaşanan gelişmeler ise kırsalda icra edilen birçok zanaat alanının ortadan kalkmasıyla bu işi yapanların işsiz kalmasına neden olmuş, yeni iş umuduyla kente göçler başlamıştır.

1.2.1.3. Siyasi Nedenler

Kentleşmenin gelişmesine etki eden nedenlerin bir diğeri ise siyasi nedenlerdir. Siyasi iktidarın aldığı kararlar sonucu, gezme, yerleşme ve ticarete yönelik kısıtlayıcı yasaların kalkması, kentleşme hızının artmasına neden olmuştur. Ayrıca bazı kentlerin ekonomik olarak serbest bölge veya devletin yönetim merkezi olarak kabul edilmesi kentleşmeyi hızlandıran bir diğer siyasi nedendir. Ankara'nın başkent olması sonucu nüfusunun hızla artması buna örnek olarak verilebilir.¹⁰⁹

Savaşlar, siyasi anlaşmazlıklar, sınır bölgelerinde yaşanan gerilimler ve terör, kentleşmeye etki eden ve nüfusun yer değiştirmesine neden olan siyasi sebepler arasında sayabilmektedir.¹¹⁰ Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra karşılıklı olarak devletlerin verdiği kararla yapılan mübadele ve Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da yaşanan terör olayları nedeniyle insanların korunmak amacıyla kente göç etmesi buna en iyi örnektir.

1.2.1.4. Sosyo- Psikolojik Nedenler

Sosyo- Psikolojik nedenlerin başında köy ve kent arasındaki farklılıklar yatmaktadır. Burada genellikle kentlerin çekici özellikleri devreye girmekte ve insanları köyden kentte göç etmesinde etkili olmaktadır. Kentin çekici özelliklerinin başında eğitim, sağlık, özgürlük ve iş imkânı gelmektedir. Bu özelliklerden yoksun alan kırsal alan, gün geçtikçe daha fazla insanın kentlere göç etmesine neden olmaktadır.¹¹¹ Ancak bütün bu nedenler insanların kentlere göç etmesine yardımcı unsurlar arasında sayılmaktadır.

¹⁰⁸ Eyüp G. İsbir, **Kentleşme, Metropolitan Alan ve Yönetimi**, 1. Baskı, Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, 1982, s.29-30.

¹⁰⁹ Erkan, a.g.e., s.85.

¹¹⁰ Şahin, a.g.e., s.51.

¹¹¹ Erkan, a.g.e., s.86.

1.2.2. Türkiye’de Kentleşme

Batı ülkelerinde ortaya çıkan kentleşme süreci Türkiye’de aynı gelişmeyi gösterememiştir. Bu nedenle kentleşme açısından Türkiye’de farklı bir tarihsel süreç yaşanmıştır. Türkiye’de kentleşmenin tarihsel gelişimi ülke tarihi açısından önemli bir yer tutar cumhuriyetin ilanı merkeze alınarak, cumhuriyet öncesi kentleşme ve cumhuriyet sonrası kentleşme şeklinde iki ana başlık altında incelenecektir.

1.2.2.1. Cumhuriyet Öncesi Kentleşme

Cumhuriyet öncesi genellikle konargöçer yaşam süren Türkler, farklı kültürlerden de etkilenererek kendilerine has bir kent yaşamı oluşturmayı başarmışlardır. Bu başlık altında kentleşme, Türklerde ilk kent yaşamının görüldüğü Gök Türkler, Uygurlar ve Oğuzlardan başlatılarak Anadolu Selçuklu ve Osmanlı’daki dönemler incelenecektir.

1.2.2.1.1. Gök Türkler, Uygurlar ve Oğuzlarda Kent

Orta Asya coğrafyasında yerleşik ve göçebe hayatı birlikte yaşayan Türkler, kent adını verdikleri yerleşim yerlerinde yaşayarak devlet kurmayı ve bu kurdukları bu devletleri geliştirip yeni yerler fed etmeyi amaçlamışlardır.¹¹²

Gök Türk ve Uygurlarda kent kavramı yerine “balık”, Karahanlı ve Oğuzlar da ise “kend” kelimesi kullanılmıştır. Balık kelimesi tam anlamı ile bilinmemekle birlikte İslamiyet öncesi Türkler tarafından şehir ve kale anlamında, daha geniş bir kapsama sahip olan Kend ise köy anlamında kullanılmıştır.¹¹³

Gök Türkler dönemine ait arkeolojik kazılarda veya Çin kaynaklarında, kente ilişkin herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır. Gök Türk hakanları her ne kadar komşuları Çin gibi yerleşik hayata geçmeyi isteseler de benliklerini kaybetme korkusuyla tereddüt etmişlerdir. Bilge Kağan’ın hem kayınpederi hem de veziri olan Tonyukuk’un, “biz Çinlilerin yüzde biri kadarız. Bir şehir kurup oturursak orada düşman bizi yok eder. Halbuki eski hayatımızı sürdürürsek zayıf olduğumuz zamanlarda çekilir, güçlü olduğumuz zamanlarda ilerleriz”¹¹⁴ düşüncesi pek işe yaramamış, birçok göçebe Türk toplumu Çin egemenliğine girerek yok olmuştur.

¹¹²Kadriye Adıyaman, “Kentleşme Sürecinde Türkiye ve Kent Kimliği”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2008, s.28

¹¹³ Sümer, a.g.e., s.2.

¹¹⁴ Sümer, a.g.e., s.7.

Ayrıca göçmen olarak yaşayan kabilelerin kalıcı bir eser bırakmaması, bugün onlar hakkında çok az bir bilgiye ulaşılmasına neden olmuştur.

Bilinen ilk Türk şehri Uygurlara aittir. Yerleşik hayat, kültür ve medeniyet bakımından zengin olan Uygurlar,¹¹⁵ kente Ordu Balık ismini vermiş, böylece Uygurların Kağanı İl İtmış Bilge Kağan tarihe Türklerin ilk kent kuran komutanı olarak geçmiştir. Bu kent, Çin ve Müslüman tüccarların toplandıkları, alışveriş yaptıkları mekânlar olarak bilinmektedir.¹¹⁶

Uygurların yerleşik yaşama geçmelerinin en temel nedeni devlet dini olarak kabul edilen Maniheizm olmuştur. Maniheizm dini her ne kadar Türk örf ve adetlerine uymasa da göçebe bir hayat süren Uygur Türklerinin yerleşik yaşama geçmesine, böylelikle dillerinin gelişmesine, ticaret ve sanatla ilgilenilmesine neden olmuştur.¹¹⁷ Maniheizm’le birlikte tapınaklar yapılmaya başlamış, yapılan bu tapınakların etrafı ise kalabalıklaşarak kentler gelişme göstermiş ve bu şekilde toplam 17 kent kurulmuştur. Bu kentler hakkında en iyi bilgilere, sanılanın aksine Çin kaynaklarından değil Müslüman kaynaklardan ulaşılmıştır. Temîm b. Bahr adlı Müslüman bir mücahit, ordu balığını ziyaret etmiş ve kentlerin büyük ve sağlam surlarla çevrildiğini, on iki tane demir kapısının olduğunu, çevresinde de kalabalık kasabaların ve birbirine bitişik köylerin bulunduğunu, bu kentlerden biri olan Koçu’nun da Uygurların başkenti olduğunu söylemiştir. Çiğiller, Karahanlılar, Tohsılar, Kaşgar, Balasagun, Öz Kend, Mankent, Talas, Taş Kend, Barçuk vb. bilinen bazı kentlerdir.¹¹⁸

Oğuzlar’ın ise 26 kentin olduğu bilinmekle beraber, kentler genellikle güvenliğini sağlamak amacıyla bir tepenin üzerine, tepenin olmadığı yerlerde ise suni bir tepe yapılarak inşa edilmiştir. Kentlerin en büyük problemlerinden biri güvenlik olduğundan çevresi büyük surlarla çevrilmiş, bazen iki sur veya iç içe iki kale kullanılmıştır. Kentler ırmakların etrafına kurularak surların etrafı su kanalları ile desteklenmiş, böylelikle güvenliğin ön planda olduğu bir kent yapısı ortaya çıkmıştır”.¹¹⁹ Oğuzların kurduğu

¹¹⁵ Nevzat Köseoğlu, **Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler**, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1990, s.29.

¹¹⁶ Adıyaman, a.g.e., s.28.

¹¹⁷ Selcen Özyurt Ulutaş, “Maniheizmin Uygur Toplum ve Devlet Yapısına Etkileri” İç Osman Kubilay Gül, Berker Kurt Ve Celal Can Çakmakçı, **II. Uluslararası Türklerin Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu Tam Metin Kitabı**, Ankara, 2018, s.437-438

¹¹⁸ Sümer, a.g.e., s.31. ve Bal a.g.e., s.343-344.

¹¹⁹ Bal, a.g.e. s.345.

kentlerden bazıları, Otlar, Altın Tepe, Tokay Tepe, 1.Çıplak Tepe, 2. Çıplak Tepe, Pıçakçı Tepe, Sütken Bayır Kum, Ak Tepe'dir.¹²⁰

Orta Asya'dan Anadolu'ya göç eden Oğuz boyları burada da yerleşim yerleri kurmuş ve bu yerler genellikle köy ve kasaba statüsünde olmuştur. Buralara kendi soylarının isimlerini vererek soyun oraya ait olduğunu ifade etmişlerdir. Bu nedenle günümüzde Anadolu'da birçok köy, Oğuz boylarının adını taşımaktadır.¹²¹

Tüm bu anlatılanlar doğrultusunda Türklerin sadece göçebe olarak yaşamadığı şehir hayatını da bildikleri, ticaret ve zanaatla uğraştıkları ortaya çıkmaktadır.

1.2.2.1.2. Anadolu Selçuklu Toplumunda Kentleşme

19. yüzyıldan başlayarak 200 yıl süren Orta Asya'dan Anadolu'ya göç hareketi süresince Türkler, Orta Asya kent yaşamına ait özelliklerin Horasan Maverâ-nnehir ve Acem-i Irak yörelerine yayılması sonucu ortaya çıkan İran kültürü, Anadolu'da ise Yunan ve Roma kültürü ile karşılaşmış, oluşan etkileşim sonucunda da karma bir yapıya sahip Anadolu Selçuklu Devleti kurulmuştur. Ayrıca Orta Asya'da başlayıp Anadolu'da son bulan göçler, Anadolu'daki kent yaşamının canlanmasına ve doğunun gelişmiş kentlerinin pek çok ögesinin batıya gelmesine neden olmuştur.¹²²

Anadolu'da kurulan Selçuklu kentleri iç kale, şehristan ve rabad olmak üzere üç ana kısım; mahalleler, ticaret alanları ve ulu cami olmak üzere üçte yardımcı kısımdan oluşmaktadır.¹²³ İç kale genellikle kentin orta yerinde yer alan, saray ve idari binaları içinde barındıran kısımdır, kentin asıl bölümünü oluşturan şehristan, etrafı surlarla çevrili ve büyük kapılarla dışarıya bağlanan, içerisinde alışveriş, oturma alanları, dini ve eğitim kurumlarının olduğu kısımdır. Şehristanın yani surların dışında kalan kısma ise Rabad denilmektedir. Pazar yerinin kurulduğu bu kısımda insanlar genellikle tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır.¹²⁴ Kentin temel yapısını oluşturan bu üç kısmın zamanla birleştiği de görülmektedir.

Anadolu Selçuklu kentlerinde örgütlenme şekli bakımından, sultanın oturduğu yer yönetim merkezi (başkent) iken, diğer kentler idari merkez konumundadır. Burada

¹²⁰ Ögel, a.g.e. s.320-321.

¹²¹ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, 2. Baskı, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1983, s.145-146.

¹²² Koray Özcan, "Anadolu-Türk Kent Tarihinden Bir Kesit: Selçuklu Döneminde Anadolu-Türk Kent Model(ler)i", **Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 38, 2006,s.161.

¹²³ Bal, a.g.e., s.353-354.

¹²⁴ Halime Doğru, **XVIII. Yüzyıla Kadar Osmanlı Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Görüntüsü**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1995, s.17-18.

belirli şehirler ve şehir dışında kalan alanlar birleşerek bir eyalet bölgesi oluşturulmuş ve toplamda 24 eyalet ve 45 idari birim şeklinde örgütlenmiştir.¹²⁵

Kentler yapısal olarak ise “kapalı kent modeli”, “açık kent modeli” ve “uç kent modeli” şeklinde sınıflandırılmaktadır. Kapalı kent modelinin ayırıcı noktası, yaşam alanlarının büyük bir kısmının surlarla çevrili olmasıdır. Bir diğer ayırıcı noktası ise bu surların içinde bir iç kalenin olması ve iç kalenin sarayı içine almış olmasıdır. Bu modele en güzel örnek Konya’daki Alaaddin Tepesinde yer alan kaledir.¹²⁶

Bir diğer kent modeli ise açık kent modelidir. Bu kentlerin ayırıcı özelliği ise etrafının surlarla çevrili olmamasıdır. Kentte sur ya da kale olsa da fonksiyonel olarak herhangi bir işe yaramamaktadır. Bu kentlerin gelişimine en büyük katkıyı göçmenler sağlamıştır. Kent surları dışına yeni kasabaların kurulması, hayvancılık ve tarımın gelişmesi ve bu gelişmelere paralel olarak pazarların ortaya çıkması surların dışını, içinden daha kalabalık bir hale gelmiş, sur içi ve sur dışı birleşmiştir. Bu modele en güzel örnek ise Kayseri’dir.¹²⁷

Son kent modeli ise uç vilayetlerde kurulmuş kentleri ifade eden uç kent modelidir. Bu kentlerde yaşayanlar genellikle Bizans ile ticaret yapmış, onlara hayvansal gıda verip mamul madde almışlardır. Bu kent modelinde göçmenler sur içine, göçebeler de sur dışına yerleşmişlerdir. Pazar alanları ise sur dışına kurulmuştur. Bu modele örnek kentler ise Eskişehir, Denizli, Sinop, Antalya’dır.¹²⁸

1.2.2.1.3. Osmanlı Döneminde Kentleşme

Anadolu’daki kentler Moğol istilaları ile büyük tahribat yaşadığından kentsel açıdan bir duraklama yaşanmıştır. Bunun en büyük nedeni istilalar sonucunda beyliklere bölünen Anadolu’da, beyliklerin etkin gücünün aşiret kuvvetlerine dayanması, bu aşiretlerinde genellikle göçebe olarak yaşamasıdır.¹²⁹ Anadolu’da yaşanan bu iktidar boşluğu vesilesiyle Osman Bey bağımsızlığını ilan etmiş, kendi adına para bastırarak hutbe okutmuş, böylece Osmanlı Devleti’ni resmi olarak kurmuştur.

Osmanlı Devleti kuruluşundan yılışına kadar geçen süre içerisinde hoşgörü politikasını benimsemiş ve bu politika kent yapısını da etkilemiştir. Çünkü fetih sonrası

¹²⁵ Adıyaman, a.g.e., s. 29-30.

¹²⁶ Doğru, a.g.e., s.32.

¹²⁷ Bal, a.g.e., s. 355.

¹²⁸ Adıyaman, a.g.e., s. 30

¹²⁹ Doğru, a.g.e., s.100.

kentte yaşamaya devam edecek olan Gayri Müslümlere dokunulmayarak kendi evleri ve mahallerinde yaşamaya devam etmeleri sağlanmış, fetih sonrası oluşan göç ile de kente gelen Müslümanların yeni bir mahalle kurarak yaşamalarına izin verilmiştir. Bu durum Osmanlı kentlerinin yapısını büyük ölçüde etkilemiş ve kentlerin sosyal sınıfa göre değil etnik ve dini yapıya göre şekillenmesine neden olmuştur. Yani Müslümanlar ve Gayri Müslümler aynı mahallede oturmadıkları gibi kent dışında yaşayan göçmenler ve çingeneler de ayrı yerlerde yaşamışlardır.¹³⁰

Karacahisar’da Aşıkpaşazade’nin aktardığına göre, Osman Gazi fetihten sonra ilk iş olarak kaleye bir kadı ve subaşı atamıştır. Kadı idari, hukuki ve dini açıdan, subaşı ise güvenlik açısından çalışmalar yürütmüştür. Osmanlıda tutulan tapu tahrir defterlerinde kentler “cum’a kılınûr ve bazarı durur” olarak tanımlanmakta¹³¹ buda Osmanlı Devleti’nin idari, ekonomik ve sosyal açıdan kente nasıl baktığına dair çeşitli ipuçları vermektedir.

Yeni bir devlet olan Osmanlı Devleti’nde kentler, 15. ve 16. yüzyıllara kadar Selçuklu döneminden pek farklı olmamıştır. Kentler bir mabet veya pazar yerinin etrafında gelişen mahallelerden oluşmaktadır.¹³² Bu mahallelerde Anadolu kültürünün dışa dönük yaşam biçimi yerini, daha dar sokak ve geniş avlulu, büyük kapılı, zemin katın ahır, depo veya kiler olarak kullanıldığı, üst katı esas yaşam alanı olan iki katlı evlere bırakmıştır.¹³³ Bu evlerin yapımında genellikle ahşap, büyük yapılarda ise kâgir kullanılmış, yapımını da loncadan ustalar üstlenmiş, lonca ise bu süreci yakından takip etmiştir. İstanbul gibi şehirlerde veya daha büyük yapıların yapımında, ya kentin mimarından ya da kadıdan izin alınıp, teftişe tabi tutulmuş. Bu teftişlerin en önemli yanı ise yeni yapılan yapıların başka evlerin avlularını görmemesi, geçişi engellememesi, başka evlerin manzarasını kapatmaması, sokaktaki konumunun belirlenmesi ve genel yapıya aykırı olmasının engellenmesidir.¹³⁴ Bu ise Osmanlı’da tek tip evleri ortaya çıkarmıştır. Öyle ki yetkili kişilerin evinde dahi ihtişamdan uzak kalmıştır.¹³⁵ Bunun nedeni insanların genel yaşam koşulları, ihtiyaçları ve

¹³⁰ İlber Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, 5. Baskı, Ankara: Cedit Neşriyat, 2016, ,s.281.,Bal, a.g.e.,s.361.

¹³¹ Doğru, a.g.e., s.101.

¹³² Ortaylı, a.g.e., .281., Bal, a.g.e., s.361.

¹³³ Bal, a.g.e., s.363.

¹³⁴ Yunus Uğur,“Osmanlı Şehirleri ve Şehirleşmesi” **Osmanlı İmparatorluğunda Çevre ve Şehir**, İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi-TC. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Özel Yayını, 2015, s. 293-294.

¹³⁵ Doğru, a.g.e., s.111.

beklentilerinin çok yüksek olmaması, çok az kişi hariç toplumun en üst ve en alt kesimi arasındaki gelir ve yaşam farkının çok küçük olmasıdır.¹³⁶

Osmanlı kentlerinde kiracı-ev sahibi anlayışı gelişmemiştir. Bunun en büyük nedeni ise insanların keyfi mahalle değiştirmelerinin önüne geçilmesi için vergilendirmenin getirilmesidir. Ancak zorunlu durumlarda gerekli vergiler ödendikten sonra mahalle değişimine izin verilmiş, devlet memurları veya asker sınıf için kiralanacak evler de vakıflar tarafından temin edilmiştir.¹³⁷

Osmanlı kentleşme sürecini etkileyen bir diğer neden ise hem nüfusu belli bir yerde tutmak hem de devletin ana gelir kapısı olan tarımsal üretimin devamını sağlamak için alınan çift bozan vergisidir. Toprağı izinsiz terk eden veya üç yıl üst üste ekmeyenden alınan bu vergi, Osmanlı nüfusunu yükselme döneminde durağan bir yapıya getirerek kentleşme sürecini doğrudan etkilemiştir.

Tanzimat'la birlikte ortaya çıkan modernleşme hareketleri, daha doğrusu taklit hareketleri, hem kamusal hem de yapısal olarak değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bu yüzyılda İstanbul ve çevresinde batı etkisiyle yeniden yapılanma başlamış ve Anadolu Selçuklulardan gelen klasik Osmanlı kent yapısında değişimler meydana gelmiştir. Bu değişikliklerin ilki 17 Mayıs 1839 tarihinde çıkarılan bir belgedir. Bu belgeye göre kentin dar ve çıkmaz sokaklarının kaldırılması, İstanbul'da çıkan yangınları önlemek amacı ile ahşap yapıların yapılmasının yasaklanması, yangında talanı önlemek için mahallelerin kapılarının kapatılmaması, kaçak göçü engellemek için yasadışı ve marjinal yapılaşmanın önüne geçilmesi, bekâr (yeni göçmen) hanlarının yasaklanması, kentin düzensiz büyümesini önlemek için çevresindeki inşaatların yasaklanması, yabancılara arazi satılmasının yasaklaması gibi birçok düzenleme yer almıştır. Ancak bu düzenlemeler yetersiz kalmış, kent sorunları çözülememiştir.¹³⁸ 19. yüzyılda İstanbul'da yaşanan bu değişimlerin aksine Anadolu kentlerinde demiryolu yani yeni ticaret merkezlerinin kurulması, idari merkez veya askeri kışla gibi yeni çekim noktaların ortaya çıkması gibi gelişmeler yaşanmış.¹³⁹ Ancak bu durum Anadolu kentlerinde mekânsal açıdan tam anlamıyla bir gelişmenin yaşanmadığını göstermektedir.

¹³⁶ Halis Yunus Ersöz, "Sosyal Politikada Yerelleşme" İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2011, s.30.

¹³⁷ Doğru, a.g.e., s. 110-111.

¹³⁸ Stefan Yerasimos **Tazminat'ın Kent Reformları Üzerine**, İç Paul Dumont, François Georgeon, **Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1996, s.1'den aktaran Bal a.g.s., s.383-384

¹³⁹ Erkan,a.g.e., s.94-95.

Sonuç olarak kuruluşundan yıkılışına kadar tarım toplumu olma özelliği taşıyan Osmanlı Devleti’nde kentler, kırsal alanda elde edilen zenginliğin harcandığı mekânlar olarak karşımıza çıkmakta¹⁴⁰ ve batı ülkelerinin aksine tam anlamı ile bir kentleşme süreci görülmemektedir.

1.2.2.2. Cumhuriyet Sonrası Türkiye’de Kentleşme

Cumhuriyet sonrası kentleşme süreci ülke açısından önemli bir yere sahip olan siyasi, sosyal ve ekonomik etkenler dahilinde dört döneme ayrılarak incelenecektir.

1.2.2.2.1. 1923-1950 Arası Dönem

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması ve hilafetin kaldırılmasıyla birlikte genç Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin hazinesi, Osmanlı’da devlete ait olan ve miri olarak adlandırılan araziler ile Emvail Metruke ve Tasfiye Kanunlarıyla, Türk-Rum nüfus değişimi ve Osmanlı padişahlarının tapulu taşınmazlarının millileştirilmesiyle geniş bir arazi stokundan oluşmaktadır. Bu arazilerin kamulaştırılması, modern mekanın inşasında ve devlet memurlarının ucuz konut ihtiyacının sağlanmasında yarar sağlamıştır. Ayrıca hem bu dönemde hem de 1950’den sonra ortaya çıkan ve önüne geçilemeyen kırdan kentte göç sürecinde, kişilerin kamu arazilerine gecekondyu yaparak, konut sorununun kendiliğinden çözülmesine olanak sağlamıştır.¹⁴¹

Türkiye kentleşme süreci, özellik açısından diğer ülkelerle yakın bir benzerlik göstermesine rağmen, kentlerin ülke içinde dağılımı açısından çok farklı bir yol izlemiştir. Özellikle başkentin İstanbul’dan Ankara’ya taşınmasıyla birlikte kentleşme ülke çapında daha dengeli bir hal almıştır.¹⁴²

Ülkede, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından 1940’lı yıllara kadar Ankara hariç kentleşme oranı oldukça düşüktür. Bunun en büyük nedeni Ankara’nın başkent olması ve ülkede devlet eliyle kurulan sanayiden başka bir sanayinin olmamasıdır.¹⁴³ Bu dönemde, Ankara yılda %6 oranında bir büyüme yaşarken, bunun dışında kentler

¹⁴⁰ Aysel Tokol, **Sosyal Politika**, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları, 1997, s.6.

¹⁴¹ Hatice Kurtuluş “Kent Sosyolojisinde Değişen Kavrayışlar ve Türkiye’nin Kentleşme Deneyimi”, iç. Örgen Uğurlu, Nihal Şirin Pınarcıoğlu, Ayşegül Kandak ve Makbule Şiriner Önver, **Kent Sosyolojisi Çalışmaları**, İstanbul: Örgün Yayınevi, 2013, s.200.

¹⁴² Tekeli, a.g.e., s. 38.

¹⁴³ Ahmet Koyuncu, **Kentleşme ve Göç**, 1. Baskı, İstanbul: Hikmetevi Yayıncılık, 2015, s.27.

durağan bir yapıda kalmıştır.¹⁴⁴ Kentleşmenin hızlanması ancak dönemin sonuna doğru gerçekleşmiştir.¹⁴⁵

Dönem içerisinde 1923-1929'a kadar benimsenen açık ekonomi politikasıyla ekonominin yeniden inşası ön planda çıkmış, 1930-1939 yılları arasında benimsenen korumacı devletçi politikalar ile de milli sanayileşme dönemi başlamıştır.¹⁴⁶ Bu politikalar dönem içerisinde kentleşme hızını bir nebze arttırmıştır. Ancak devletin kabul ettiği iktisadi politikalar çerçevesinde kentleşme açısından bir hareketlilik yaşansa da genel anlamda 1923-1950 arası dönem, kentleşme hızının oldukça düşük olduğu bir dönemdir.

1.2.2.2.2. 1950-1980 Arası Dönem

1950'li yıllara kadar çok gelişme göstermeyen kentleşme süreci, bu tarihten itibaren Türkiye'nin ne büyük sorunlarından biri haline gelmiştir. Tabi ki bu durumu değerlendirirken ülkenin, hatta dünyanın içinde bulunduğu siyasi oyları unutmamak gerekir. 2. Dünya Savaşı'nın son bulmasıyla kazanan tarafın savunduğu insan hakları, demokrasi, refah devleti ilkeleri ön plana çıkmaya başlamış ve Türkiye'de bu duruma kayıtsız kalamamıştır. Böylece cumhuriyetin ilanından 1953 seçimlerine kadar tek partili bir sistem içerisinde olan ülke, bu tarihten sonra çok partili hayata geçmiştir. Bunun yanında Demokrat Parti ile bir önceki döneme damga vuran devletçi politikalar yerini liberal politikalarla bırakarak çözülmeye başlamıştır. Ekonomik açıdan yaşanan bu değişim ise kırsal alanlara yansımış ve ülke içinde nüfus hareketlenmesi görülmüştür.

Tarımsal alanda Marshall yardımlarıyla birlikte başlayan modernizasyon hareketleri sonucunda, kırsal kesimde traktörün kullanılması ve iş gücüne olan ihtiyacın azalması ile buralarda oluşan artık iş gücü kentlere göçmeye başlamıştır. Bu iş gücüne hazır olmayan kentler ise barınma ihtiyacını karşılayamamış ve iş gücü kendi barınma sorununu çözmeye başlamıştır. Buda daha sonraki dönemlerde Türkiye'nin en büyük problemlerinden biri olan gecekondu sorununun kaynağını oluşturmuştur.

¹⁴⁴ Tekeli, a.g.e. s. 41.

¹⁴⁵ Koyuncu, a.g.e., s.27-28.

¹⁴⁶ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi**, 21. Baskı, Ankara: İmge Kitapevi, 2015, s. 19-58

Türkiye’de 1950’li yıllar kentleşmenin hızlandığı yıllardır. Ancak yaşanan bu hızlı kentleşme sürecine hazırlıksız yakalanan kentlerde¹⁴⁷ ulaşımdan yerleşime birçok alanda marjinal, plansız, düzensiz bir görüntü sorunu oluşmaya başlamıştır.¹⁴⁸

Kentleşme hızı 1960’lı yıllardan itibaren giderek artmıştır. Bu hızlanmayla birlikte gecekondulaşma işlev değiştirmeye başlamış ve artık eskisi gibi masum bir barınma gereksinimi sonucu üretilen yapılar, yerini kâr amacı güden yapılara bırakmıştır.¹⁴⁹ 1960’lı yıllarda gecekondulaşma sorunu artarak devan etmiştir. Bunun en büyük nedeni potansiyel oy taşıyan gecekondulara devlet tarafından göz yumulmaya başlanması ve buralara su, kanalizasyon, elektrik getirerek belediye statüsü kazandırılıp, meşrulaştırılmasıdır.¹⁵⁰

1970’lerde dünya genelinde ortaya çıkan neo-liberal politikalar ekseninde kent merkezleri değişmeye başlanmıştır. Bu süreçte kentsel alan metalaştırılmaya başlanmış ve serbest piyasa ekonomisinin çıkarına uygun şekilde hukuki düzenlemeler hazırlanmıştır. Bu dönemde yerel yönetimler imar planlamalarıyla alakalı hususlarda oldukça geniş yetkilerle donatılmış, özellikle ilçe belediyelerine verilen imar yetkileri ile kayırmacılığın egemen olduğu, belli sınıfların lehine bir kentleşme süreci başlamıştır.¹⁵¹

1.2.2.2.3. 1980 -2000 Arası Dönem

1980-2000 yılları arası dönem hem dünya hem de Türkiye açısından değişim ve dönüşümün yaşandığı dönemdir. 1970-1980 yılları arasında yaşanan ekonomik kriz ve Türkiye’de yaşanan darbe sonucunda kentleşme bu yıllarda yavaşlamıştır. Ancak bu yavaşlama çok uzun sürmemiş, 1980’den sonra kentleşme yeniden hız kazanmaya başlamıştır. Bu doğrultuda 19.645.007 olan kentsel nüfus binde 54,5 gibi yüksek bir artış kaydetmiş ve 1990’da 33 milyonu aşmıştır. 1980 sonrası dönem Cumhuriyet tarihimizin en yüksek kentsel nüfus artışının gerçekleştiği (binde 62,6) ve kentsel nüfusun kırsal nüfusu ilk kez geçtiği bir dönem olmuştur.¹⁵²

¹⁴⁷ Pelin Pınar Özden, **Kentsel Yenileme**, 1. Baskı, Ankara: İmge Kitapevi,2008,s.277.

¹⁴⁸ Ensar Yılmaz ve Salih Çiftçi “Kentlerin Ortaya Çıkışı ve Sosyo-Politik Açıda Türkiye’de Kentleşme Dönemleri” **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.10, Sayı:35, 2011,s.260.

¹⁴⁹ Dilek Aktürk, “Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Uygulamalarında Süreç ve Aktörler: Sulukule Örneği” Minar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009, s.29.

¹⁵⁰ Özden, a.g.e.,s.280.

¹⁵¹ Kurtuluş, a.g.e., s.213.

¹⁵² Şevket Işık, “Türkiye’de Kentleşme ve Kentleşme Modelleri”, **Ege Coğrafya Dergisi**, Sayı 14, 2005, s.64.

Türkiye’de 1980 ve sonrası her alanda yaşanan değişim ve dönüşümlerden bir tanesi de kent alanında olmuştur. Bu yıllarda kentlerin işlevleri değişerek, sermaye krizlerinin telafi sürecinde pazar alanı olmaya başlamıştır. Bu yeni işlev kentlerde hem düşük gelirliilerin hem de yüksek gelirliilerin yan yana yaşamasına neden olmuştur. Bu durum ise büyük kargaşaları beraberinde getirmiştir.¹⁵³

Bu yıllarda kentler liberal ekonomiden ve küreselleşmeden etkilenmiştir. Bu dönemde yerleşim alanları şehir merkezlerinin dışına taşınmış ve buralarda bir dönüşüm yapılarak kent merkezlerine hizmet sektörü yerleşmeye başlanmıştır. Merkez dışına göçe zorlanan düşük gelirli insanlar ise genellikle çöp toplama ya da sanayi alanlarının yanına yerleşmiştir. Bu durum ise fiziki bir kopuşu beraberinde getirmiştir.¹⁵⁴ Bu fiziki kopuş, siyasetçilerin oy kaygısıyla birleşince gecekonduılara yönelik tahsis belgeleri ve imar afları çıkmış, kent planlamasından yoksun hızlı ve çarpık kentleşme devam etmiştir. Bu ise çarpık kentleşmenin kentlerin en büyük sorunu olarak kalmasına neden olmuştur.¹⁵⁵

1985 yılından itibaren dikkat çeken bir diğer olgu kentleşmenin coğrafi boyutu ve dinamiklerinin değişmesidir. Bu tarihlerden itibaren kentleşme sadece mevcut kentlerle sınırlı kalmamış İstanbul, Ankara, İzmir, Adana’nın yanında Bursa ve İzmit’te de kentleşme hızlı bir şekilde artmaya başlamıştır.¹⁵⁶ Kentleşmenin değişen bir diğer boyutu ise gecekondu merkezlerinin rant merkezi olmasıdır. Bu alanlara devletin yaklaşımı ise kentsel dönüşüm projeleri şeklinde olmuştur. Kentsel dönüşüm projeleri ile devlet sermaye sahiplerini ve gecekondu sahiplerini bir araya getirmiş, orta ve üst gelirli kişiler ise kentin dışına göç etmek zorunda kalmıştır.¹⁵⁷

1.2.2.2.4. 2000 ve Sonrası Dönem

Bu dönemde Türkiye’de yaşanan kentleşme süreci yerel ve ulusal güçlerin, dünyadaki toplumsal ve ekonomik dönüşüm süreçlerinin ve aktörlerinin kentsel mekân üzerinde kurduğu bağlantıların etkisi altında kalmıştır.

¹⁵³TMMOB Şehir Plancıları Odası, **Kentsel Dönüşüm Sempozyumu**, İstanbul, Haziran 2003, s.52.

¹⁵⁴ Latife Tekin, **Berci Kristin Çöp Masalları**, 6. Baskı, İletişim Yayıncılık, Eylül 2017, s.1-143

¹⁵⁵ Boratav, a.g.e., s.153.

¹⁵⁶ Işık, a.g.e.,s.65.

¹⁵⁷ Eşmeler, a.g.e., s.35.

Bu döneme ait kentleşme süreci neo-liberal politikalar eşliğinde şekillenmiştir. Neo-liberal politikaların kent merkezi üzerine yansması¹⁵⁸ rant, arsa spekülasyonu, kentsel dönüşüm, soylulaştırma ve yeniden yapılanma olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁵⁹ Türkiye’de kentleşme sürecinde en radikal evre 1980’li yıllarda başlayan, 1990’larda açıkça görülen ve 2000’lerde hâkim olan neo-liberal kentsel yeniden yapılanma sürecidir. Devlet bu yeni süreçte önceki yıllarda olduğu gibi dolaylı bir müdahale yerine doğrudan kent mekânına düzenlemeler ve teşviklerle kentleri büyük sermayenin birikim alanı haline getirmiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda yalnızca büyük kentlerde değil kıyısız yerleşmelerde de büyük sermaye yatırımlarıyla köklü dönüşümler başlamıştır.¹⁶⁰

2000’li yıllarda devlet ve yerel yönetimler kentsel dönüşüm aracılığı ile planlı bir dönüşüm sürecine girmelerine rağmen, aslında süreç tamamen bütünsel olmayan bir dönüşüm çerçevesinde gelişme göstermiştir. Çünkü bu dönem gecekonduların gecekonduların sahipleri ve yükleniciler arasındaki kâr paylaşımına aracılık etmeye başladığı ve gecekonduların yerine çok katlı apartmanların dikilmesi ile çevre ve estetik duygusunun hiçe sayıldığı bir dönem olmuştur.¹⁶¹

Üst gelir grupları tarafından birçok kent merkezi alanı terk edilmiş ve bu gruplar kentin çevresinde, lüks ve kapalı konut alanları ya da banliyölerde yaşamaya başlamışlardır. Yaşanan bu gelişmeler ile kent merkezlerindeki vergi gelirinde ve elde edilen rantlarda azalmalar olmuştur. Bu duruma kayıtsız kalmayan yerel yönetimler ve sermaye sahipleri ise orta-üst gelir gruplarının tekrardan merkeze dönmeleri için yeni yollar aramaya başlamıştır. Yenileme projeleri ile kent merkezleri çöküntü alanlardan arındırılarak, orta-üst gelir gruplarının dikkatini çeken merkezler olarak yeniden inşa edilmiştir. Özellikle sanayi kentlerindeki kullanılmayan sanayi alanları ya da kıyı kesimindeki dinlenme ve eğlence bölgeleri, yabancı turistler için cazip hale getirilmiştir. Bu şekilde yüksek rant elde etme olanağını kaybetmiş kent merkezleri yeniden inşa edilerek, orta-üst gelir grupları açısından cazip hale getirilerek tüketime açılmıştır.¹⁶² Böylelikle kentler kapitalizmin yıkıcı etkisi karşısında değişime uğramış metalaşmaya başlamıştır.¹⁶³

¹⁵⁸ Kurtuluş, a.g.e., s.217.

¹⁵⁹ Eşmeler, a.g.e., s.33.

¹⁶⁰ Kurtuluş, a.g.e., s.214.

¹⁶¹ Keleş, Kentleşme Politikası, 2015, s.537.

¹⁶² Kurtuluş, a.g.e., s.215, 216.

¹⁶³ Eşmeler, a.g.e., s.35.

1.2.3. Türkiye’de Kentleşme Nedenleri

Kentleşme sürecini etkileyen birçok neden bulunmaktadır. Bu nedenler iç nedenler ve dış nedenler olmak üzere iki ana başlık altında incelenmektedir. Bu bölümde bu iki neden ayrıntılı bir şekilde incelenerek, Türkiye’de ki kentleşme nedenleri açıklanacaktır.

1.2.3.1. İç Nedenler

Türkiye’deki kentleşmenin iç nedenleri başlığı altında itici nedenler, iletili nedenler, çekici nedenler, siyasal-hukuksal nedenler ve sosyo-psikolojik nedenler ele alınarak, bu faktörlerin kentleşme üzerindeki etkileri değerlendirilecektir.

İtici Nedenler: İtici nedenlerin başında nüfusun kırdan kentte göç etmesine neden olan etmenler gelmektedir. Kırsal alanda geçiminin büyük çoğunluğunu tarımdan sağlayan kişilerin tarım alanında yaşanan gelişmeler ve değişen koşullar karşısında işsiz kalması bunun en büyük nedenidir.

Ülkemizde tarım alanında egemen olan koşullar son yetmiş yılda gözle görülür bir değişim yaşamış ve bu değişim köylüyü tarımdan dışarı itmiştir. Tarımsal verimliliğin düşmesi, tarımsal gelirin az olması, toprağın çok parçalı olması¹⁶⁴ ve 1950’li yıllardan sonra dış yardımlarla birlikte tarım alanında yaşanan modernizasyon hareketleri, salt insan emeğine dayanan üretimden makineli üretime geçilmesine ve daha az zamanda daha çok iş yapabilme imkânının ortaya çıkmasına neden olmuş, bu ise kırsal alanda birçok kişinin işsiz kalmasını beraberinde getirmiştir.¹⁶⁵ Ayrıca kırsal alanda nüfusun çoğu geçimini tarımdan sağlamakla birlikte bu çoğunluk ulusal gelirden küçük bir pay almaktadır. Buda insanları tarım alanından uzaklaştıran bir diğer neden olmuştur.¹⁶⁶

Kırsal kesimdeki göçün bir diğer nedeni de demografik yapıda meydana gelen değişimlerdir. 1950-1960 yılları arasında ölüm oranlarındaki azalış, doğum oranlarındaki artış, Türkiye’nin nüfusunu hızlı bir şekilde artırmıştır. Ancak bu artış hızı, toplumsal yaşama etkilerinin yanında kalkınma çabalarına engel olacağı yönünde bir kanı oluşmaya başlamıştır. Bu nedenle Türkiye’de 1965 yılında çıkarılan Nüfus Planlaması Yasası ile, doğumların denetim altına alınıp sınırlandırılması ön

¹⁶⁴ Keleş, Kentleşme ve Konut Politikası, s.31.

¹⁶⁵ Kemal Kartal, **Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye’de Kentleşme**, Ankara Yurt Yayıncılık 1983,s33-34.

¹⁶⁶ Keleş, Kentleşme ve Konut Politikası, s.31.

görülmüştür.¹⁶⁷ Ancak bu sınırlandırma pek işe yaramamış ve 1950-1985 yılları arasında nüfus iki kat artmıştır.¹⁶⁸ Kırsal alanda yaşanan hızlı nüfus artışı ise tarım kesiminde bir nüfus birikimine yol açmış ve buralarda iş bulamayan kesim bazı itici güçlerin etkisiyle buralardan göç etmek zorunda kalmıştır. Yaşanan bu iç göç ise, kentleşme olgusunun hızlanmasına neden olmuştur.¹⁶⁹

İletici Nedenler: Kentleşmeyi, iletili nedenler içerisinde ulaşım ve haberleşme alanında yaşanan gelişmeler etkilemiştir. Taşıma araçlarının sayısının artması, karayollarının gelişmesi, ulaşım harcanan payın 1938 yılında %4 iken 1960 yılında %7.5, 1981 yılında %8.9 oranına yükselerek her yıl ulusal gelir içinde daha fazla pay alması, kırsal nüfusun eskiye nazaran kentlere daha çok göç etmesini sağlayarak son yıllarda Türkiye’de kentleşmeyi daha da artırmıştır.¹⁷⁰

İletici nedenlerden biri de teknolojik alanda yapılan yeniliklerdir. Kırsal alanda yaşayan kesim telefon ve televizyonun yaygınlaşması ile başka yaşamlardan haberdar olmaya başlamıştır. Bu durumda psikolojik olarak insanları göçe hazırlayan bir faktör olarak kabul edilmiştir.¹⁷¹

Çekici Nedenler: Türkiye’de yaşanan kentleşmenin ilk ana koşulunun itici nedenler olduğu herkes tarafından kabul edilse de bu süreçte çekici nedenlerinde rol oynadığı söylemek mümkündür. Çünkü nüfusun itici güçlerin etkisi altında kalması kentleşme için gerekli, ancak yeterli değildir. Nüfusun göç etme kararı sonucu bir başka kente değil de belli bir kente göç etmesinde kentlerin çekiciliği ön plana çıkmakta ve bireyin kararlarını etkilemektedir.¹⁷²

Türkiye’de her kent statüsünde olan mekanlar çekici bir özellik göstermemekte, özellikle metropol kentler çekici kabul edilmektedir. Böyle bir tercih nedeniyle Türkiye’de kentlerin çekiciliği altı başlık altında sınıflandırılmaktadır.

Bunlardan ilki kentteki iş olanaklarının fazla olması, yüksek ücretlerle çalışma imkânıdır. İkinci olarak büyük kentlerde marjinal sektörün gelişmiş olması ve göç edenlerin bu alanda çalışarak hayatlarını devam ettirebilmeleridir. Üçüncüsü, kentte sigortalı çalışma alanının yüksek olması ve insanların geleceklerini güvence altına almak istemeleridir. Dördüncü olarak kentte eğitim, sağlık olanaklarının kırsal alana

¹⁶⁷ Sencer, a.g.e., s.39-40.

¹⁶⁸ Erkan, a.g.e., s. 118.

¹⁶⁹ Sencer, a.g.e., s.70-72.

¹⁷⁰ Keleş, Kentleşme Politikası, s.50., Erkan, a.g.e., s.126.

¹⁷¹ Erkan, a.g.e., s.126.

¹⁷² Sencer, a.g.e., s.61-62.

göre daha fazla gelişmesidir. Beşinci neden ise kültürel değerlerdir. Halk arasındaki “Boğulursan büyük denizde boğul”, “İstanbul’un taşı toprağı altın” gibi söylemler kentlerin cazibesini arttırmaktadır. Son olarak ise güvenlik sorunu gelmektedir. Özellikle ülkemizin Güneydoğu ve Doğu Anadolu kesiminde terör olaylarının olması ve kan davaları insanları hem kendilerini hem de çocuklarını korumak için kentte göç etmeye zorlamıştır.¹⁷³

Siyasal-Hukuksal Nedenler: Ülkelerin sahip oldukları siyasi rejimlerin kentleşmeyi birinci dereceden etkiledi gerçeği göz önüne alınarak gezme, yerleşme ve ticaret gibi konulara getirilen kısıtlamaların kentleşmeyi olumsuz etkilediğini söylemek mümkündür.¹⁷⁴

Siyasi ve hukuksal alanda alınan kararlar kentleşmeyi olumsuz etkileyebileceği gibi olumlu yönde de etkileyebilmektedir. Örneğin 1923 yılında Ankara’nın başkent olması, 50 yılda 20,000 nüfuslu yerleşmeden 2 milyar nüfuslu bir yerleşmeye dönüşmesine neden olmuştur. Ayrıca Türkiye’nin üye olmaya çalıştığı Avrupa Topluluğu ülkelerinde kentleşmenin %80’e ulaşması, kentleşme sürecini Türkiye’de özendirilmiş ve kalkınma planlarında kentleşme teşvik edilmiştir.¹⁷⁵ Bu nedenle Türkiye’de siyasi ve hukuksal yönden kentleşmeyi destekleyen ve gelişmesine olanak sağlayan bir altyapının olduğunu söylemek mümkündür.

Sosyo-Psikolojik Nedenler: Ülkemizde kentte yaşamak bir statü değişikliği olarak görülmekte ve bu durum kentleşmeyi doğrudan etkilemektedir.¹⁷⁶ Günümüzde sosyo-psikolojik nedenlerin ana unsuru olarak kabul edilen medya ve televizyonun yaygın bir şekilde kullanılması, iletişim araçlarında yaşanan artışla da daha önce kırsal alandan göçmüş insanlarla iletişimin devam etmesi, kentteki yaşam hakkında bilgi sahibi olunmasına, aynı köyden veya akrabalarından kente göçmüş ve iyi bir yaşam biçimi süren insanların model olarak alınmasına neden olmuş, böylelikle kente göç özeti haline gelmiştir.¹⁷⁷ Ancak tek başına sosyo- psikolojik etmenler insanların göç etmesine yeterli düzeyde değildir. İtici ve çekici güçlerin yanında ikinci bir etken olarak bulunmaktadır.

¹⁷³ Erkan, a.g.e., s.127-128.

¹⁷⁴ İsbir, Kentleşme Metropolitan Alan ve Yönetimi, s.32.

¹⁷⁵ Erkan, a.g.e., s.128.

¹⁷⁶ Ahmet Mutlu, Hakan Reyhan ve Hasan Hüseyin Doğan, **Kentleşme**, Ankara: Palme Yayıncılık, 2016, s.68.

¹⁷⁷ Erkan, a.g.e., s.130.

1.2.3.2. Dış Nedenler

Dış nedenlerde anlatılmak istenen Türkiye'nin üye olduğu uluslararası ekonomik, siyasi ve askeri örgütlerle olan ilişkileri ve bu üyelikten dolayı yerine getirmekle yükümlü olduğu maddelerin kentleşme üzerindeki etkileridir.¹⁷⁸

Dış nedenlere 1950'li yıllardaki Marshall yardımları örnek verilebilir. Yardımlarla birlikte tarımda makineleşme artmış, karayolları gelişmiş, bu nedenler doğrultusunda da kentsel alanlara yönelim artmıştır. Bir diğer etken ise küreselleşmedir.¹⁷⁹ Küreselleşme ile sermayenin bazı metropol kentlerde yoğunlaşması ve buralarda iş imkanının artması, dış nedenlerin kentleşme sürecine etki ettiğinin bir diğer örneğidir.

1.2.4. Türkiye'de Kentleşme Sorunları

Kentleşmenin beraberinde getirdiği sorunlar günümüzün en önemli sorunları olarak kabul edilmektedir. Bu sorunlar sadece nüfusun bir yerden başka bir yere göç etmesi olarak ele alınmamaktadır. Çünkü nüfus, ekonomik, sosyal, hizmet, yönetim, alt yapı ve ulaşım, barınma ve çevre gibi her alanda etkili birçok sorunu da beraberinde getirmiştir.

1.2.4.1. Ekonomik Sorunlar

Ekonomik sorunların temelinde insan emeğinin yanlış kullanılması yatmaktadır. Kırdan kentte göç eden kesimin üretim ve imalat sektöründe istihdam edilmesi yerine marjinal işlerde yoğunlaşması hem bireylerin hem de ekonominin gelişimini olumsuz etkilemektedir.¹⁸⁰

Ekonomik sorunların bir diğeri ise nüfusun belli kent merkezlerinde birikmesinin kamu harcamaları üzerindeki etkisidir. Sanayi merkezlerinde ortaya çıkan aşırı nüfus birikimi sınırlı, kamu harcamalarının üretken olmayan kısır alanlara yönelmesine neden olmuş, buda uzun dönemde ekonominin çıkarlarını olumsuz etkilemiştir.¹⁸¹

¹⁷⁸ Adıyaman, a.g.e., s.42.

¹⁷⁹ Mutlu ve diğerleri, a.g.e., s.68.

¹⁸⁰ Adıyaman, a.g.e., s.47.

¹⁸¹ Sencer, a.g.e., s.118.

1.2.4.2. Sosyal Sorunlar

Kentleşmenin sosyal sorunları denildiğinde akla ilk gelen gecekonduda yaşayan insanların tavır, davranış ve dünya görüşlerinde yaşanan değişimler ve bu değişimlerin ortaya çıkardığı uyum sorunları gelmektedir. Köyden kente gelen insanların köy yaşamını geride bırakırken, kent yaşamına ayak uyduramaması sorunların temelini oluşturmaktadır. Kente gelen insanların kalabalık ve herkesin birbirini tanıdığı aile ortamından, kimsenin kimseyi tanımadığı, umursamadığı bir ortamın içine girmesi, kır yaşamının tutuculuğunu kentin özgür kollarına bırakmakta, buda sosyal sorunları beraberinde getirmektedir.

1.2.4.3. Hizmet Sorunları

Ülkemizde kentleşmenin bazı kentlerde yoğunlaşması, kentleri taşıyabileceğinden daha fazla yükün altına sokmakta, buda aşılması zor hizmet sorunlarını beraberinde getirmektedir.

Nüfusun artması ile kentlerde sağlık, eğitim, dinlenme, eğlence, tüketim, kültür gibi hizmetler olumsuz etkilemektedir. Çünkü bu hizmetlerin daha çok varlıklı kesimin oturduğu mekânlara yapılması, kentteki herkesin yararlanması engellemektedir. Buda hizmetlerden yararlanma konusunda gelir düzeyi ile sınırlandırma oluşturarak hizmetlerden yararlanan sayısını kısıtlamakta ve dengesizlikler oluşturmaktadır.¹⁸²

1.2.4.4. Yönetim Sorunları

Kentte yaşayan nüfusun hızlı bir şekilde artması, kentteki kamu hizmetlerine olan gereksinimi de arttırmaktadır. Artan bu gereksinimleri karşılamak için yönetim yapısının büyük bir gelişme göstermesi gerekmektedir. Kentlerdeki bu yönetim sorunun çözümü için merkezi yönetimin, taşra kuruluşları ve kentsel hizmetleri gören bağımsız kamu kuruluşlarıyla çalışması gerekmektedir. Ancak birlikte çalışma yönetimin bölümlere ayrılması, denetlenmesi ve eşgüdüm gibi birçok problemi de beraberinde getirmektedir.¹⁸³

¹⁸² Sencer, a.g.e., s.119.

¹⁸³ Ünal, Yücel, **Kentleşmenin Yönetimsel Sorunları Üzerine Bir İnceleme**, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, İstanbul 1982, s. 26.

Kentleşme eğilimine paralel olarak mahalli idarelerin işlev ve sorumlulukları da artmakta, hangi hizmetlerin nasıl ve kim tarafından yerine getirileceği tartışmalarını ön plana çıkarmaktadır.¹⁸⁴

Kent yönetiminde sorumlu birim olan belediyeler düzensiz kentleşmeye yön vermek ve kentsel altyapı sorunlarını çözmek için büyük bir çaba ve kaynak sarf etmektedir. Ancak ülkemizde belediyelere ayrılan bütçe sınırlıdır. Bu sınırlı bütçe ile bu kadar büyük projelerle karşı karşıya kalan belediyeler, merkezi yönetimle sorunlar yaşamakta, etkin hizmetler gerçekleştirememektedir.

1.2.4.5. Alt Yapı ve Ulaşım Sorunları

Alt yapı genel olarak bir kentin işlevlerini yerine getirebilmesi ve büyümesi için gerekli olan temel hizmetleri kapsamaktadır. Kentleşme süreci ile kentler kapasitesinden daha fazla insana ev sahipliği yaptığından, kentlerde en temel ihtiyaçlardan olan elektrik, su, doğal gaz, haberleşme gibi hizmetler yerine getirilememiş, bu hizmetler yerine getirirse dahi kısa sürede yetersiz kalmıştır. Söz konusu eksikliklerin çözülmeye çalışılması ise altyapı yetersizliğinden dolayı daha fazla maliyete neden olmaktadır.¹⁸⁵

Ulaşım imkanları kentte yaşayanları ve üretilen malzemelerin taşınması bakımından önemli bir yere sahiptir. Günümüzde kentler açısından en önemli sorun, trafik sorunudur. Bu durum zaman ve ekonomik kayıp, çevre sorunları gibi birçok soruna da neden olmaktadır. Trafığe çözüm amaçlı yapılan çok sayıda alternatif yollar, köprüler, battı çıktı sistemleri, kentte yaşayanları tereddüte düşürmekte, kentin estetik yapısına zarar vermektedir.¹⁸⁶

1.2.4.6. Barınma Sorunları

İnsanların kırsal alandan kentlere göç etmelerinin en büyük nedeni, daha iyi bir yaşam standardı yakalamaktır. Ancak kente göç edenlerin sayısının artmasıyla birlikte göç dalgasına katılanlar ile iş olanakları arasında dengesizlikler ortaya çıkmış, buda insanların birçok sorun yaşamasına neden olmuştur.¹⁸⁷ Kentlere göç edenler sadece iş

¹⁸⁴ Adıyaman, a.g.e., s.49.

¹⁸⁵ Mutlu ve diğerleri, a.g.e., s.84.

¹⁸⁶ Mutlu ve diğerleri, a.g.e., s.84.

¹⁸⁷ John Steinbeck, **Gazap Üzümleri**, 2. Baskı, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2015, s.1-464.

bulma sorunu ile değil aynı zamanda barınma sorunuyla da karşılaşmışlardır.¹⁸⁸ Göçün etkisiyle nüfusu imkânlarından daha hızlı artan kentlerde, dar gelirli bireylerin barınma gereksinimlerini meşru yollarla karşılayamaması, gecekondulaşmanın kentsel mekânlarda boy göstermesine neden olmuştur.¹⁸⁹

Yasal olarak kaçak kabul edilen bu yapılar ülkemizde 1950'den sonra artış göstermiştir. Bunun en temel nedeni, kentleşme ile kente giden insanların barınma konusunda destek görmemesi ve kendi başlarına bu sorunları çözme çabalarıdır. Devlet ilk zamanda bu gecekondulaşmalarına ses çıkarmamış hatta imar afları, su, sağlık, eğitim, kanalizasyon gibi hizmetleri buralara getirerek bu mekânlara meşruluk kazandırmıştır.¹⁹⁰ Bu yapılar sadece kentlerin mimari yapısını felç eden fiziksel bir durum olarak kalmayıp, zamanla sosyal, kültürel, ekonomik olarak da birçok sorunun alt yapısını oluşturmuştur.¹⁹¹

1.2.4.7. Çevre Sorunları

İçinde bulunduğumuz asır birçok teknolojik imkânları insanoğlunun hizmetine sunarken, bir yandan da insanoğlunun ortak malı olan çevreye geri dönülemez zararlar vermektedir. Hızlı ve çarpık kentleşme, sağlıksız sanayileşme, azalan ve hatta tükenen canlı türleri, artan kirlilik, küresel ısınma çerçevesinde değişen iklimler en önemli çevre sorunlarının başında gelmektedir.¹⁹²

Burada hava kirliliği, toprak kirliliği, su kirliliği ve gürültü kirliliğine değinilerek çevre sorunları daha iyi anlatılmaya çalışılacaktır.

Hava Kirliliği: Kentleşmede hava kirliliğine neden olan üç neden bulunmaktadır. Bunlardan ilki meskenlerde kullanılan dumanlı yakıtlar, ikincisi sanayi, üçüncüsü ise motorlu araçların egzozlarından çıkan zehirli gazlardır. Hava kirliliğine neden olan bu kaynaklar karbon dioksit, karbon monoksit, sülfür dioksit, nitrojen oksit, ozon ve hidrokarbonlar çıkararak hava kirliliğine neden olmaktadır.¹⁹³

¹⁸⁸Zeynel Abidin Kılınç ve Bünyamin Bezci, "Kentleşme, Gecekondulaşma ve Hemşerilik", *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt.6. Sayı.2, 2011, s.326.

¹⁸⁹Ercan Demirci, "Kentleşmenin Bir Sonucu Olarak Gecekondulaşma ve Gecekondulaşmaya Alternatif Çözümler", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2013, s.15.

¹⁹⁰Sabri Çakır, "Türkiye'de Göç, Kentleşme/Gecekondulaşma Sorunu ve Üretilen Politikalar", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı.32, 2011, s.213.

¹⁹¹Mahmut Kaya, "Kentleşmenin Patolojisi Olarak Gecekondulaşma: Eyyübiye İlçesi", *II. Uluslararası Hz. Eyyüp Peygamber Sabır Günleri Sempozyumu*, 5. Oturum, Nisan:2016, s.368.

¹⁹²Erkan, a.g.e. ,s, 161.

¹⁹³İsbir, Şehirleşme ve Meseleleri, s.97.

Kentleşmenin olduğu yerlerde bu olumsuz gazların kullanılmaması imkânsızdır. Bu yüzden bu gazların en aza indirilmesi gerekmektedir. Örneğin sanayi kuruluşlarında gaz çıkışlarında filtre kullanılması veya motorlu taşıt egzozlarına filtre takılması hava kirliliği azaltabilmektedir.

Toprak Kirliliği: Toprak, insanların ve diğer canlıların beslenmesinde ana kaynak olarak kabul edilmektedir. Kentleşme ile birlikte tarım alanlarının yerleşim yerleri haline gelmesi, inşaat yapmak için gerekli olan kum, çakıl vs. maddelerin kazı yolu ile topraktan elde edilmesi, kara parçalarının oyulması veya doldurulması, toprağın içerisine kentteki lağım vb. sıvı atıkların akıtılarak toprağın esas niteliğinin bozulması, kentin cadde, sokak vb. gibi kamu alanlarının asfalt ve benzeri maddelerle kaplanması ve toprak altı sularının artezyenler vasıtasıyla yeryüzüne çıkarılması, toprağın nemlilik oranının azalmasına böylelikle toprak yapısının bozulmasına neden olmaktadır.¹⁹⁴

Su Kirliliği: İnsan ve canlı yaşamı su ihtiyacını yüzey suları ve yer altı sularından karşılamaktadır. Ancak bilinçsiz atılan sanayi atıkları, yetersiz olan kanalizasyon sistemi, yanlış uygulanan çöp saklama sistemleri hem yer altı sularının hem de yüzey sularının kirlenmesine neden olmaktadır.¹⁹⁵

Tarım alanında kullanılan suni gübre ve sanayi kuruluşlarının arıtma tesislerinin bulunmaması da suların kirletilmesinde temel neden olarak kabul edilmektedir. Bütün bunların yanında yerleşim yerleri, tehlikeli kabul edilen hastane atıkları, evrensel atıkların sularda kimyasal, fizyolojik ve biyolojik kirlenmelere neden olması su kirliliğini büyük ölçüde arttırmaktadır.¹⁹⁶

Gürültü Kirliliği: Bu kirlilik çeşidi her ne kadar yeni olsa da kentsel yaşam içinde büyük bir öneme sahiptir. Gürültü kirliliği çevreyi iki şekilde etkilemektedir. Bunlardan ilki kapalı alanlarda gürültü, diğeri ise açık alanlarda gürültüdür. Kapalı alanlarda gürültüler evler, iş yerleri, fabrikalar ve çeşitli eğlence yerleridir. Açık alanlarda gürültü ise ulaşım, sanayi ile ilgili faaliyetlerde, inşaatlarda olmak üzere sınıflandırılabilir.¹⁹⁷ Bütün bu gürültüler insanlarda özellikle ruhsal bozukluklara neden olmakta, bu bozukluklar da iş ve aile ortamına yansımaktadır.

Ülkemizde gürültü kirliliği kanunlara yansımış ve çevre kanunun 14. Maddesinde “kişilerin huzur ve sükununu, beden ve ruh sağlığını bozacak şekilde ilgili

¹⁹⁴ İsbir, Kentleşme Metropolitan Alan ve Yönetimi, s.42.

¹⁹⁵ Erkan, a.g.e. ,s.167-168.

¹⁹⁶ Adıyaman, a.g.e. ,s.51.

¹⁹⁷ İsbir, Şehirleşme ve Meseleleri, s.98-100.

yönetmeliklerle belirlenen standartlar üzerinde gürültü ve titreşim oluşturulması”¹⁹⁸ yasaklanmış, gürültüye neden olan alanlarda belirtilen standartlar için gerekli tedbirlerin alınması gerektiğine vurgu yapılmıştır.

¹⁹⁸ Çevre Kanunu, 9.8.1983 tarih ve 2872 Sayılı Kanun RG. 11.8.1983 Sayı: 18132.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRK SİNEMASININ GELİŞİMİ

Çalışmanın bu bölümünde, sinemanın ortaya çıkışı ve gelişimi hakkında bilgi verildikten sonra, sinemanın 1896 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na gelişi, ilk sinemacılar, Cumhuriyet dönemi ve sonrasındaki gelişimini hakkında bilgi verilecektir.

2.1.Sinemanın Ortaya Çıkışı ve İlk Yılları

İnsanoğlu tarihin ilk döneminden itibaren hareketli yaşamını durağan olarak resmetmiştir. Bu resmetme geleneksel resim tekniklerinin temelini oluşturmuş olsa da, hareketin yaşamın temel öğelerinden biri olduğu gerçeğini değiştirmemiştir. Çünkü dünyadaki bütün canlı varlıklar bir hareket içindedir. İnsanoğlu da bu hareketli yaşamı durağan olarak resmetme yerine olduğu gibi hareketli gösterme çabasına girmiş, bütün bu çabaların sonucunda ise sinema ortaya çıkmıştır.¹⁹⁹

Tarihteki diğer icatlar gibi pek çok değişim geçirerek günümüzdeki halini alan sinemanın, gölge oyunları ile başladığı kabul edilse de bu alandaki ilk icat 16. yüzyılda İtalya'da Leonardo da Vinci tarafından geliştirilen Karanlık Oda (Camera Obscura) olmuştur.²⁰⁰ 17. yüzyılda ise Avusturyalı Athanasius Kircher tarafından icat edilen Büyülü Fener (Laterna Magica) sinemanın bir adım daha öteye gitmesine neden olmuş ve sinema göstericisinin öncüsü olarak kabul edilmiştir.²⁰¹ Bir çeşit projeksiyon aleti olan bu alet daha sonra üretilecek projeksiyonlarında temelini oluşturmuştur.

Görmenin fizyolojik yapısındaki bilgilerin artmasıyla birlikte, 1800'lü yıllarda insanların görme duyusuna yönelik çalışmalar yapılamaya başlanmış ve bu çalışmalar sonucunda durağan resimlere göz yanılması ile hareketlilik getirilebileceği öğrenilmiştir. Bunun ilk örneği Thaumatrope'dir. 1825 yılında Dr. John Ayrton tarafından icat edilmiştir.²⁰² Bu alet daha sonra Plateau tarafından geliştirilerek

¹⁹⁹Levent Kılıç, **Fotoğraf ve Sinemanın Toplumsal Tarihi**, 2. Baskı, Ankara: Dost Kitapevi Yayınları, 2012, s.173.

²⁰⁰ Bıçakçioğlu, a.g.e., s.3.

²⁰¹Rekin Teksoy, **Rekin Teksoy'un Sinema Tarihi**, 3.Baskı, İstanbul: Oğlak Yayıncılık ve Reklamcılık Ltd. Şti, 2005, s.1.

²⁰² Kılıç, a.g.e., s.183.

Phenakistoscope adı verilen bir aygıtta dönüşmüştür. Tüm bu buluşlar daha çok görüntünün kaydedilmesini sağlamış, böylece bu iş için elverişli malzemelerin bulunması konusunda çalışmaların yapılarak fotoğrafçılık alanında büyük ilerlemelerin kaydedilmesinin de önü açılmıştır.²⁰³

Hareketli görüntünün temelleri yukarıda sayılan kişiler tarafından yapılan çalışmalar ile atılmış olsa da bu alanda en kapsamlı çalışmayı Emile Reynaud, Eadweard Muybridge Thomas Alva Edison, Lumiere Kardeşler, Georges Melies, Pathe ve Zecca yapmıştır.²⁰⁴

Canlandırma sinemasının öncüsü sayılan Emile Reynaud 1877’de ilk Praxinoscope aygıtını icat etmiştir. Bu aygıtta resimler elle boyanıp, resim sayısına eşit sayıda yüzü olan bir prizmadan aynalar yardımıyla yansıtılmıştır. Daha sonraki yıllarda aygıtın 12 aynayla desteklenen bir sistemi geliştirilmiş ve projeksiyon feneriyle de donatılarak sinematografik projeksiyon elde edilmiştir. Bu aygıtta resimler teker teker yansıtılınca hareket ediyor izlenimi uyandırmıştır. Reynaud 1884 yılında patentini aldığı Praxinoscope ile 1892 yılında Optik Tiyatro adını verdiği ilk gösterisini yapmıştır.²⁰⁵

Fotoğraf teknolojisini kullanarak durağan resimlere hareketlilik kazandırmasıyla bilinen Eadweard Muybridge ise hareketli görüntünün babası olarak kabul edilmektedir.²⁰⁶ Muybridge’nin 1877 ve 1880 yıllarında hemen hemen tek başına geliştirdiği ve Sinematograf adını verdiği icadı, sinema için bir dönüm noktası olmuştur.²⁰⁷ Muybridge, Zoepraksinoskop adını verdiği bu yeni icatla hareketli görüntünün yüzey üzerinde ortaya çıkmasını sağlamıştır.²⁰⁸ Muybridge’in çalışmalarından etkilenen Fransız bilim adamı Etienne Jules Marey ise Fotoğraf Tüfeği adını verdiği yeni bir aygıt geliştirmiştir. Bu yeni aygıt, birçok fotoğraf makinasının yaptığı işi tek başına yapıyor olması ve hareket halindeki bir nesnenin saniyede on iki ayrı görüntüsünü kaydedebiliyor olması nedeniyle önemli bir yere sahiptir. İlk başlarda kuşları, hayvan hareketlerini saptayan Marey, daha sonra insan vücudunun hareketlerini incelemeye başlamıştır.²⁰⁹

²⁰³ Bıçakçıoğlu, a.g.e., s. 3.

²⁰⁴ Kılıç, a.g.e., s. 173-209.

²⁰⁵ Teksoy, a.g.e., s.24.

²⁰⁶ Kılıç, a.g.e., s.192-193.

²⁰⁷ Andre Bazin, **Sinema Nedir**, Çev. İbrahim Şene, 1. Baskı, İstanbul: Sistem Yayıncılık, 1993, s.19.

²⁰⁸ Kılıç, a.g.e., s.195.

²⁰⁹ Teksoy, a.g.e., s.23-24

Amerika'nın önemli mucitleri arasında yer alan Thomas Alva Edison'un sinema için önemi ise 1877 yılında gramofon (phonograph) aygıtını geliştirilmesiyle başlamıştır. Gramofondan sonra hareketli görüntüye ilgi duymaya başlayan Edison, 1887 yılında yardımcısı Kennedy Laurie Dickson ile birlikte konu üzerine çalışmaya başlamıştır. Eadweard Muybridge'nin çalışmalarını inceleyen Edison, Muybridge'nin geliştirdiği Zoepraksinoskop ile gramofonu birleştirip yeni bir aygıt²¹⁰ geliştirerek tek kişilik sinema olan Kinetoscope'i icat etmiş,²¹¹ yardımcısı W.K.L. Dickson ise bu makineyi geliştirerek Kinetograph'ı yapmıştır.²¹²

Lumiere kardeşlerin geliştirdiği Sinematograf kendinden önceki bütün icatları sinemanın gelişiminden önceki icatlar olarak sınıflandırılmasına neden olmuştur. Çünkü Sinematograf tam anlamı ile bir perdenin arkasında izleyici ile buluşan yani günümüzdeki sinemayı anımsatan ilk icat olmuştur.

13 Şubat 1895'te Auguste ve Louis Lumiere kardeşler, Kinetoscope gibi mercekten değil, bir perdeye yansıtılarak izlenen Sinematograf'ı (Cinematographe) yapmışlardır.²¹³ 22 Mart 1895 yılında Paris'te Ulusal Sanayii Destekleme Derneğinde (Rue de Rennes'deki Sociere d'Encouragement Pour l'Industrie Nationale) ilk kez izleyici karşısına çıkan Sinematograf'da gösterilen ilk film bir dakikadan biraz daha uzun süren Lyon'daki Lumiere Fabrikasından İşçilerin Çıkışı adlı filmidir.²¹⁴

Sinemanın Sihirbazı olarak nitelendirilen Georges Melies sinemayı gösteri yönüyle hayatımıza sokan kişidir.²¹⁵ İlk filmini ise 1896 yılında Paris'teki evinin bahçesinde çekmiştir. Aynı yıl içinde yirmişer metre uzunluğunda on film daha çeken Melies, 1897'de Paris'in yani başındaki Montreuil-sous-Bois'da, Hôtel-de-Ville Bulvarı No:14'teki evinin bahçesine bir stüdyo yaptırmıştır.²¹⁶ Melies'in meslek yaşamında dönüm noktası ise bir rastlantı sonucu olmuştur. Melies, bir gün Paris Opera Meydanında çekim yaparken film sıkışmış, ancak tam bu sırada kameranın önünden bir otobüs geçmiştir. Melies kamerayı tamir edip çekime tekrar başladığı sırada ise kameranın önünden bir cenaze aracı geçmiştir. Çekimi tamamladıktan sonra film izlendiğinde otobüsün yavaş yavaş cenaze aracına dönüştüğü izlenimi uyanmış ve

²¹⁰ Kılıç, a.g.e.e., s.198.

²¹¹ Lo Duca, **Sinema Tarihi**, Çev. Nuri Saridoğan, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1947,s.11.

²¹² Bıçakcıoğlu, a.g.e., s.6.

²¹³ Duca, a.g.e.e.,s.11.

²¹⁴ Teksoy, a.g.e., s.31.

²¹⁵ Duca, a.g.e., s.16-18.

²¹⁶ Teksoy, a.g.e., s.35.

herkes çok şaşırarak, büyük ilgi duymuştur. Daha sonra Melies bu hatanın üstüne giderek sihirbazlık gösterileri ile sinemayı birleştirmiştir. 1896 yılında ise ilk sihirbazlık filmi olan Kaybolan Hanımefendi'yi (Escamotage d'une Dame Chez Robert Houdin) çekmiştir.²¹⁷

Charles Pathe'nin sinema ile ilişkisi ise Edison'un gramofonunu panayırda satmaya başlaması ile başlamıştır. Pathe daha sonra Henry Joly adında birinin kinetoscopetan geliştirdiği ve photozootrope adını verdiği bir aygıtla, kendi ürettiği filmleri panayırlarda göstermeye başlamıştır. Melies'den sonra sinemaya yeni bir soluk getirecek olan Ferdinand Zecca'yla tanışan Charles Pathe, onu üretimin başına getirmiş ve 1902'de yönetmen Ferdinand Zecca'yle birlikte filmler çekmeye başlamıştır.²¹⁸

2.2.Türk Sinema Tarihi ve Gelişimi

19. yüzyılda ülkeye giren sinema özellikle İstanbul ve çevresinde büyük ilgi görmüş ve bu ilgi cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Genel olarak çekilen filmlerde dönemin sıkıntıları yerine, bu sıkıntılı ortamdan uzaklaşmak için eğlence konuları ele alınmıştır. Ülkeye ilk girdiğinden itibaren büyük kitleleri peşinden sürükleyen sinema özellikle televizyonla birlikte önemini kaybetmeye başlamıştır. Ancak bu düşüş son yıllarda yapılan kaliteli filmlerle tekrardan yükselişe geçmiştir.

Türk sinemasının tarihi çeşitli yazarlar tarafından farklı dönemlere ayrılmıştır. Bu çalışmada 1896-1922 Sinemanın Ülkeye Gelişi ve İlk Yılları, 1922-1939 Tiyatrocular Dönemi, 1939-1950 Geçiş Dönemi, 1950-1970 Sinemacılar Dönemi 1970-1980 Yılları Arası Dönem, 1980-1990 Yılları Arası Dönem, 1990-2000 Yılları Arası Dönem, 2000 ve Sonrası Dönem şeklinde bir ayırım yapılarak Türk sinema tarihi incelenecektir.

2.2.1. 1896-1922 Sinemanın Ülkeye Gelişi ve İlk Yılları

Sinemanın 1896 yılında ülkeye ilk girişinden, Cumhuriyetin ilanına kadar olan bu süreç, ilk dönem olarak adlandırılmaktadır. Bu dönem, Türk halkının sinema ile tanışma dönemidir. Bu dönemle ilgili kaynak yetersizliği olduğundan, kişilerin anılarından yola çıkarak dönem tahlilleri yapılmaktadır.

²¹⁷ Kılıç, a.g.e., s.210.

²¹⁸ Bıçakcıoğlu, a.g.e., s.12.

Lumiere Kardeşler icatlarını tanıtmak ve gösteriler yapmak üzere dünyanın dört bir yanına operatörler göndermişlerdir. Her ne kadar Türkiye’de ilk film çekimi Lumiere Kardeşlerin operatörleri tarafından yapılsa da, ilk sinema gösterimi Pathe temsilcisi Polonya Yahudisi olan Sigmund Weinberg tarafından yapılmıştır.²¹⁹ 1896-1897 yılları arasında ilk gösterim İstanbul’da Galatasaray’daki tramvay yolunda bulunan Sponeck salonunda yapılmıştır. Gösterilen ilk film ise Lumiere Kardeşlerin çektiği Bir Trenin La Ciotat Garı’na Girişi (L’arrivee d’un train en gare de la Ciotat, 1895) filmi olmuştur.²²⁰

İlk sinema filmini izlemeye giden ve o dönemde sekiz dokuz yaşında olan Recaizade Mahmut Ekrem’in oğlu Ercüment Ekrem Talu anılarında filmi şöyle anlatmaktadır.

Avrupa’nın bir yerinde bir istasyon, bacasından fosur fosur kara dumanlar savuran bir lokomotif, peşinde takılı vagonlar duruyor. Rıhtım üzerinde telaşlı telaşlı insanlar gidip geliyor. Ama ne gidiş geliş! Hepsini sara nöbetine tutulmuş sanırsınız. Hareketler o kadar hızlı, ölçüsüz ve acayip ki...

Tren kalktı, bittabi sessiz sedasız. Aman yarabbi! Üstümüze doğru geliyor. Zindan gibi salonun içinde kımıldamalar oldu. Tren perdeden fırlayıp seyircileri çiğnemesinden korkanlar ihtiyaten yerlerini terk ettiler galiba. Hani ya ben de korkmadım değil; lakin merak galip gelip beni iskemleye mıhladı. Bereket versin ki tren çabuk geçti gitti.²²¹

Talu’nun bu hatırasında görüldüğü gibi ilk kez sinemayla tanışan kitlenin sinemaya verdiği tepkiden çok ilk film gösterisine verilen tepkilere vurgu yapılmıştır. Bu doğrultuda sinema gösterisi içindeki trenin hızından ve gerçekçiliğinden korkan kişilerin, sinemanın, filmin ne olduğunu, nasıl çekildiğini bilmediği ancak çekilenlerden çok fazla etkilenildiği görülmüştür.

Anılarında sinemadan bahseden bir diğer kişi ise II. Abdülhamit’in kızı Ayşe Osmanoglu’dur. Anılarında sarayda yer alan bir sinema gösterisine kısaca değinen Ayşe Osmanoglu, sarayda izlediği ilk filmi şöyle anlatmaktadır.

İtalyanlardan başka Bertrand ve Jean adında iki Fransız daha vardı. Bertrand taklit ve hokkabazlık yapar, her sene babamdan izin isteyerek Fransa’ya gider, bir takım yeni şeyler öğrenip gelirdi. Saraya sinemayı bu getirmiştir. O zamanki sinemalar şimdiki gibi değildi. Perde büyük fırçalarla iyice ıslatılır, küçük

²¹⁹ Nijat Özön, **Türk Sinema Tarihi**, 1.Baskı, İstanbul: Artis Reklam Ortaklığı Yayınları, 2003, s.26-29.

²²⁰ Bıçakçioğlu, a.g.e., s.13.

²²¹ Özön, Türk Sineması Tarihi, s.31-32

parçalar gösterilirdi. Bu parçalar pek karanlık görülür, filmler bir dakikada biterdi. Bununla beraber çok yeni bir şey olduğundan hoşumuza giderdi.²²²

Ayşe Osmanoglu'nun herhangi bir tarihe bağlamadan anlattığı bu anısından yola çıkarak bir tarih belirlenebilir. Anlattığı bu olay tahmini olarak 1896 yılının sonları veya 1897 yılının başlarıdır.²²³ Çünkü adı gecen Bertrand'ın Lumiere operatörü olmaması büyük ihtimalle Pathe temsilcisi olmasını gerektirir. Öte yandan perdenin ısıtılması, filmlerin karanlık oluşu ve bir dakika sürmesi sarayda ilk sinemanın 1897 yılı başlarında olduğunun en büyük kanıtı niteliğindedir.²²⁴

Osmanlı Devletinde sinema II. Meşruiyetin ilanına kadar sığıntı bir şekilde varlığını sürdürmüştür. Çünkü dönemin sultanı II. Abdülhamit'in elektriğin ülkeye girmesine izin vermemesi, sinemanın gelişimini engellemiştir Bu nedenle sinema daha çok ramazanlarda karagöz, orta oyunu, meddah gibi çeşitli eğlencelerin yanında kıraathanelerin programlarını zenginleştirmek için kullanılan gavur işi bir eğlence olarak kalmıştır.²²⁵

Bütün bu engellere rağmen Weinberg, 1908 yılında Tepebaşı'ndaki şehir tiyatrosunun eski komedi kısmını yeniden inşa ederek Türkiye'deki ilk sürekli sinema olan Pathe Sinemasını kurmuştur.²²⁶ Bu ilk sinemayı 1912 yılında İzmir Kordon'da, 1914 yılında İstanbul Beyoğlu Palas Sineması, Taksim Meydanı'nda bulunan Majik Sineması ve Kadıköy Kuşdili Tiyatro Sinema salonları izlemiştir. Ancak bu dönemde Türk Sinemasının varlığından söz etmek pek mümkün değildir. Çünkü var olan bütün filmler yabancılar tarafından işletilmiş ve yabancı filmler gösterilmiştir. Ancak halkın sinemaya ilgisinin arttığını gören ve kazançlı bir iş olduğunu anlayan Türkler, sinema işletmeciliğine başlamıştır. Türkler tarafından açılan ve işletilen ilk sinema salonu ise Milli Sinema Salonu olmuştur.²²⁷

Türklerin sinemaya olan ilgisinin her geçen gün artmasıyla Weinberg, konaklarda, Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi) ve İstanbul Sultanisi'nde (İstanbul Erkek Lisesi) film gösterilerine başlamıştır. Bu gösteriler ise ilk Türk sinemacısı olan Fuat Uzkınay'ın 1910 yılında İstanbul Sultanisi'nde Dahiliye Müdürlüğü yaparken sinema ile yakından ilgilenmesine yol açmıştır. Uzkınay, Weinberg'e başvurarak

²²² Özön, Türk Sineması Tarihi., s.29.

²²³ Bıçakcıoğlu, a.g.e., s.14.

²²⁴ Özön, Türk Sineması Tarihi., s.29.

²²⁵ Özön, Türk Sineması Tarihi, s.33.

²²⁶ Giovanni Scognamillo, **Türk Sinema Tarihi**, 2.Baskı, İstanbul: Metis Yayınevi,1990, s 14.

²²⁷ Bıçakcıoğlu, a.g.e., s.14.

projeksiyon aletinin nasıl çalıştığı hakkında bilgi edinmiştir.²²⁸ Birinci Dünya Savaşına girdiğimiz günlerde orduda yedek subay olan Fuat Uzkınay, 1914 yılında Yeniköy'deki Ruslara ait anıtın yıkılışını çekerek Ayastefanos'taki Rus Abidesi'nin Yıkılışı adını verdiği belgesel niteliğindeki filmiyle ilk Türk Sinemacısı unvanını kazanmıştır. Ancak son yıllarda bu filmin ilk film olduğu yönünde tartışmalar vardır. Çünkü bu filmi daha önce gören olmamıştır.²²⁹

O dönemde ordunun başkomutanı olan Enver Paşa tarafından 1915 yılında kurulan Merkez Ordu Sinema Dairesi çatısı altında belgesel niteliğinde filmler çekilmiştir. Bu dairede Weinberg'in yardımcılığını yapan ve birlikte uzun metrajlı filmler çeken Uzkınay, oyuncuların askere alınması nedeniyle yarım kalan "Leblebici Horhor" ve Weinberg'in 1916'da Osmanlı Devleti ile Romanya arasında başlayan savaş nedeniyle görevinden gönderilmesi sonucu yarım bıraktığı "Himmet Ağa'nın İzdivacı" filmlerini tamamlanmıştır.²³⁰

2.2.2. 1922-1939 Tiyatrocular Dönemi

1922 yılında kurulan Kemal Film ile birlikte Türk sinemasını uzun yıllar elinde tutan tiyatro oyuncusu ve yönetmen olan Muhsin Ertuğrul dönemi başlamıştır. 1923 yılı Cumhuriyetin ilanından 1928 yılında İpek Film kuruluncaya kadar beş yıllık dönem sinemasız geçmiştir. İş Bankası'nın sinema sektörüne girmesiyle birlikte Türk Sineması endüstrileşme yolunda önemli bir adım atmış, 1928 yılında İpek Filmin kurulmasıyla birlikte sektör yeniden canlanmış ve Muhsin Ertuğrul'la birlikte ilk filmler çekilmeye başlanmıştır. Muhsin Ertuğrul; Reşat Nuri Güntekin'in "Bir Gece Faciası adlı eserini Kurtuluş Savaşı'na uyarlayarak "Ankara Postası" filmini çekmiştir. İkinci filmi olan "Kaçakçılar" filmini çekerken Türkiye'de sesli film döneminin başlamasıyla filmi yarıda bırakıp, sözlü ve şarkılı ilk Türk filmi olan İstanbul Sokaklarında filmine başlamış, filmleri tamamlayınca Paris'e giderek oradaki stüdyoda seslendirmiştir. 1937'de iktisadi krize giren İpek Film, İş Bankası'nın desteği ile durumunu düzeltmiş ve Ertuğrul yeni projelerine devam etmiştir. "Aynaroz Kadısı", "Allah'ın Cenneti",

²²⁸ Özön, Türk Sineması Tarihi, s.34.

²²⁹ Agah Özgüç, **100 Filmde Başlangıcından Günümüze Türk Sineması**, 1. Basım, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1993, s.12.

²³⁰ Bıçakçıoğlu, a.g.e., s.15-16.

“Tosun Paşa”, “Şehvet Kurbanı”, “Akasya Palas”, “Nasreddin Hoca Düğünde”, “Kahveci Güzeli”, Kıskaç Ertuğrul’a ait diğer filmlerdir.²³¹

Muhsin Ertuğrul her ne kadar sinemanın ülkede yeniden canlanmasına katkıda bulunsa da birçok eleştiriye de maruz kalmıştır. Çünkü Ertuğrul ve arkadaşları tiyatrocu geleneğine bağlı kişilerdir. Bu yüzden sinema ve tiyatro arasındaki ayrımı yapamamışlar ve sinemaya hiçbir katkıda bulunmamışlar, hatta bulunmak istememişlerdir. Sinema onlar için ikinci bir gelir kapısı olarak kalmıştır.

Dönem içinde Ertuğrul birçok film çekmiştir. Ancak bunlar arasında orijinal senaryolu filmler bulmak oldukça zordur. Ayrıca Ertuğrul’un filmlerinin komedi ve dram olmak üzere ikiye ayrılması, Ertuğrul’un belirli bir sinema anlayışının olmadığını, piyasanın istekleri doğrultusunda filmler çektiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle bu dönem sinema tarihinde Tiyatrocular Dönemi olarak adlandırılmıştır.²³²

2.2.3. 1939- 1950 Geçiş Dönemi

II. Dünya Savaşı’nın arifesine dek gelen bu dönem iki ağır koşulu omuzlarında taşımaktadır. Bunlardan ilki savaşın getirdiği koşullar, ikincisi ise tiyatrocuların etkisidir. Türkiye aldığı bir kararla savaşa katılmamış, ancak savaşa girme olasılığı yüzünden birçok insan savaşa alınmış ve üretici konumdan tüketici konuma geçmiştir. Savunma giderleri artmış, dış ticaret azalmış ekonomik olarak da büyük darlık ve sıkıntının yanı sıra Mussolini İtalyasında uygulanan sansürün ülkede uygulanmaya başladığı bir dönem olmuştur.²³³

Geçiş döneminin yarısı bu ağır şartlarda geçtiğinden sinema büyük oranda olumsuz etkilenmiştir. 1938 yılında yeni bir atılım için hazırlanan Türk sinema endüstrisi savaş ve ağır koşullar yüzünden bu atılımı gerçekleştirememiştir. Her ne kadar 1940 yılına kadar beş film çıkarılmış olsa da bu iniş önlenememiştir.²³⁴ Savaş nedeni ile İngiliz ve Fransız filmleri ülkeye gelmez olmuştur. Bu filmlerin yerini ise Amerikan ve Amerikan filmlerinin ülkeye girme güzergahında olan Mısır filmleri almıştır.²³⁵ Mısır filmleri kültürel olarak bize daha yakın olduğu için sinemada büyük ilgi görmüştür. 1938-1944 yılları arasında Mısır filmleri ve çekilen Türk filmleri

²³¹ Bıçakcıoğlu, a.g.e., s.17-18.

²³² Özön, Türk Sineması Tarihi, s.108-109

²³³ Nijat Özön, **Türk Sineması Kronolojisi**, 1. Basım, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1968, s.21-22.

²³⁴ Özön, Türk Sineması Tarihi, s.116.

²³⁵ Bıçakcıoğlu, a.g.e., s.19.

birbirine eşit şekildedir. Mısır filmlerinin anlayış bakımından tiyatroculardan pek bir farkı olmamış, olması da beklenmemiştir. Çünkü Mısır sinemasının temelleri Türkiye’den giden ve tiyatrocu olan Vedat Örfi Bengü tarafından atılmıştır. Bu dönemde sinemacılar yavaş yavaş sektöre girmeye başlamış olsa da sayıları sekizi geçmemiş, bu yüzden tiyatrocuların sinemadaki ağırlığı artarak dönemin sonuna kadar sürmüştür.²³⁶ Savaş yıllarında Türkçeye uyarlanan Mısır filmlerinin büyük ilgi görmesi sinema seyircisini, Mısır ve Amerikan’dan gelen müzikal filmlerin beğenilmesi ise müzikal film ithalatını arttırmış ve yerli üretim başlamıştır. Ayrıca bu dönemde savaş hakkında bilgi veren haber niteliğindeki filmlerde büyük ilgi görmüştür. Sinema açısından durağan bir dönem olan geçiş dönemi 1950’li yılların başında Lütfi Akad’ın başlattığı Sinemacılar Kuşağı ile sona ermiştir.²³⁷

2.2.4. 1950-1970 Sinemacılar Dönemi

Bu dönemde çok partili hayata geçen Türkiye, başa gelen Demokrat Parti ile her alanda yenilikler yaşamıştır. Özellikle tarım alanındaki makineleşmeyle birlikte kırdan kente göç başlamış ve göç edenler potansiyel sinema talebinin artmasına neden olmuş, bu durum da sinemaya olumlu yansımıştır.

Bu dönemin en iyi çıkışını Lütfi Akad yapmış ve Akad’ın ilk uzun metrajlı filmi olan Vurun Kahpe’yi²³⁸ ve Türk Sinema tarihçilerinin dönemi başlattıkları Kanun Namına filmleri döneme damgasını vurmuştur.²³⁹ Akad filmleri ile sinemanın bir dili olduğunu ve bu dille kendini ifade edeceğini anlamış,²⁴⁰ Kanun Namına filmi ile Türk Sinemasına Jön kavramını getiren kişi olmuştur. Ayrıca bu film sinema diline uygun işleyişi, kamera hareketleri, oyuncuların role uygunluğu ve kurguya verilen önem nedeniyle kendinden önceki filmlerden farklılık göstermektedir. Aynı yıl içinde İngiliz Kemal, Lawrence’a Karşı, Altı Ölü Var ya da İpsala Cinayeti filmlerini çeken Akad, 1973 yılında çektiği Düğün filmiyle Antalya Altın Portakal Film Festivali’nde en iyi yönetmen, en iyi film ödüllerine layık görülmüştür.²⁴¹

²³⁶ Özön, Türk Sineması Kronolojisi, s.21.

²³⁷ Bıçakcıoğlu, a.g.e., s.19-20.

²³⁸ Merve Özaltun, **Sinema ve Felsefe**, Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2019, s.52.

²³⁹ Beyma Cansu Bozal, **1960’lardan Günümüze Türk Sinemasında Kentleşmenin Mizah Anlayışına Yansıması**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2018, s.15.

²⁴⁰ Özaltun, a.g.e., s.52.

²⁴¹ Bıçakcıoğlu, a.g.e., s.22-23.

Türk sinemasının ortalama ölçüsünü en iyi temsil eden Muharrem Gürses ise ilk eserlerini bu zamanda vermiştir. Gürses'in filmlerinin çoğu yerlilik bakımından dikkat çekmiş ve konu bakımından Türk toplumu sıkıntılarına değinen,²⁴² “Kara Efe”, “Kubilay”, “Bir Şoförün Hayatı”, “Yedi Köyün Zeynep'i”, “Sazlı Damın Kahpesi”, “Yavrularımın Katili”, “Balıkçının Kızı”, “Tütüncü Kızı Emine”, “Beklenen Bomba”, “Pamukçu Kızı Halime”, “Sokak Şarkıcısı”, “Talihsiz Yavru”, “Can Mustafa”, “Haram Lokma” filmleri büyük ses getirmiştir.²⁴³

Geçiş dönemi rejisörleri ile Türk sinemasında özel bir yere sahip olan Gürses bir kenara bırakıldığında bu dönemin ana temsilcileri Akad'dan sonra sırasıyla Metin Erksan, Arif Yılmaz Batıbeki, Osman F. Seden ve Memduh Ün olmuştur. Metin Erksan'ın “Gecelerin Ötesinde” ve “Acı Hayat” filmleri büyük beğeni toplamış, Susuz Yaz filmi ise Berlin Uluslararası Film Festivali'nde Altın Ayı Ödülünü almıştır.²⁴⁴ Arif Yılmaz'da halk tarafından büyük ilgiyle takip edilen Ayşecik serisine hayat vermiş, “Allah Cezanı Versin Osman Bey”, “Muradın Türküsü”, “Ah Güzel İstanbul”, “Kozanoğlu” filmlerini çekmiştir.²⁴⁵

Ayrıca bu dönemde Kore'de Türk Süngüsü, Kore'den Geliyorum, Yurda Dönüş, Zafer Güneşi, Şimal Yıldızı, Ezo Gelin, ve Esir²⁴⁶ gibi milli duyguları kabartan, askerlik, kahramanlık olaylarını birebir aktaran filmler ile Barbaros Hayrettin Paşa, İstanbul'un Fethi, Lale Devri, filmleri ön plana çıkmıştır. Bu döneme damgasını vuran filmlerin yanında Türk Sinemasını derinden etkileyen bir olay yaşanmıştır. Peş peşe arşivlerde çıkan yangınlarda “Vatan ve Namık Kemal”, “Güldağlı Cemile”, “Günahını Ödeyen Adam”, “Kahpenin Kızı”, “Beklenen Şarkı”, “İlk ve Son” ve “Büyük Sır” filmlerinin kopyaları yanmıştır.²⁴⁷

Bu döneme damga vuran en önemli siyasi olay 27 Mayıs Askeri Darbesi olmuştur. Bu darbe ile bir önceki çağın kağıt üzerinde kalan özgürlük anlayışı anayasa teminatı bularak işler duruma gelmiştir.²⁴⁸ Bu nedenle 1960'lı yıllar sinemanın sadece eğlence değil toplumsal sorunlara da değinen bir araç olduğunun fark edilerek birçok

²⁴² Özön, Türk Sineması Tarihi, s.157-159.

²⁴³ Özön, Türk Sinema Kronolojisi, s.227-228.

²⁴⁴ Öztun, a.g.e., s.52.

²⁴⁵ Özön, Türk Sineması Tarihi, s.159. ve Bıçakcıoğlu, a.g.e., s.24.

²⁴⁶ Mehmet Işık ve Emrah Özdemir, “Türk Sineması'nda Kore Savaşı'nı Konu Alan Filmlerde İdeoloji ve Özne” Ahmet Aytaç (Ed.), **IX. Uluslararası Türk Sanatı, Tarihi Ve Folkloru Kongresi / Sanat Etkinlikleri**, İstanbul: Anka Basım Yayın, 2017, s.129.

²⁴⁷ Bıçakcıoğlu, a.g.e., s.25.

²⁴⁸ Özön, Türk Sineması Kronolojisi, s.32.

sorunun sinemaya taşındığı yıl olmuştur. Köyden kentte göç edenlerin sosyo-ekonomik ve kültürel problemleri, işçilerin genel sorunları, sendika kurma çabaları gibi birçok sorun filmlerde işlenmiştir. Bu filmlere “Gecelerin Ötesi”, “Otobüs Yolcuları”, “Bitmeyen Yol”, “Karanlıkta Uyuyanlar” örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca yaşanmış olaylardan uyarlanarak çekilen “Yılanların Öcü” ve “Kuyu” filmleri döneme damga vuran diğer filmlerdir.

Bu dönem Yeşilçam sinemasında ana karakterin başlarından geçen ilginç ve komik olayların anlatıldığı “Cıralı İbo”, “Ayşecik”, “Turist Ömer”, “Küçük Hanımefendi”, “Şoför Nebahat” gibi filmler furyası başlamıştır. Türk Sinemasında ilk renkli film 1953 yılında yapılmış, ancak yüksek maliyeti nedeniyle 1963 yılına kadar renkli film üretilmemiş, 1967’den sonra da renkli film sayısı hızla artarak piyasaya hakim olmuştur.²⁴⁹

2.2.5. 1970-1980 Yılları Arası Dönem

1968 yılından itibaren TRT, Ankara’da üçer gün üç saat, 1971 yılında ise diğer şehirlerde yayınlar yapmaya başlanmıştır. Ayrıca televizyonun radyoların haber verme işlevini üstlenmesi, yayınlanan yabancı diziler ve filmlerle insanların ev konforunda film izlemeye başlaması sinemayı olumsuz etkilemiştir.²⁵⁰

1970’ yılı Türk sineması için dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Yılmaz Güney’in yapıtlarından biri olan “Umut” adlı film, o zamana kadar yapılmış filmler içinde gerek anlatım gerekse içerik yönünden gerçeğe çok yaklaşan film olmuş ve kendinden sonraki filmlere ışık tutmuştur. Ayrıca Yılmaz Güney, “Umut” filmiyle 2. Adana Film Festivalinde en başarılı film, en başarılı senaryo ve en başarılı erkek oyuncu ödülleri almıştır. Cannes ve Berlin Uluslararası Film festivalinde de gösterilen film, Fransa’da düzenlenen Grenoble film festivalinde ise jüri özel ödülünü almıştır.²⁵¹

Yılmaz Güney’in filmlerinde daha çok siyasi ve ekonomik eşitsizliklere değinilmekte ve düzenin değişimi istenmektedir. 1970’li yıllarda devrimci eylemler içinde yer alan Güney, yaşamını uzun yıllar cezaevinde ve sürgünde geçirmiş, yazdığı roman ve senaryolarda düşüncelerini kaleme alamaya devam etmiştir. Ayrıca “At Avrak

²⁴⁹ Bıçakcıoğlu, a.g.e., s.26.

²⁵⁰ Bıçakcıoğlu, a.g.e., s.27.

²⁵¹ Scognamillo, a.g.e., s. 26 ve Bıçakcıoğlu, a.g.e., s.27.

Silah”, “Bana Kurşun İşlemez”, “Benim Adım Kerim”, “Pire Nuri” ve “Seyyit Han” gibi birçok filmi de bulunmaktadır.²⁵²

1970’li yıllarda konu bakımından ülkede yaşanan çatışmalara, kırdan kentte göçlere ve bu göçlerle birlikte insanların yaşadıkları sıkıntılara değinen filmlerin yanında “Kara Murat”, “Battal Gazi”, “Malkoçoğlu”, “Tarkan” gibi fantastik filmler; “Hababam Sınıfı” gibi güldürü filmleri; “Zorro” gibi çizgi-roman uyarlaması bilimkurgu filmleri ortaya çıkmaya başlamıştır.²⁵³

1970’li yıllarda televizyonun yaygınlaşarak kadın ve çocuk seyircilerin televizyonu tercih etmesiyle bunalıma giren sinema, erkek izleyicilere yönelik filmler yaparak ucuz seks filmleri artmaya, aile filmleri azalmaya başlamıştır. Bu filmlerin artması kadın izleyicilerin daha fazla sinemadan uzaklaşmasına neden olmuştur. Seks filmlerini yönetmek istemeyen yapımcı ve yönetmenler ise çareyi türkücü filmlerinde aramış ve seyircisi genellikle erkek olan bu yeni film türü yaygınlaşmaya başlamıştır.²⁵⁴

1977 yılında Türk Sineması’nda yasal düzenlemeleri hazırlamak amacıyla Kültür Bakanlığı’na bağlı Sinema Dairesi Başkanlığı ve 1978’de ise Sinema Emekçileri Sendikası SİNE-SEN kurulmuştur.²⁵⁵

Bu dönemde büyük bir video piyasası oluşmaya başlamış ve arabesk filmler video ile satılmıştır. Sinema salonları yerine filmleri evlerinde, kahvehanelerde izlemeyi tercih eden bir kitle oluşmuştur. Bu durum ise sinemaya olumsuz şekilde yansımıştır. Bu durum karşısında Erler Film’in sahibi Türker İnanoğlu 1979 yılında Ulusal Video isimli Şirket kurmuş, bu şirkete Ertem Eğilmez, Nahit Ataman, İrfan Ünal, Recai Akçaoğlu, Şerafettin Gür ve Egemen Bostancı’nın yapıtlarına ortak olmuş, filmler yurt çapında videokaset olarak satış ve kiralamaya sunulmuştur.²⁵⁶

2.2.6. 1980-1990 Yılları Arası Dönem

Bu dönem 12 Eylül 1980’de Türk Silahlı Kuvvetlerinin yönetime el koyması ile başlamaktadır. Her alanda etkili olan bu durum Türk Sineması’nı da etkilemiştir.²⁵⁷ Darbeden sonra başa gelen Anavatan Partisi, askeri idarenin ideolojisine ve siyasi

²⁵² Bıçakcıoğlu, a.g.e., s.28.

²⁵³ Bıçakcıoğlu, a.g.e., s.28.

²⁵⁴ Nilgün Abisel, **Türk Sineması Üzerine Yazılar**, 1. Baskı, Ankara: İmge Kitapevi, 1994, s.71.

²⁵⁵ Bıçakcıoğlu, a.g.e., s.28.

²⁵⁶ Pekman, Cem, **Filim Bir Ada: Ertem Eğilmez**, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2010’dan Aktaran Bıçakcıoğlu, a.g.e. s.27.

²⁵⁷ Özaltun, a.g.e., s.53.

politikasına ters düşmeden çalışmalara başlamıştır. Hükümet ilk olarak seks filmlerini yasaklayıp Bülent Ersoy’a sahne yasağı getirmiş, seks film furyasını yok etmek için yasal düzenleme yapmıştır. Ancak erkek izleyici kitlesi ile bu furya devam etmiştir.²⁵⁸

Türk Sinemasının tarihsel gelişimi değerlendirildiğinde bu dönem oldukça problemli ve sorunlu bir dönem olarak kabul edilmektedir. Çünkü sinema üretim, kültürel, toplumsal ve estetik yönden sürekli tükenmektedir. Bu tükenmişliğin içinden bunalım filmleri ortaya çıkmış, ancak yeni film furyası seyirciden pek ilgi görmemiştir.²⁵⁹

Bu dönemde Nesli Çölgeçen, Ömer Kavur, Yavuz Turgul, Şerif Gören ve Erdem Kıran gibi genç yönetmenler isimlerini Türk Sinema tarihine yazdırmışlardır. Ancak bu yönetmenler içinden “Davaro”, “Hababam Sınıfı Güle Güle”, “Çiçek Abbas”, “İffet”, “Aile Kadını”, “Şekerpare” ve “Züğürt Ağa” filmlerinin senaryolarını yazan, “Fahriye Abla” ve “Muhsin Bey” filmlerinin yönetmenliğini yapan Yavuz Turgul sinemada önemli bir yer edinmiştir.²⁶⁰

Yukarıda sayılan yönetmen ve filmlerin dışında kamerasını Batıya çeviren entelektüel yönetmenlerde vardır. Bu yönetmenler Türkiye’ye oldukça yabancı gelen filmler üretmiş, Antonioni, Tarkovski, Bergman gibi yönetmenleri taklit etmeye çalışmış, tamamen biçime önem vererek hareket etmiş, ortak kültür ve gelenekten koparak farklı şeyler ortaya koymaya çalışmış ve başarısız olmuştur.²⁶¹

1987 yılına kadar zar zor gelen Türk Sineması, bu tarihte Yabancı Sermaye Kanunu’nunda yapılan değişiklikle Amerikan filmlerinin dağıtım tekelinin tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de belli başlı sinema salonlarını ele geçirmesi üzerine çaresiz kalmıştır. Bu dönem Amerikan tarzına yaklaşan sinemacılar haricinde çoğu yönetmen sinema salonlarında filmlerini gösterememişlerdir. Bu durum karşısında Yönetmen Zeki Demirkubuz’un “C Blok” filmi oyuncuların zayıf olması, seks sahnelerinin olmaması gerekçe gösterilerek hiçbir yabancı firma tarafından kabul edilmemiş, bunun üzerine

²⁵⁸ Sedef Bayburtluoğlu, “1980 Sonrası Türk Sineması ve Yavuz Turgul”, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005, s.36.

²⁵⁹ Emine Özgür Karademir, “Türk Sinemasında Güldürü: İlyas Salman Örneği”, Lefke Avrupa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans, Lefke, 2015, s.18.

²⁶⁰ Tuncay Salıcı, “Toplumsal Değişim Bağlamında Yavuz Tugrul Filmleri”, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük, 2013, s.9.

²⁶¹ Özeltun, s.54-55.

Demirkubuz ise zahmet edip filmi izlemediklerini dile getirmiştir.²⁶² Dönemde yaşanan bu olumsuzluklar ise Türk Sineması'nın ciddi yönde zayıfladığını göstermiştir.²⁶³

1980'li yıllar konuların işleyiş biçimleri ve toplumsal olaylara yaklaşım açısından üç ana başlıkta incelenir. Bunlardan ilki göç olaylarının Türk Sinemasına yansımaları ve paralelinde gelişen arabesk filmlerdir. İkincisi siyasi ve toplumsal konuları ele alan, üçüncüsü ise kadın konulu filmlerdir. Türk Sinemasında kadın, iki ana farklı görüşte anlatılmaktadır. Biri geleneksel Yeşilçam kadını iken diğeri daha gerçekçi bir anlatım olmuştur. Kadın haklarının konuşulmaya başlandığı 1980'li yıllarda, Türk Sineması bu yönde evrilerek, bireyin ön planda olduğu, kadın ve kadın sorunlarına yönelen bir sinema haline gelmiştir.²⁶⁴

2.2.7. 1990- 2000 Yılları Arası Dönem

1990'lar Körfez Savaşı ve SSCB'nin yıkılması ile Türkiye'nin stratejik konumunun öneminin azaldığı ve Batılaşma isteğini sürdürdüğü bir dönem olmuştur. Ülkede artan radyo ve televizyonla birlikte tüketim kalıpları değişmiş ve hiç de sağlıklı olmayan bir modernleşme başlamıştır. Türk Sineması bu yıllara bir önceki dönemin sıkıntıları ile başlangıç yapmıştır. Bu dönemde Amerikan film şirketlerinin Hollywood filmlerini dünya ile paralel olarak Türkiye'ye getirmesi, zor durumdaki Türk sinemasını daha da zora sokmuştur. Yaşanan bu olumsuzluklar Türk Sinemasını seyirci azlığı ve finansal sorunlar gibi problemlerle sürekli olarak karşı karşıya bırakmıştır.²⁶⁵

Türk Sinemasının 1990'lı yıllarda farklılaşmaya başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Türk sineması, 1960 ve 1970'li yıllardan daha çok 1980'li yıllardan sonra farklı bir değişim ve gelişim sergileyerek 1990'larda hem siyasal hem de kültürel olarak çok farklı bir forma girmiş, yeni bir dil oluşturmaya başlamış, böylece yeni bir sinema anlayışının habercisi olmuştur.²⁶⁶

1990'larda Mustafa Altıoklar, Sinan Çetin, Ertem Eğilmez, Yavuz Turgul gibi yönetmenler yoğun ilgiyle karşılaşmış, düşüşte olan Türk Sineması Ertem Eğilmez'in "Arabesk" filminin 1 milyon izleyiciye ulaşması ile de belli bir çıkışa geçmiştir.²⁶⁷ Daha

²⁶² Nigar Pösteği, **1990 Sonrası Türk Sineması**, 3. Baskı, Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2012, s.34-35.

²⁶³ Karademir, a.g.e., s.19.

²⁶⁴ Pösteği, a.g.e., s.34-38

²⁶⁵ Pösteği, a.g.e., s.17-18.

²⁶⁶ Karademir, a.g.e., s.26.

²⁶⁷ Okan Ormanlı, **Türk Sinemasında Eleştiri**, 1. Baskı, İstanbul: Bilişim Yayınevi, 2005,s. 121'den aktaran Bozal, a.g.e.,s. 24.

sonra sinemanın yeniden ayaklanma çabaları Sinan Çetin'in "Berlin in Berlin" filmiyle bir adım daha öteye gitmiştir.²⁶⁸ Ardından 1996 yılında Yavuz Turgul'un hem yazdığı hem de yönetmenliğini yaptığı "Eşkîya" filmi o zamana kadar olan izleyici rekorunu kırarak, 2.572.287 kişinin izlediği film olmuştur. Ayrıca iyi yapımlarla insanların sinemaya karşı tutumlarının olumlu yönde değişeceğini gözler önüne sermiştir.²⁶⁹

2.2.8. 2000 ve Sonrası Dönem

2000'li yıllarda Türk Sineması, Reha Erdem, Derviş Zaim, Zeki Demirkubuz, Nuri Bilge Ceylan, Yeşim Ustaoglu, Pelin Esmer, Semih Kaplanoğlu gibi birçok yeni yönetmenlerin varlığına tanıklık etmiştir. Bu dönemde artık yönetmenlerin kendi sorunlarını yerli film üzerinden anlatmaya başlaması ve kökenleri olmayan yabancı sinemanın Türkiye'de yaşamayacağını anlaşılmamasıyla Türk Sineması yükselişe geçmiştir.²⁷⁰

2000'li yıllarda film yapımcıları "Eşkîya" filminin elde ettiği başarıyı örnek olarak güzel yapımlar ortaya koymaya başlamışlardır. Bunun ilk örneği ise 2001 yılında çekilen ve Eşkîya filminin seyirci rekorunu kırarak 3 milyon seyirciye ulaşan "Vizontele" filmidir. Ayrıca bu dönemde Nuri Bilge Ceylan'ın yönetmenliğini yaptığı "Uzak" adlı filmin Cannes Film Festivali'nde 'Büyük Jüri Ödülü' nü ve 'En İyi Erkek Oyuncu' ödülünü alması ve Yavuz Tuğrul'un hem senaryosunu yazdığı hem de yönetmenliğini yaptığı "Gönül Yarası" ve "Av Mevsimi" ile senaristliğini yaptığı "Kabadayı" filmlerinin döneme damga vurması, bu dönemin Türk sinemasının altın çağı olarak anılmaya başlanmasına neden olmuştur.²⁷¹

2000'li yılların dikkat çeken bir diğer yanı ise, televizyonun tanınmış isimlerinin sinemada yer almasıdır. Bu furya 1996'da Mustafa Altıoklar'ın çektiği "İstanbul Kanatlarımın Altında" filminde Okan Bayülgen ve Savaş Ay'ın yer almasıyla başlamaktadır. 2000'li yılların ilk örneği ise "Vizontele" ile sinemaya adım atan Yılmaz Erdoğan olmuştur. "Nihavent Mucize" filminde oynayan Beyazıt Öztürk, "Her Şey Çok Güzel Olacak" filminde oynayan Cem Yılmaz, "Kahpe Bizans" filminde oynayan Mehmet Ali Erbil, "Balans ve Manevra" filminde oynayan Teoman "Son" filminde

²⁶⁸ İmran Arslan, "1990 Sonrası Türk Sinemasında Film Dilinin Kullanımı" Selçuk İletişim, Cilt.3, Sayı.3, 2004,s.96.

²⁶⁹ Bayburtluoglu, a.g.e., s.128.

²⁷⁰ Özalp, a.g.e., s. 56-55

²⁷¹ Bozal, a.g.e.,s. 24-25.

oynayan Levent Kırca, “Şans Kapıyı Kırınca” filminde oynayan Ferhan Şensoy, öne çıkan isimlerdir.²⁷²

Türk sinemasının Osmanlıdan başlayan hikayesi yaşanan iniş çıkışlarla birlikte 2000’li yıllara kadar gelmiştir. 2000’li yıllarda amaçlanan yere ulaşılmış olsa da bu süreç sonlanmamış ve sinemayı geliştirme hedefleri devam etmiştir.

2.3. Sinema ve Kent İlişkisi

Kültür ve toplum arasındaki ilişki tarihsel süreç içerisinde sanayileşme, sanayileşme sonrası, modernite ve postmodernite doğrultusunda gelişmiştir. Bu gelişimi ve mekansallaştırma kavramının analizini bugün hem kültürde hem de toplumda yapabilmek için sinema ve kent arasındaki ilişkiye bakmak gerekmektedir. Çünkü sinema görsellik ve işitsellik üzerine kurulan bir sanattır. Bu doğrultuda sinema, görselliği tamamlamak üzere mekân kullanımına ihtiyaç duymaktadır.²⁷³

Sinema, mekânı salt bir şekilde yansıtmamaktadır. Çünkü sinema toplumun inanç, değer ve yargılarını, bakış açısını, sorunlarını ortaya koyan, sorgulayan, yorumlayan ve yönlendiren bir sanattır. Bu doğrultuda film içeriklerinin değişmesi, toplumun geniş bir kesiminin değer yargılarının, inançlarının ve bakış açılarının da değiştiğini göstermektedir. Bu nedenle filmlerin içerikleri ile toplumsal yapılar, değişimler, sorunlar arasında bir ilişki bulunmaktadır. Ancak bu ilişki tek taraflı değildir. Çünkü kent hayatı sinema filmlerini etkilediği kadar sinema da kentsel hayatını etkilemektedir. Örneğin 19. yüzyılda ortaya çıkan sanayileşme süreciyle birlikte sinema, bir yandan yaşanan hızlı kentleşmeye tanıklık etmiş, bir yandan da kentleri masalsı bir yapıda anlatarak bu hıza katkıda bulunmuştur.²⁷⁴ Çünkü kentleri sinema filmlerinde anlatılanlar doğrultusunda zihnine kazıyan bireyler, bu eşsiz yere gidip, mükemmel bir hayat yaşama düşüncesi içerisine girmiştir. Sinemanın kentler ve bireyler üzerindeki tek etkisi bu değildir. Öztürk, kentler ve bireyler üzerindeki bu farklı etkileri şu şekilde dile getirmiştir:

İnsan soyu, kentle birlikte yeni bir yaşam tarzına ulaşmıştır. Sinemanın da kentsel yaşama katılması, kentsel yaşam tarzına yeni bir hayat anlayışı ekledi.

²⁷² Bayburtluoğlu, a.g.e. s.57.

²⁷³ Mark Shiel, “Cinema and the City in History and Theory”, **Cinema and the City**, Ed. Mark Shiel and Tony Fitzmaurice, Oxford: Blackwell Publishers, 2001, s.5.

²⁷⁴ Asuman Suner, **Hayalet Ev Yeni Türk Sinemasında Aidiyet, Kimlik ve Bellek**, İstanbul: Metis Yayınları, 2006, s. 89-93.

Böylece kentte okuma- yazma kültürü yanında görsel olan spektaküler (temsili) bir kültür de katıldı. Sinema, kitle kültürü toplumda, kitlesel üretim çağında, kitlesel örgütlenme döneminde ve toplumların kentsel bir hayata hızlı bir biçimde geçtikleri evreye uyan kültürel bir edim olduğu gibi, kentsel gündelik hayatta ihtiyaç duyulan estetik bir araçtır da. Tiyatro, opera, roman vb. formların belirli bir yaşam stiline kültürel alışkanlıkları olması gibi, sinema da gündelik yaşam dünyasında dair bir deneyimdir; hem de bütün toplumsal ve kültürel tabakalara ait popüler bir özelliğe sahiptir.²⁷⁵

Kent mekânında ortaya çıkan bu sinema kültürü kısa bir sürede geniş bir alana yayılmıştır. Çünkü sinema kırsal alanda, kentte hapsolmuş bireylere, yeni alanlar açmaya başlamıştır. Yaşadıkları o küçük dünyadan, kentteki sıkıntılarından sinema sayesinde bir süre uzaklaşan bireyler, sinemanın onlar için yeni bir alışkanlık haline gelmesine neden olmuştur. Sinemanın alışkanlık haline gelmesinin bir diğer nedeni ise yaşadıkları mekânların ve sorunların sinema filmlerinin konusunu oluşturmasıdır. Belli bir süre sonra toplumsal konuları ve sorunları ele almaya başlayan sinema, geniş bir kitleye sahip olmuş, böylelikle insanlardaki sinema kültürü giderek artmıştır.

Kent ve kentteki bireyler sinema tarafından yeniden inşa edilirken, sinemada kentin içinde gelişme şansı bulmuştur. Mehmet Öztürk, Paris ve İstanbul'da sinema endüstrisinin gelişimiyle ilgili şunları yazmıştır.

Paris'te ilk film gösterim mekanından bu yana sinema “kıyada köşede” kalmış ara sokaklardan gösterişli bulvar ve meydanlara ve günümüzde de multiplex'lere kadar genişlemiş bir vizyona sahip olmuştur. Oysa ilk yıllarında dört sinema gösterim yeri olmasına rağmen bunların hiçbiri bildiğimiz iz anlamda sinema salonu değildi. Bu salonlar daha ziyade bir burjuva semtindeki kafe vb. yerlerin bodrum katlarındaydı. Hatta 1950'e kadar sinema gösterimleri Paris'te değişik amaçlı alanlarda yapılmıştı: aynı şey İstanbul ve diğer kentlerde de söz konusuydu. Örneğin İstanbul'daki ilk film gösterimleri konak ve birahanelerde gerçekleştirilmiştir. Fakat sinemanın popülerleşmesinden sonra Paris'in en gösterişli mekanları, Champs- Elyées caddeleri, Saint Germain ve Montparnasse bulvarı, Clichy ve Bastille meydanları, Ortaçağ sokakları; İstanbul İstiklal Caddesi; Berlin Potsdamer ve Marlene Dietrich Meydanları'ndaki yeni “post-modern” “spektaküler” sinema kompleksleri; Viyana'nın zarif ürbaniizmi arasındaki sinema salonları, Paris'te küre biçiminde kurulan La Géode sinema salonu vs. kentsel bir deneyim ve birer vizyondur. Bu kentsel vizyonun yanısıra sinema Lumière Kardeşler'den “Matrix”e kadar kentsel mimarinin bir tanığıdır; hatta kentsel turizmin de harika bir reklam aracıdır. Sinema kentteki “öteki bir dünya” “laik bir mabet” olarak yeni Babil, yeni Kudüs olarak tanımlanan Paris, New York gibi “sinemanın cennetleri”nde doğdu ve gelişti. Los Angeles, Berlin ve Rona'da Hollywood Neubebelsbeg, Cinecitta gibi “sine-site”ler bile

²⁷⁵ Mehmet Öztürk, **Sinemasal Kentler**, İstanbul: Om Yayınevi, 2002, s.12.

kurulmuştur. Bu “site”lerde de sinematografik yeni siteler, metropolisler tasavvur edilmiştir.²⁷⁶

Burada anlatıldığı gibi sinema kent mekânını her alanda etkilemekte, bu alanlar yetersiz kaldığında ise kendine yeni alanlar yaratmaktadır. Ancak bu alanlarda gerçeklik duygusunu yakalamak için zaman zaman kentin cadde ve sokaklarını kullanmaktadır. Bu mekânlarla ilgili seçimler ise bize filmin geçtiği dönemin özelliklerinin yanında kültürel, mekânsal ve sosyolojik yapısıyla ilgili bilgileri de sunmaktadır.

İlk çekilen filmlerden itibaren sinema, çekilen belgesel niteliğinde görüntülerle kent yaşamına tanıklık etmektedir. Sinema ve kent ilişkisi üzerine çalışmalar yapan Kracauer, kentlerin geliştikçe sinemanın da geliştiğini ortaya koymak için geçerliliği halen devam eden bir takım tespitlerde bulunmuştur. Ona göre sinema filmlerinin arka plan görüntüsünde yer alan cadde ve kent görüntülerinden yola çıkarak toplumsal eğilimler, ideolojik hareketler ve kentte yaşayan kitlelerin ruhsal karakterleri hakkında bilgi edinilmektedir. Böylece kentlerin tarihi, politikası, sosyo-psikolojik yapısı, mimarisi ve sosyolojik bulgularıyla belli bir dönemde çekilen filmlerin biçim ve tekniklerinden yararlanarak sinema filmleri üzerinden kentler incelenebilmektedir.²⁷⁷ Örneğin İstanbul’u kentsel mekân olarak kullanan Türk Sineması’nda bu durumu sıkça görmek mümkündür.²⁷⁸ 1960’lı yıllardan itibaren toplumsal konuları ve sorunları ele alan Türk sineması, çıkardığı filmlerin arka planları ve ele aldığı konularla birlikte Türkiye’deki kentleri, kentleşme sürecini gözler önüne sermektedir. Buda görsel kaynak açısından sinemayı önemli bir yere getirmiştir.

²⁷⁶ Özdemir, a.g.e., s.11.

²⁷⁷ Özdemir, a.g.e., s.10.

²⁷⁸ Torun, a.g.e., s.150.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KENTLEŞMENİN TÜRK SİNEMASINA YANSINMASI

Çalışmanın bu bölümünde, kentleşme sürecinin Türk sinemasına yansımaları ortaya koymak için beş ayrı döneme ayrılarak toplanda yirmi film incelenecektir.

3.1. 1960- 1970 Yılları Arası Filmler ve Analizleri

Bu dönemde Gurbet Kuşları, Keşanlı Ali Destanı, Bitmeyen Yol ve Gecekondu Peşinde filmleri doğrultusunda Türkiye’de yaşanan kentleşme ve getirdiği sorunlar incelenecektir.

3.1.1. Gurbet Kuşları

Yönetmen :Halit Refiğ

Senaryo :Orhan Kemal, Halit Refiğ

Yıl :1964

Oyuncular :Tanju Gürsu, Filiz Akın, Özden Çelik, Pervin Par, Cüneyt Arkın, Önder Somer, Sevda Ferdağ, Hüseyin Baradan, Mümtaz Ener, Gülbin Eray

Resim 1. Gurbet Kuşları

Kaynak: Gurbet Kuşları, Yönetmen: Halit Refiğ,
(Çevrimiçi)<https://www.youtube.com/watch?v=GJN5dxU4Y34>, Süre: 8:17, 4 Ekim 2020.

Konusu: Orhan Kemal'in Gurbet Kuşları isimli romanından uyarlanan film, Maraş'ta işleri bozulan Tahir Beyin; eşi Hatice, oğulları Selim, Murat, Kemal ve kızı Fatma ile birlikte İstanbul'a gelmeleri ile başlamaktadır. Tüm mal varlıklarını satarak geldikleri İstanbul'da kısa sürede zengin olabilmeyi hayal eden ailenin, ilk olarak kaporasını verdikleri dükkanda dolandırılması ve zamanla çeşitli sebeplerle de işlerinin bozulması maddi sıkıntılar, çocukların İstanbul'da her birinin bir yere dağılmasıyla da psikolojik sorunlar yaşamasına neden olmuş ve İstanbul'da tutunamayan aile Maraş'a geri dönmüştür.

3.1.2. Keşanlı Ali Destanı

Yönetmen : Atıf Yılmaz

Senaryo : Atıf Yılmaz

Yıl : 1964

Oyuncular :Fikret Hakan, Fatma Girik, Hüseyin Baradan, Sami Ayanoğlu, Sadettin Erbil, Nubar Kamçılı, Özdemir Akın, Lütfü Engin, Süha

Resim 2. Keşanlı Ali Destanı

Kaynak: Keşanlı Ali Destanı, Yönetmen: Atıf Yılmaz,
(Çevrimiçi)<https://www.youtube.com/watch?v=UQWcwM1nt8Y>, Süre:13: 31, 8 Ekim 2020.

Konusu: Film İstanbul'da bir gecekondu mahallesinde yaşayan Ali ve Zilha'nın hikayesini anlatmaktadır. Ali Sineklidağ'da oturan ve Zilha'ya aşık olan ancak; Zilha'nın dayısı Çamur İhsan'ı öldürmek iddiasından hapse girer ve Sineklidağ'da

efsaneye dönüşerek dört yıl sonra af ile hapisten çıkan bir geçtir. Film, adı etrafında oluşan destanı kullanarak muhtar olan Ali ve dayısını öldürdüğü için sevdiği adamdan uzaklaşmaya başlayıp yeni biriyle evlenme hayali kuran Zilha'nın başından geçen olaylar anlatmaktadır.

3.1.3. Bitmeyen Yol

Yönetmen : Duygu Sağıroğlu

Yıl :1965

Senaryo : Duygu Sağıroğlu

Oyuncular : Fikret Hakan, Selma Güneri, Tijen Par, Erol Taş, Tuncel Kurtiz, Senih Orkan, Ayfer Feray, Aliye Rona

Resim 3. Bitmeyen Yol

Kaynak: Bitmeyen Yol, Yönetmen: Duygu Sağıroğlu,
(Çevrimiçi)<https://www.youtube.com/watch?v=7BnhVn4EVEo>, Süre: 23: 17, 14 Ekim 2020.

Konusu: Kırdan kente göçün buna paralel olarak da işsizliğin arttığı 1960'lı yıllarda çekilen film, taşralı altı arkadaşın ekmek parası kazanmak için köyden kente göç etmelerini ve bu süreçte verdikleri hayat mücadelesini anlatmaktadır.

Ahmet ve arkadaşları kentte gelir gelmez iş aramaya başlarlar. İş bulmak için tanıdıklarının yanına giderek iş isterler ancak kent hayatı sandıkları kadar kolay değildir. Ancak hayallerini bağladıkları bu yolda pes etmeye niyetleri yoktur. Ahmet sonunda tersanede iş bulur ancak tersanedeki işte sendikalı olmadıkları için başta söz verdikleri parayı vermezler ve çalışma koşulları da oldukça ağırdır. Diğer taraftan Ahmet bir zamanlar sevdiği olan Cemile ile görüşmeye başlar evlilik hayali kurken Cemile çalıştığı yerden kovulur. Ahmet ise Cemile üzülmesin diye sorumluluğu üstlenir ve ek iş aramaya koyulu ama insanların ona karşı olan tutumu Ahmet'i bambaşka bir sona sürükleyecektir.

3.1.4. Gecekondu Peşinde

Yönetmen : Feyzi Tuna

Senaryo : İlhan Engin

Yıl :1967

Oyuncular : Sadri Alışık, Nevin Aypar, Cenk Er, Tülay Erdeniz, Güzin Özipek, Sami Hazinses

Resim 4. Gecekondu Peşinde

Kaynak: Gecekondu Peşinde, Yönetmen: Feyzi Tuna,
(Çevrimiçi)https://vk.com/search?c%5Bper_page%5D=40&c%5Bq%5D=gecekondu%20pe%C5%9Finde&c%5Bsection%5D=video&c%5Bsort%5D=2&z=video216264842_168406059, Süre:08.01, 19 Ekim 2020.

Konusu: Komedi tarzındaki film, Mazlum ve ailesinin başından geçenleri konu edinmektedir. Mazlum, düşük maaşı ile geçinmeye çalışan, kirasını ödeyemediğinden dolayı ailesiyle birlikte evden atılan bir aile babasıdır. Kira ödeyemeyen aile kendi gecekondusunu yapmak ister ancak; ilk gecekondu rüzgâr ikincisi ise zabıta tarafından yıkılır. Bu durumu kayıtsız kalamayan Mazlum'un patronu ise Mazlum'a hem ek bir iş hem de kalacak bir yer sağlar. Tek sıkıntı kalacak yer mezarlığın ortasındadır ve bir önceki bekçi ortadan kaybolmuştur.

3.1.5. 1960-1970 Yılları Arası Filmlerin Analizi

Bu dönem, Türkiye'de 27 Mayıs askeri müdahalesi sonuncunda yürürlüğe giren 1961 Anayasa'sının kentleşmenin izleyeceği yol açısından önemli değişiklikler içerdiği, kentleşmenin hız kazandığı ve bir sorun olarak görülmeye başlandığı bir dönemdir.²⁷⁹

Türkiye'de yaşanan kentleşme sürecinin ana nedeni kırsal alanda işleri bozulan ailelerin daha iyi bir yaşam için her şeylerini geride bırakıp, kente göç etmelerinden kaynaklanmaktadır. Buda bize Türkiye'de yaşanan kentleşme sürecinin ana nedeninin sanayileşme yerine kırsal alanda yaşanan modernleşme kaynaklı olduğunu göstermektedir. Bu dönemde çekilen Gurbet Kuşları ve Bitmeyen Yol filmleri bunun en büyük örneklerindendir. Gurbet Kuşları filminde Maraş'ta işleri bozulun Tahir Bey, her şeyini satıp daha iyi bir yaşam için ailesi ile kente gelmiştir. Belli bir sermaye ile kente gelen Tahir Bey ve ailesi orta seviyeli bir mahallede ev kiralamıştır. Kırsal alandan bağlarını kopararak kente gelen bu ailenin tekrardan geri dönemeye niyetleri yoktur. Yine bu dönemde çekilen Bitmeyen Yol filminde köyde iş bulamayan altı arkadaş para kazanmak için kente gelmiştir. Ancak bu arkadaşlar, ellerinde sermayeleri olmadığından ev kiralayamamış, ya tanıdıklarının yanında ya da kahve köşelerinde kalarak iş aramışlardır. Kırsal alandan yeni gelen bu arkadaşlar dönemin en önemli sorunlarından biri olan emeğin sömürülmesiyle karşı karşıya kalmışlardır. Çünkü bu dönemde sendikanın ne olduğunu bilmeyerek köyden kente yeni gelen bireyler, sendikaya üye olmadıkları için emekleri sömürülmüş, iş güvenliği olmadan çalıştırılmış ve hayatları hiçe sayılmıştır.

Bu dönem kentleşmenin en büyük sorunlarından biri olan gecekondulaşmanın ortaya çıktığı ve her geçen gün sayısının arttığı dönem olmuştur. Özellikle devletin

²⁷⁹ Halis Başel, "Türkiye'de Nüfus Hareketlerinin ve İç Göçün Nedenleri", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı. 53, 2007, s. 528.

kentsel alanlara yönelik yatırımlarının azaltılması²⁸⁰ kente gelenlerin barınma ihtiyacını tek başlarına çözmelerine neden olmuş, buda gecekondur sorununu ortaya çıkarmıştır. Keşanlı Ali Destanı ile Gecekondur Peşinde filmlerinden yola çıkarak bu dönemdeki gecekonduların, yapı malzemesi yerine artık maddelerin kullanıldığı, en fazla iki odalı, elektriği, suyu ve altyapısı olmayan, genellikle kentin dışında ve oturma amaçlı yapılmış yapılar olduğu anlaşılmaktadır.

Dönem içerisinde devlet tarafından gecekondular için alternatif bir politika üretilmemiştir. Gecekondur ve buralarda yaşayan insanların sorunları sürekli göz ardı edilmiştir. Dönem sonunda devletin bu kayıtsız tavrı ise yerini zaman zaman yıkımlara veya gecekondur yapımının yasaklanmasına bırakmıştır.²⁸¹

3.2. 1970-1980 Yılları Arası Filmler ve Analizleri

Bu dönemde: Gelin, Düğün, Taşı Toprağı Altın Şehir ve Yusuf ile Kenan filmleri doğrultusunda Türkiye’de yaşanan kentleşme ve getirdiği sorunlar incelenecektir.

3.2.1. Gelin

Yönetmen : Ömer Lütfi Akad

Senaryo : Ömer Lütfi Akad

Yıl : 1973

Oyuncular : Hülya Koçyiğit, Kerem Yılmaz, Ali Şen, Kamran Usluer, Aliye Rona, Nazan Adalı

²⁸⁰ H. Tarık Şengül, **Kentsel Çelişki ve Siyaset**, 2. Baskı, Ankara: İmge Kitapevi, 2009, s.123.

²⁸¹ Şengül, a.g.e., s.128.

Resim 5. Gelin

Kaynak: Gelin, Yönetmen: Ömer Lütfi Akad,
(Çevrimiçi)<https://www.youtube.com/watch?v=jp39aHURnpQ>, Süre: 1:09:20, 22 Ekim 2020.

Konusu: Ömer Lütfi Akad'ın üçlemesinin ilk filmi olan Gelin; Veli'nin, eşi Meryem ve oğlu Osman ile altı yıl önce kente göç eden abisinin ve babasının yanına gelmesi ile başlamaktadır. Veli'nin babası Hacı İlyas, kentin en iyi yerinde dükkan açmak için oğullarıyla birlikte çalışıp, para biriktirmektedir. Ancak Osman'ın hastalanması ve tedavisi için gerekli paranın aile tarafından verilmemesi ve Osman'ın bir Kurban Bayramı ölmesi aile için kırılma noktası olmuştur.

3.2.2. Düğün

Yönetmen : Ömer Lütfi Akad

Senaryo : Ömer Lütfi Akad

Yıl : 1973

Oyuncular : Hülya Koçyiğit, Ahmet Mekin, Kamran Usluer, Erol Günaydın, Hülya Şengül, Turgut Boralı

Resim 6. Düğün

Kaynak: Düğün, Yönetmen :Ömer Lütfi Akad,
(Çevrimiçi)<https://www.youtube.com/watch?v=nWeUcZkjtXM>, Süre: 36.15, 28 Ekim 2020.

Konusu: Ömer Lütfi Akad'ın üçlemesinin ikinci filmi olan Düğün, anneleri ölen altı kardeşin yoksulluktan kurtulmak için Şanlıurfa'dan İstanbul'a göç etmelerini konu edinmektedir. Evin küçüğü Yusuf hariç herkes çalışıp bu büyük kente yaşam savaşı vermeye çalışmıştır. Ancak geçim sıkıntısı çeken kardeşler başlık parası karşısında kardeşleri Cemile'yi istemediği biriyle evlendirmiş, başlık parasıyla aldıkları üç tekerlekli motor ise başlarına hiç beklemedikleri bir iş açmıştır. Bu olay ile kardeşleri Yusuf hapse girmiş ve işlerini daha da büyütme isteyen abiler bu kez de başlık parası karşılığı kardeşleri Habibe'yi evlendirmeye çalışmıştır. Ancak evin ablası Zelha duruma daha fazla dayanamayarak kardeşlerini kurtarmaya çalışmıştır.

3.2.3. Taşı Toprağı Altın Şehir

Yönetmen : Orhan Aksoy

Senaryo : Erdoğan Tünaş, Fuat Özlüer, Orhan Aksoy, Türker İnanoğlu

Yıl : 1978

Oyuncular : Levent Kırca, Ayşegül Atik, Erol Taş, Hüseyin Baradan, Hulusi Kentmen, Asım Par, Mahmut Gürses

Resim 7. Taşı Toprağı Altın Şehir

Kaynak: Taşı Toprağı Altın Şehir, Yönetmen: Orhan Aksoy,
(Çevrimiçi)<https://www.youtube.com/watch?v=jHmysCl6s1g>, Süre: 8:50, 1 Kasım 2020.

Konusu: Film, köyde yaşayan Ökkeş ve ailesinin bir traktör sahibi olmak istemesiyle kente göç etmelerini konu edinmektedir. Aile köydeki mallarını satarak geldikleri kentte traktörün ilk taksitini ödemiş ve çalışarak diğer taksitleri ödemeye başlamıştır. Ökkeş hamallık yapmış, eşi bir kadının evine temizliğe gitmiş, okula yazdıramadıkları oğlu kahvede çıraklık yapmış, Ökkeş'in kardeşi Cemal ise inşaatla çalışmaya başlamıştır. El birliği ile traktörün parasını toplayan aile, traktörü almaya gittiklerinde fiyata zam gelmesi ile çalışmaya devam etmiş ancak, taşı toprağı altın diye geldikleri bu koca şehir ellerindeki her şeyi zamanla almıştır.

3.2.4. Yusuf ile Kenan

Yönetmen : Ömer Kavur

Senaryo : Onat Kutlar

Yıl : 1979

Oyuncular : Cem Davran, Tamer Çeliker, Yalçın Avşar, Hakan Tanfer, İsmail Yüksel, Şevket Avşar

Resim 8. Yusuf İle Kenan

Kaynak: Yusuf ile Kenan, Yönetmen: Ömer Kavur,
(Çevrimiçi)https://www.youtube.com/watch?v=o6godKw__WE, Süre: 15:34, 9 Kasım 2020.

Konusu: Film kan davası yüzünden köylerini bırakıp kentte amcalarını bulmaya gelen iki kardeşim öyküsünü anlatmaktadır. İki kardeş ellerinde bir adresle yola koyulmuş ancak, İstanbul'a geldiklerinde adresin amcalarının eski adresi olduğunu öğrenmeleri ile koca kentte ellerinde bir şey olmadan amcalarını aramaya başlamışlardır. Amcalarını ararken İstanbul'un kenar mahallesinde doğmuş ve kaderine suç yazılmış bir çocuk olan Böcek ile karşılaşan kardeşler, Böcek'in yardımı ile kalacak yer ve çalışacak iş bulmuştur. Ancak kardeşlerin dürüstlük ve ahlak anlayışları farklı olduğundan bu büyük kentte yolları zamanla ayrılmıştır.

3.2.5. 1970-1980 Yılları Arası Filmlerin Analizi

1960'ların sonu ve 1970'lerin başı gecekonduların İstanbul'da artış gösterdiği yıllardır. İstanbul'un toplam nüfusunun yarısını oluşturan gecekondular, sahip oldukları oy potansiyeli ile siyasi partilerin dikkatini çekmiştir. Taşı Toprağı Altın Şehir filminde başkan adayının gecekondularda yaşayan bireylere kendini sevdirmek ve onlardan biri olduğunu hissettirmek için yeğenini gecekondularda yaşayan çocukların sınıfına yazdırması, buralardaki oy potansiyelinin fark edildiğinin ve bu kesimin taleplerine

duyarlılığın arttığıının en iyi göstergesidir. Bu doğrultuda gecekonducuların bir önceki dönemden yapısal olarak farklılık gösterdiğini de söylemek mümkündür. Çünkü gecekonducular betondan yapılan, içinde elektriği, suyu bulunan yapılar haline gelmiştir. Bu yapılara verilen hizmetler gecekonducuların meşrulaştırılmaya başlandığının en büyük kanıtı niteliğindedir. Ancak bu meşrulaştırma işlemi gecekondu sorununu çözmemiş, katlanarak devam etmesine neden olmuştur.²⁸²

Gecekonducular giderek kentin bir parçası haline gelse de bu mekânlarda yaşayanlar kentli olmaktan oldukça uzaktır. Çünkü kente gelen insanlar örf, adet ve ahlaki değerlerinden kopmak istememiş ve özellikle de kadınların köydeki yaşantılarını kentte de devam ettirmeleri istenmiş ve kadınlar ikinci planda tutulmuştur. Örneğin Gelin filminde kadınların fabrikada çalışmasına izin verilmemiş, eşi fabrikada çalışan erkekler ise hemşehrileri tarafından dışlamıştır. Buradaki temel amaç kadınların köydeki ahlaki değerlerini devam ettirmelerinin sağlanmasıdır. Ancak Düğün filminde ahlaki değerlerini kaybeden erkekler olmuştur. Çünkü filmde ağabeyler kentteki yaşamlarını sürdürebilmek için kız kardeşlerini hiç tanımadıkları biriyle para karşılığı evlendirmişlerdir. Böylelikle eski yaşam tarzlarının bozulmasından korkan bireyler söz konusu kentteki yaşamlarını sürdürmek olduğunda kadınların çalışması yerine para karşılığı satılmasını kabul etmişlerdir.

Dönemin en dikkat çekici özelliği ise nöbetleşe yoksulluğun görülmeye başlanmasıdır. Kente her gelen dalganın sınıf atlayarak yeni gelenlerin sırtından geçinmeye başlaması ile ortaya çıkan nöbetleşe yoksulluk, özellikle Taşı Toprağı Altın Şehir, Gelin ve Düğün filmlerinde net bir şekilde görülmektedir. Bu filmlerde köyden kente gelenlerin gecekondu yapmak yerine, daha önce gelenlerin kira geliri elde etmek amacıyla yaptığı gecekonducuları kiralama yoluna gitmesi, aynı zamanda kente yeni gelen bireylere iş bulma sözüyle maaşlarının bir kısmının alınması, kente daha önce gelenlerin sonra gelenlerin sırtından geçinmeye başladığını ve yoksulluk nöbetini onlara devrettiğini gözler önüne sermektedir.²⁸³

Bu dönemde dikkat çeken bir diğer nokta ise çarpık kentleşmenin gözle görülür seviyede artmış olmasıdır. Kentin dışında denetimsiz olarak yapılmaya başlayan gecekonducuların yanında, kent merkezinde de çöküntü mekânlar oluşmaya başlamıştır.

²⁸² Sabri Çakır, “Türkiye’de Göç, Kentleşme, Gecekondu Sorunu ve Üretilen Politikalar,” **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı.23,2011, s. 214-217.

²⁸³ Oğuz Işık ve M. Melih Pınarcıoğlu, **Nöbetleşe Yoksulluk, Sultanbeyli Örneği**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.368.

Mekânsal ayrışmayı ortaya çıkaran bu durum toplumsal ayrışmayı da beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda kentte yaşayanlar kırsal alandan gelenlere karşı mesafeli durmaya başlamıştır. Yusuf ile Kenan filminde kente ilk gelenlere yönelik İstanbul'u mahvettikleri, bunların özünde anarşist olduğu, eğitilmesinin değil öğütülmesinin gerekli olduğu söylenmiş, böylelikle mekânsal ve toplumsal ayrım net bir şekilde görülmüştür.

3.3. 1980-1990 Yılları Arası Filmler ve Analizleri

Bu dönemde Yedi Bela Hüsnü, Bir Yudum Sevgi, Bir Avuç Cennet, ve Düttürü Dünya filmleri doğrultusunda Türkiye'de yaşanan kentleşme ve getirdiği sorunlar incelenecektir.

3.3.1. Bir Yudum Sevgi

Yönetmen : Atıf Yılmaz

Senaryo : Atıf Yılmaz, Latife Tekin, Fehmi Yaşar

Yıl : 1984

Oyuncular : Kadir İnanır, Hale Soygazi, Meral Çetinkaya, Ece Örgü, Dursun Ali Sarioğlu, Tuncay Akça

Resim 9. Bir Yudum Sevgi

Kaynak: Bir Yudum Sevgi, Yönetmen: Atıf Yılmaz,
(Çevrimiçi)https://www.youtube.com/watch?v=6eKnCx-B3_Q, Süre: 37:41, 21 Kasım 2020.

Konusu: 21. Altın Portakal Film Festivali'nde en iyi film, en iyi yönetmen, en iyi kadın oyuncu, en iyi yardımcı erkek oyuncu ve en iyi müzik olmak üzere toplam 5 ödüle layık görülen film, evliliklerinden mutlu olmayan iki kişinin hikayesini konu edinmiştir. Aygül tek başına dört çocuğunu büyötmeye çalışan bir kadındır. Kocası ise işsiz ve ailesine karşı ilgisizdir. Aygöl geçimini sağlayabilmek için mahalleden Cemal'in yardımıyla fabrikada iş bulmuştur. Cemal ise ailesi tarafından zorla evlendirilmiş ve evliliğinde sorunları olan birisidir. Aynı mahallede oturan ve aynı iş yerinde çalışan bu ikili zamanla yakınlaşmaya başlamıştır.

3.3.2. Züğürt Ağa

Yönetmen : Nesli Çölgeçen

Senaryo : Yavuz Turgul

Yıl : 1985

Oyuncular : Şener Şen, Erdal Özyağcılar, Füsün Demirel, Nilgün Nazlı, Atilla Yiğit, Can Kolukısa, Bahri Selim

Resim 10. Züğürt Ağa

Kaynak: Züğürt Ağa, Yönetmen: Nesli Çölgeçen, (çevrimiçi)

https://www.youtube.com/watch?v=_wFa6mIewFo, Süre:14:05, 12 Temmuz 2020.

Konusu: 23. Altın Portakal Film Festivali'nde en iyi senaryo, en iyi yardımcı kadın oyuncu, en iyi müzik olmak üzere toplam 3 ödüle layık görülen film, yağmur yağmaması ve kuraklık nedeniyle topraklarını politikacılara satarak kente gelen bir ağanın hikâyesini anlatmaktadır. İstanbul'a gelen ağa burada çeşitli işlerle uğraşmış

ancak bir türlü başarılı olamamıştır. Başarılı olamamasının temel nedeni kendisinde ağa rolünün hakim olması ve bu rolden bir türlü kurtulamamasıdır. Kırdan toprak ağası olmaktan başka herhangi bir becerisi olmayan ağa, girdiği her işte başarısız olmuş, zamanla ellinde avucunda ne varsa kaybetmiştir. Ancak ağalık yaptığı sırada öğrendiği çiğ köfte ile hayatı değişmiş ve çiğ köfte satarak kentte geçimini sağlamaya başlamıştır.

3.3.3. Bir Avuç Cennet

Yönetmen : Muammer Özer

Senaryo : Muammer Özer

Yıl :1985

Oyuncular : Tarık Akan, Hale Soygazi, Yavuzer Çetinkaya, Savaş Yurttaş, Selçuk Uluergüyen Meral Çetinkaya, Yurdaer Erşan, Erol Demiröz, Salih Kalyon, Hüseyin Zam.

Resim 11. Bir Avuç Cennet

Kaynak: Bir Avuç Cennet, Yönetmen: Muammer Özer, (Çevrimiçi)
<https://www.youtube.com/watch?v=LhKJsym7boo>, Süre: 40:32, 1 Aralık 2020.

Konusu: Film, Kâmil ve ailesinin İstanbul'daki yaşam mücadelesini anlatmaktadır. Kâmil çok istemese de ailesiyle birlikte İstanbul'da yaşayan hemşehrisi

Selim'in yanına gitmiştir. Ancak Selim geçirdiği kaza sonucu hayatını kaybetmiştir. Bunun üzerine köye dönmeyi düşünen Kâmil'e eşi ve çocukları engel olmuş ve aile geceyi bir lambanın altında geçirmiştir. Sabah olunca ev aramaya giden Kâmil ve oğlu, evlerin çok pahalı olmasından dolayı ev kiralayamamış ve aile o geceyi hurda bir otobüsün içinde geçirmiştir. Bu otobüs ise ailenin zamanla evi olmuştur.

3.3.4. Düttürü Dünya

Yönetmen : Zeki Ökten

Senaryo : Umur Bugay

Yıl : 1988

Oyuncular : Kemal Sunal, Ayberk Çölok, Cezmi Baskın

Resim 12. Düttürü Dünya

Kaynak: Düttürü Dünya, Yönetmen: Zeki Ökten, (Çevrimiçi)
https://www.youtube.com/watch?v=BMMfgxm_C4c ,Süre: 1:19:13, 13 Aralık 2020.

Konusu: Film, Ankara'da yaşayan bir ailenin hikayesini anlatmaktadır. Mehmet geceleri bir pavyonda klarnet çalan bir müzisyendir. Karısı Gülsüm, üniversiteye giden kızı Mükerrerem, küçük kızı Fatma ve doğuştan engelli oğlu Doğan ile derme çatma bir gecekonduda kiracı olarak yaşamaktadır. Ev sahibi olan kayınbiraderi Osman, Mehmetlerin yaşadığı evi müteahhitte vermiş ve evi bir an önce boşaltmalarını

istemiştir. Ancak Mehmet'in maaşı yeni bir ev tutmaya yetmediğinden ek iş aramaya başlamıştır.

3.3.5. 1980-1990 Yılları Arası Filmlerin Analizi

1980-1990 arası dönem, gecekonduların barınak olmanın ötesinde bir yatırım aracı haline gelmesiyle biçimsel açıdan iyileşme süreci içerisinde olduğu dönemdir. Gecekondularda ortaya çıkan bu değişim, dönem içerisinde gecekonduların fiyatını oldukça arttırmış ve gecekondular, köyden kente gelen insanların geçici barınma ihtiyacını karşılayan mekân olmaktan uzaklaşmaya başlamıştır. Buda köyden kente yeni gelenlerin barınma sorunu ile karşılaşmalarını beraberinde getirmiştir.²⁸⁴ Bu durum Bir Avuç Cennet filminde net bir şekilde ortaya konulmaktadır. Köyden yeni gelen aile gecekondularının evlerinin pahalı olmasından dolayı barınabilecek bir gecekondular kiralayamamış, belli bir süre sokakta kaldıktan sonra çareyi eski, terk edilmiş bir otobüsü eve çevirmekte bulmuştur.

Bu dönem bir yandan önceki dönemde yaşanan mekânsal ve toplumsal ayrımın devam ettiği bir yandan da kentlerin büyümesine paralel olarak kentin dışında yapılan gecekonduların kent merkezinde kaldığı dönemdir. Örneğin Bir Yudum Sevgi filminde gecekondular mahallesi kentin dışındaki mezarlık alana kurulsaydı da kentin büyümesiyle birlikte kent merkezinde kalmıştır. Buda dönem içerisinde zaman zaman mekânsal birleşmenin görülmesine neden olmuştur.

Dönemin bir diğer özelliği ise sorun olarak görülen mekânsal birleşmenin ortadan kaldırılması için gecekonduların iyileştirilmesi yerine dönüştürülmesinin ön görülmesi ve kentin hemen yakınında bulunan gecekonduların apartmanlaşmaya başlamasıdır. Bu apartmanlaşma süreci 1985 yılında çıkarılan “gecekondular affı” ile gecekonduların olanların kentsel ranttan pay almasının desteklenmesi ile olmuştur. Ankara’da çekilen Düttürü Dünya filminde Ankara’nın da tıpkı İstanbul gibi gecekondular sorunu ile karşı karşıya kaldığı ve bu dönemde İstanbul’da olduğu gibi yeniden yapılanmanın ön plana çıktığı görülmektedir. Bu yeniden yapılanma gecekonduların birer birer yıkılması ve yerine çok katlı apartmanların dikilmesine neden olmuştur.

Bu dönemde kente olan göçler halen devam etmiştir. Kırsal alanda iş bulamayan veya geçinemeyen, işleri bozulan kişiler çareyi kente gelmekte bulmuşlardır. Ancak

²⁸⁴ Işık ve Pınarcıoğlu, a.g.e., s.163.

kente yeni gelenler önceki dönemlerde olduğu gibi paradigmasal değişime karşı direnmişlerdir. Bu değişime karşı direncin en iyi anlatıldığı film ise dönem içerisinde çekilen Züğürt Ağa filmidir.²⁸⁵ Filmde köyden kente göç ve paradigmasal değişim net bir şekilde anlatılmaktadır. Feodal yapının çöküşüne vurgu yapan filmde köyde işleri bozulan Ağa kente göç ederek kentte tutunmaya çalışır ancak kent yaşamına uyum sağlamakta oldukça zorlanır. Bunun temel nedeni ağalığın ona biçilmesi ve içerisinde çıkılması çok zor bir rol olarak dayatılmasıdır. Kentte sürekli geçmişi yad eden fakat hayatı hızlı bir şekilde değişen ağa, bu değişime dirense de, karşı koyamamıştır. Çünkü ya hayatı boyunca kutsanmış olan ağalık rolüne bağlı kalacak ve yeni paradigma içerisinde birçok zorlukla karşılaşacaktı ya da yeni paradigmaya köylüleri gibi ayak uydurarak ağalık şanından ve şerefinden vaz geçecekti. Yeni rolünü kabullenen ağa, belli bir süre sonrada bu rolünü içselleştirmiştir.

3.4. 1990-2000 Yılları Arası Filmler ve Analizleri

Bu dönemde Bir Küçük Bulut, Eşkıya, Gece Melek ve Bizim Çocuklar ve Güneşe Yolculuk filmleri doğrultusunda Türkiye’de yaşanan kentleşme ve getirdiği sorunlar incelenecektir.

3.4.1. Bir Küçük Bulut

Yönetmen : Faruk Turgut

Senaryo : Cemal Şan

Yıl :1990

Oyuncular : Füsun Demirel, Tarık Akan, Erol Şen, Tuncer Sevi, Zeynep İrgat, Osman Alyanak, Enver Dönmez, Cemal Şan, Nurettin Şen

²⁸⁵ Thomas S. Kuhn, **Bilimsel Devrimlerin Yapısı**. Çev: Nilüfer Kuyuş, 9.Baskı, İstanbul: Kırmızı Yayınları,2014, s.241.

Resim 13. Bir Küçük Bulut

Kaynak: Bir Küçük Bulut, Yönetmen: Faruk Turgut,
(Çevrimiçi)<https://www.youtube.com/watch?v=Cugp0pKIXBo>, Süre 1:07:39, 23 Aralık 2020.

Konusu: Film, yıllar önce İstanbul'a gelen ve bir lokantada çalışan Saycan ve ailesinin hikayesini anlatmaktadır. İşleri yerine koyan Saycan, ailesiyle beraber olabilmek için babası, eşi ve oğlunu İstanbul'a getirmiştir. İlk başlarda Saycan'ın amcasının oğlu Hasan'ın evinde kalan aile, bir zaman sonra kendilerine ev aramaya başlamıştır. Ancak tek dertleri bu değildir. Saycan'ın çalıştığı yerde işe yeni başlayan Mehmet ile arkadaşlığı Saycan ve ailesi için hiç beklenmedik sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

3.4.2. Eşkiya

Yönetmen : Yavuz Turgul

Senaryo : Yavuz Turgul

Yıl : 1996

Oyuncular : Şener Şen, Uğur Yücel, Yeşim Salkım, Kamran Usluer, Şermin Hürmeriç, Özkan Uğur, Güven Hokna, Kayhan Yıldızoğlu

Resim 14. Eşkıya

Kaynak: Eşkıya, Yönetmen: Yavuz Turgul, (Çevrimiçi) <https://wfilmizle.pw/eskiya/> Süre: 2:00:14, 1 Ocak 2021.

Konusu: Film, 35 yıl önce Cudi Dağında eşkıyalık yapan ve sevdiği kadını kaçıran kendisine ihanet eden en yakın arkadaşı Berfo'yu arayan Baran ile kendini doğduğu yerden kurtarmaya çalışan Cumali'nin hikayesini anlatmaktadır. Hapisten çıkar çıkmaz ona ihanet eden Berfo'nun peşine düşen Baran, İstanbul'a giderken trende, Beyoğlu'nun arka sokaklarında büyümüş, uyuşturucu işine girmiş olan Cumali ile tanışmıştır. Uyuşturucu kuryeliği yapan Cumali peşindeki polisleri atlatmak için trenden inmeden Baran ile çantaları değiştirmiş ve Baran'dan verdiği adrese gelmesini istemiştir. Adrese gelerek Cumali'yi büyük bir sıkıntıdan kurtaran Baran, Cumali'nin yardımıyla Berfo'yu aramaya başlamıştır.

3.4.3. Gece, Melek ve Bizim Çocuklar

Yönetmen : Atıf Yılmaz

Senaryo : Yıldırım Türker

Yıl : 1993

Oyuncular : Uzun Haparı, Derya Arbaş, Deniz Türkali, Bennu Yıldırımlar, Kaan Girgin

Resim 15. Gece, Melek ve Bizim Çocuklar

Kaynak: Gece, Melek ve Bizim Çocuklar, Yönetmen: Atıf Yılmaz,
(Çevrimiçi) <https://www.dailymotion.com/video/x6xlgtr>, Süre: 33: 56, 10 Ocak 2021.

Konusu: Film, Beyoğlu'nun arka sokaklarını mesken tutan Serap, Arif ve Melek'in hikayesini anlatmaktadır. Serap bir gün kapının önünde karşılaştığı Arif'e kalacak yer vermiş, ancak Arif onun biriktirdiği tüm parayı alıp kaçmıştır. Arif'i yakalayan Serap, Arif'in zor durumda olduğunu anlayınca affetmiş ve evinde kalmasına izin vermiştir. Arif ise bir gece tanıştığı Melek'i eve getirmiştir. Birbirlerinin her şeyi olan bu üçlü ikinci sınıf insan muamelesi görmelerine rağmen hayatta kalmak için ellerinden geleni yapmaya çalışmıştır.

3.4.4. Güneşe Yolculuk

Yönetmen : Yeşim Ustaoglu

Senaryo : Yeşim Ustaoglu

Yıl : 1999

Oyuncular : Mizgin Kapazan, Nazmi Kırık, Nevruz Baz, Ara Güler, Lucia Marano

Resim 16. Güneşe Yolculuk

Kaynak: Güneşe Yolculuk, Yönetmen: Yeşim Ustaoglu,
(Çevrimiçi) <https://www.youtube.com/watch?v=FsZBiYtFeOY>, Süre: 5: 47, 22 Ocak 2021

Konusu: Film, Türkiye'nin doğusundan ve batısından İstanbul'a gelen farklı iki insanın hikâyesini anlatmaktadır. Mehmet bir gün maç izlemek için dışarı çıkmış ve çıkan kavgadan kaçarken Berzan ile tanışarak arkadaş olmuştur. Ancak Berzan uzun zamandır Mehmet'ten haber alamamış ve sonunda Mehmet'in polis çevirmesi sırasında bir hata sonucu tutuklandığını öğrenmiştir. Hapisten çıktığında hem işini hem de evini kaybeden Mehmet, Berzan'ın desteğiyle kalacak yer ve iş bulmuş, ancak hayatı tamamen değişmiştir.

3.4.5. 1990-2000 Yılları Arası Filmlerin Analizi

1990'lara kadar kent mekânında sorun olarak kabul edilen pek çok unsurun bu dönemde de katlanarak devam ettiğini söylemek mümkündür. Özellikle kent mekanlarının karmaşık kalabalığı, dengesizliği, gürültüsü, hava kirliliği, trafiği ve sosyal riskleri barındırdığı düşüncesi zengin kesimin kendini korumak için kentin dışındaki sitelere taşınmasına neden olmuştur.²⁸⁶ Sitelerin yapımıyla birlikte kent

²⁸⁶ Hayat Zengin Çelik ve Senem Tezcan, "Türk Sinemasında Göç Temalı İstanbul Filmleri Üzerinden Kentlerdeki Mekânsal ve Toplumsal Değişimlerin İncelenmesi", *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt.2, Sayı.2, 2017, s.628

içerisinde çöküntü alanlar oluşurken, gecekondular alanları da kentin merkezinde yer almaya başlamıştır.²⁸⁷

Dönemin en önemli özelliklerinden bir tanesi ise kente göç nedenlerinin değişmesidir. Bu dönemde kentin özgürlükçü yapısı ön plana çıkmış ve homojen bir yapıya sahip, birincil ilişkilerin geliştiği kırsal alanlarda, kendilerini baskıcı bir ortamın içinde bulan ve istedikleri gibi hareket etmekte zorlanan bireyler buralardan kaçmak ve kurtulmak için kente göç etmeye başlamıştır. Gece, Melek ve Bizim Çocuklar filmindeki bireylerin geçim sıkıntısı yerine kentin özgürlükçü yapısından dolayı kente gelmiş olmaları ve kentte hangi zorluklarla karşılaşsalar karşılaşsınlar bu özgürlükçü yapıyı bırakıp gitmek istememeleri bu durumun en önemli göstergelerinden biridir. Bireyleri kente çeken bir diğer etken ise bu tarihten sonra özellikle Güneydoğuda yaşanan terör olayları veya bölgenin kalkınması için yapılan kalkınma projeleridir. Güneşe Yolculuk ve Eşkıya bu kategoride yer alan filmler arasındadır. Güneşe Yolculuk filminde terör olaylarından kaçıp kente gelen karakterin hikâyesi, Eşkıya filminde ise köye yapılan baraj nedeniyle her yerin su altında kalması sonucu insanların büyük kentlere göç etmeye başlaması anlatılmıştır.²⁸⁸

Bu durumun tam tersi ise kente gelen yaşlı kesimde görülmektedir. Heterojen bir yapıya sahip olan ve ikincil ilişkilerin geliştiği kent bu özelliğiyle yaşlı kesimi korkutmaktadır. Çünkü bu kesim kentte var olan düzen karşısında kendilerini güvensiz ve yabancı hissetmektedir. Örneğin Bir Küçük Bulut filminde Saycan'ın babası kente uyum sağlayamamış ve kente geldiği için pişman olmuştur. Kentte kimsenin, kimsenin sorunlarıyla ilgilenmediğini hatta kimsenin kimseye selam vermediğini söyleyerek kente geldiği için sürekli yakınmış, evini ve toprağına özlen duymuştur.²⁸⁹

Filmlerde dikkat çeken bir diğer nokta ise kentteki çöküntü mekânlarıdır. Güneşe Yolculuk filminde bu çöküntü mekânlar yer verilmiştir. Buralar, elektrik ve suyun olmadığı, genellikle farklı ülkelerden mülteci olarak gelen insanların oturduğu mekânlardır. Çöküntü mekânlar yer veren bir diğer film olan Eşkıya filminde ise bu mekânlar daha iyi durumda gösterilmiştir. Çünkü bu filmdeki mekânlarda en azından elektrik ve su bulunmaktadır. Eşkıya filminde dikkat çeken bir diğer nokta ise kentte

²⁸⁷ Eser Ergönül, "Kentsel Çöküntü Alanları Üzerine Teorik Bir Tartışma", **Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt.11, 2020, s.157.

²⁸⁸ Murat Yüceşahin, Murat Özgür Türkiye'nin Güneydoğusunda Nüfusun Zorunlu Yerinden Oluşu: Süreçler ve Mekânsal Örüntü, **Coğrafi Bilimler Dergisi**, Cilt.4, Sayı.2, 2006, s.15-17

²⁸⁹ Kartal, a.g.e., s, 21.

doğmuş yeni neslin sorunlarıdır.²⁹⁰ Bu yeni neslin kente gelen dedeleri veya babaları sadece ekmek parası kazanmaya çalışmış, kent içerisinde yaşadıkları dışlamaya aldırış etmemişlerdir. Ancak kentte doğan bu yeni nesil bu toplumsal ayrımcılığı kabul etmemiş ve bulundukları ortamdan kurtulmak istemişlerdir. Bunun için de kendi örf, adet veya dini hayatlarının yasakladığı her şeyi yapmaya hazır hale gelmişlerdir. Örneğin Eşkîya filmindeki Cumali, sürekli daha azla yetinen babasını suçlamış ve uyuşturucu satarak bu mahalleden kurtulmayı amaçlamıştır.

3.5. 2000 ve Sonrası Filmler ve Analizleri

Bu dönemde Başka Sementin Çocukları, Kara Köpek Havlarken, Abluka ve Ev Kira Sement Bizim filmleri doğrultusunda Türkiye’de yaşanan kentleşme ve getirdiği sorunlar incelenecektir.

3.5.1. Başka Sementin Çocukları

Yönetmen : Aydın Bulut

Senaryo : Aydın Bulut, Serkan Turhan

Yıl : 2009

Oyuncular : Ertan Saban, İsmail Hacıoğlu, Eyşan Özhim, Bülent İnan, Volga Sorgu Tekinoğlu, Özge Özder, Erkan Bektaş, Filiz Ahmet

²⁹⁰ Eser Ergönül, “Kentsel Çöküntü Alanları Üzerine Teorik Bir Tartışma”, **Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt.11, 2020, s.157.

Resim 17. Başka Semtin Çocukları

Kaynak: Başka Semt'in Çocukları, Yönetmen: Aydın Bulut, (Çevrimiçi)
<https://www.youtube.com/watch?v=2y4WCnoxk34>, Süre:16: 50, 1 Şubat 2021.

Konusu: İstanbul'un kenar mahallerinin birinde yaşayan iki yakın arkadaşın bu mahalleden kurtulmak ve mutlu bir hayat sürmek için yaptıkları fedakarlıkları anlatan filmde, asker iken Güneydoğuda operasyonlarda gösterdiği kahramanlıklar nedeniyle erken terhis edilen Semih, ailesinin yanına İstanbul'a dönmüş, ancak kardeşi Veysel öldürülmüştür. Kardeşinin katilini bulmaya çalışan Semih, ona anlatılanlarla geçmişe dönmüş ve Veysel'in içine düştüğü belaları birçok koldan izleyerek intikamını almaya çalışmıştır. Bu çaresiz arayış içerisinde kaybedilen şeyin sadece kardeşi olmadığını, öteki İstanbul olarak ifade ettiği bu kentte herkesin kaybetmeye mahkum olduğunu anlamıştır.

3.5.2. Kara Köpekler Havlarken

Yönetmen : Mehmet Bahadır Er, Maryna Er Gorbach

Senaryo : Mehmet Bahadır Er

Yıl : 2010

Oyuncular : Cemal Toktaş, Erkan Can, Murat Daltaban.

Resim 18. Kara Köpekler Havlarken

Kaynak: Kara Köpekler Havlarken, Yönetmen: Mehmet Bahadır Er, Maryna Er Gorbach, (Çevrimiçi) https://vk.com/video?q=Kara%20K%C3%B6pekler%20Havlarken&z=video201190724_164456955, Süre: 14: 04, 11 Şubat 2021.

Konusu: İstanbul'un kenar mahallerinin birinde geçen filmde, Selim ve Çaça'nın prestij kazanma ve sınıf atlama çabaları anlatılmıştır. Güvercin Selim ve Çaça Cemal gökdelenlerin hemen yanında bir gecekondu mahallesinde yaşayan ve yolun öteki tarafındaki lüks semtlerde Usta olarak adlandırılan biri adına otoparkçılık yapan gençlerdir. Sevdği kız ile evlenme planları yapan Selim ve kendi otoparkının hayalini kuran Çaça'nın hayatı gelen bir teklif üzerine değişmiştir. Mehmet bu iki gence alışveriş merkezinin güvelik ihalesine birlikte girmeyi teklif etmiş, ancak işini elinden alacaklarını öğrenen güvenlik müdürü Sait, Selim ve Çaça'nın hayatlarını baş edemeyecekleri bir hızla değişmeye başlamıştır.

3.5.3. Ev Kira Semt Bizim

Yönetmen : Mustafa Kenan Aybastı

Senaryo : Mustafa Kenan Aybastı

Yıl : 2018

Oyuncular : Ahmet Bilgin, Arda Kavaklıoğlu, Erhan Alpay Aydan Burhan, Berna Üçkaleler Ahmet Karslı, Barış Kırallıoğlu, Bertan Dirikolu, Ape Yunus Güteryüzlü, Billur Bolu

Resim 19. Ev Kira Semt Bizim

Kaynak: Ev Kira Semt Bizim, Yönetmen: Mustafa Kenan Aybastı, (Çevrimiçi)
<https://www.youtube.com/watch?v=VNGS3s5aYqk>, Süre: 1:05:07, 1 Nisan 2021.

Konusu: Film, aynı semtte doğmuş ve büyümüş dar gelirli insanların semt için verdikleri mücadeleleri anlatmaktadır. Zenginlerin yeni gözdesi olan semtte, zenginlerin semtten ev alması kiralari arttırmış, semt halkı ise bu kiralari ödeyemeyecek duruma gelmiştir. Bunun üzerine taşınmaya başlayan semt halkından burayı çok seven ve eski haline dönmesini isteyen bir grup insan, semtlerinden taşınmamak için toplanmış ve yaptıkları planla semtlerini geri almaya çalışmıştır.

3.5.4. Saf

Yönetmen : Ali Vatansever

Senaryo : Ali Vatansever

Yıl : 2019

Oyuncular : Erol Afsin, Saadet Işıl Aksoy, Onur Buldu

Resim 20. Saf

Kaynak: Saf, Yönetmen: Ali Vatansever,(Çevrimiçi) <https://jetfilmizle.live/saf-izle-2018.html>, Süre: 9:34, 17 Temmuz 2020.

Konusu: Film gecekonduda yaşayan bir çiftin mahallede ortaya çıkan kentsel dönüşümle birlikte değişen hayatlarını konu edinmektedir. Naif bir adam olan Kamil, hemen evlerinin yanındaki kentsel dönüşüm projesinin şantiyesinde çalışmaya başlamıştır. Ancak hem uygulanan kentsel dönüşüm projelerine hem de Kamil’inde projenin uygulandığı inşaatlarda çalışmasına mahalleli oldukça tepkilidir. İş konusunda sıkıntı yaşayan Kamil, mahalleliye karşı bu inşaatlarda çalışma kararı almıştır. Ancak mahallesinden gördüğü tepkiler ve iş yerinde işini kaybetme korkusu, Kamil’i bambaşka birine dönüştürmüştür. Kamil’in yaşadığı bu dönüşüm onunla birlikte eşi Remziye’yi de etkilemiştir.

3.5.5. 2000 ve Sonrası Filmlerin Analizi

1990’lı yılların ikinci yarısı ve özellikle 2000 sonrası dönemde gecekondular mutlak dönüşmesi gereken alanlar olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Bu dönemde kentsel dönüşüm projeleri ilk defa yasalarla destekleniş ve artarak devam etmiştir.²⁹¹ Başka Sementin Çocukları ve Kara Köpek Havlarken filmlerinde gecekondular mahallerinin hemen yanında yükselmeye başlayan gökdelenler, mahallelerin değerini arttırmış ve bu mekânların yeniden yapılanması ve TOKİ kavramları gündeme gelmeye başlamıştır.

²⁹¹ M.Serhat Yenice, “Türkiye’nin Kentsel Dönüşüm Deneyiminin Tarihsel Analizi”, **Bahçeşehir Üniversitesi Fen Bil. Enstitüsü Dergisi** Cilt.16, Sayı.1, 2014, s.83-34.

Kentsel dönüşüm, sadece gecekonduların değil kent merkezinde kalmış mahalleri de yeniden yapılanma sürecine dahil ederek buraları rant merkezi haline getirmiştir. Dolayısıyla İstanbul başta olmak üzere pek çok kentte gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projeleri kent faaliyeti olmanın dışına çıkarak sermaye sınıfının yatırım alanına dönüşmeye başlamıştır.²⁹² Ev Kira Semt Bizim filmi bu konuya örnek verilebilecek en iyi filmlerden bir tanesidir. Kendi mahallerinde huzur içinde yaşayan mahalleli, yeniden yapılanma ve rant sonucunda artan kiralar ile artık kira ödeyemeyecek durumu gelmiş ve bir çoğu evlerini terk ederek mahalleden ayrılmaya başlamıştır. Ancak mahallenin çevresinin değişmesini istemeyenler bir protesto yaparak mahallerini geri kazanmışlardır. Bu durum ise insanların rant sürecine tepki göstererek istediklerini alabileceklerinin göstergesi olmuştur.

Saf filminde yaşanan kentsel dönüşüm süreci ise gecekonduların bölgelerinde yaşayan insanların bakış açısı doğrultusunda ele alınmıştır. Film gecekondularda yaşayan insanların yeniden yapılanma süreci ile zengin olacakları hayaline değinirken, evleri yapılarına kadar çektikleri sefaleti gözler önüne sermektedir. Ayrıca Ev Kira Semt Bizim filminde olduğu gibi mahalleli birleşip ortak karar almaya çalışsa da zengin olma hayali ağır basmış ve birçok kişi evlerini satmıştır. Ancak insanlar yeni sürece adapte olamamış, bütünleşme ve toplumsal dışlanmışlık gibi çeşitli sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır.²⁹³

Filmlerde dikkat çeken bir diğer nokta ise kentsel yoksulluktur. Gecekondular mahallesinde yaşayanların gelirleri, yaşam koşulları, sosyal dışlanmışlıkları ve bunun ortaya çıkardığı hoşnutsuzlukları²⁹⁴ Başka Semtin Çocukları ve Kara Köpek Havlarken filmlerinde net bir şekilde görülmektedir. Bu mahallelerde yaşayanlar bu mekânları çöplük olarak tasvir etmiş ve bu çöplükten kurtulmak için ister legal, ister illegal olsun her yola başvurmaya hazır hale gelmişlerdir.

²⁹² Hayriye Erbaş ve Şevket Ercan, “ Kızılay Kentsel Dönüşüm, Mülksüzleştirme, Yerinden Edilme ve Mahalle Mücadelesi: Sarıyer-Derbent Örneği” iç. Ali Osman Öncel, Nevin Güngör Ergen, Ahmet Erdal Osmanoğlu, Murat Özdemir, **Kentsel Dönüşümün Sosyal Boyutu Sempozyumu Tam Metin Kitabı**, İstanbul, İstanbul, 2014, s. 503-504.

²⁹³ Özden, a.g.e., s.262.

²⁹⁴ Özden, a.g.e., s. 40.

SONUÇ

Toplumların üzüntülerini, sıkıntılarını, sevinçlerini, siyasi tercihlerini etkileyen ve bunlardan etkilenen kentler, bu özellikleriyle sinema ile benzerlik göstermektedir. Bu benzerlikten ötürü Türkiye’de yaşanan kentleşme sürecine yönelik yetersiz kent politikaları sonucu olarak ortaya çıkan kentsel sorunlar hiçbir zaman tam anlamıyla çözülemediği için, konunun eleştirelliği Türk sinemasına yansımıştır. Bu eleştirelilik durumu kent içerisindeki insan yaşamına dair çıkarımlara ulaşmamıza yardımcı olacak olan göç, modernleşme, mahalle, komşuluk, paradigmasal dönüşüm, yabancılaşma, özgürlük, apartmanlaşma, kentsel dönüşüm gibi bir takım olgulara yoğunlaşarak ortaya konulmuştur. Bu olgular hem Türkiye’nin kentleşme serüveni içerisinde öne çıkan olgular olmasıyla hem de sinema filmlerinin konusunu oluşturması nedeniyle değerlendirilmeye değer görülmüştür.

Türkiye’deki kentleşme temelde bir köy sorunsalından kaynaklanmaktadır. Köyün ekonomik anlamda kalkınamaması, itici bir güç olarak insanları kente göç etmeye zorlamıştır. Gerek köy, gerekse kent ile ilgili devlet politikalarının yetersizliği, ne köylüyü köyünde var edebilmiş, ne de köylüyü kentte sağlıklı bir şekilde barındırabilmiştir. Bu gerçeği göz önüne alan yönetmenler ise ilk dönem filmlerinde kentleşmeyi, kırdan kente göç sonucu kırsal alanda yaşanan geçim sıkıntısı doğrultusunda ele almıştır. Bu durum Gurbet Kuşları ve Bitmeyen Yol filmlerinde net bir şekilde görülmektedir. Filmlerde işleri bozulan ve geçim sıkıntısı çeken aileler, daha iyi bir yaşam sürme arzusuyla kente gelmişlerdir.

Türkiye’deki kentleşme sürecinin mekana yansımaları ise gecekondulaşma şeklinde olmuştur. Bunun en büyük nedeni devletin ilk zamanlarda kentleşmeye müdahale etmemesi ve kentsel yatırımları en aza indirerek kente gelen insanların kendi sorunlarını kendilerinin çözmesine neden olmasıdır. 1960-1970 yılları arasında çekilen filmlerden Keşanlı Ali Destanı’nın jenerik müziğindeki “sinekli dağ burası, şehre tepeden bakar, ama şehir ırakta, masallardaki kadar” sözleri, gecekonduların konumunu belirlerken, Gecekondu Peşinde filminde portakal kasalarından tek odalı ev yapımı gecekonduların niteliklerini, Bitmeyen Yol filmi ise kentte köylü olma durumunu gözler

önüne sermiştir. Köyden kente gelen bireylerin barınma ihtiyacını karşılamak için yaptıkları bu derme çatma evler, gerek kentlerin merkezinden uzak konumlanması gerekse devlet düzeninden ve desteğinden uzak olması sebebiyle enformel yapılar olarak nitelendirilmiştir.

1960-1970 yılların en önemli sorunlarından biri kırdan kente gelen bireylerin kent hakkında hiçbir şey bilmemeleri ve kent yaşamına ayak uyduramamalarıdır. Sendika'nın ne anlama geldiğini dahi bilmeyen bireylerin, sendikaya üye olmadıkları için emekleri sömürülmüş, iş güvenliği olmadan çalıştırılmış ve hayatları hiçe sayılmıştır. Dönem içerisinde sendika üyesi olmadan çalışanların yanında marjinal işlerde çalışanların sayısı da bir o kadar fazladır. Bireyleri marjinal işlere iten en önemli neden ise kentleşme hızı ile sanayileşme hızının paralel bir şekilde ilerlememesidir. Bitmeyen Yol filminde Ahmet iş ararken çekilen kareler, İstanbul'un dört bir yanından çekilen ve üzerinde hiç oynanmadan filme aktarılan karelerdir. Gerçek hayatı aktaran bu kareler doğrultusunda ise İstanbul'daki marjinal sektörün ne kadar geliştiğini görmek mümkündür.

Devletin, yaşanan hızlı kentleşme sürecine karşı olan kayıtsız tavrı dönemin sonuna doğru yerini yıkımlara bırakmaya başlasa da bu çözüm önerisi pek işe yaramamıştır. Özellikle 1970-1980 arası dönemde bu mekanların oy potansiyeli fark edilince buralar yıkılmak yerine belediyenin sağladığı hizmetten yaralanarak gelişmeye başlamıştır. Önceki döneme göre gecekondu mekanlarının nasıl geliştiği ise Gelin ve Düğün filmlerinde net bir şekilde görülmektedir. Filmlerde gecekondular betondan yapılan, en az iki odası olan, elektrik, su, kanalizasyon gibi kentsel hizmetlerden yaralanan mekanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Gecekonduları bu kadar geliştiren neden ise gecekonduların oy potansiyelinin fark edilmesidir. Çünkü dönem içerisinde İstanbul'un nüfusunun yaklaşık olarak yarısı gecekondularda yaşamaktadır. Bu nüfusun oylarını almayı amaçlayan siyasi partiler ise buralara hizmet getirmeye başlamıştır. Taşı Toprağı Altın Şehir filminde başkan adayının bölgedeki gecekonduların oy potansiyelini fark etmesiyle yeğenini gecekondu mahallesindeki okula yazdırması ve kendisini halktan biri olarak göstermeye çalışması bu durumu kanıtlar niteliktedir. Ancak bu durum özellikle gelir seviyesi yüksek olan kişiler tarafından hoş karşılanmamaya başlanmıştır. Çünkü Yusuf ve Kenan filminde görüldüğü gibi hızlı kentleşme ve bu yerlerin meşrulaştırılması kent içerisinde çarpık kentleşmeyi gözle

görülür seviyede arttırmış, kent merkezinde çöküntü mekânlar oluşmaya başlamıştır. Gecekondularda yaşayanları tehlikeli, tekinsiz, anarşist olarak kabul eden, hor gören, dışlayan zengin kesim, bu insanlardan uzaklaşmak ve kendi ifadeleri ile korunmak için kentin dışındaki korunaklı sitelere gitmeye başlamıştır. Bu durum ise kent merkezinde çöküntü mekanların oluşmasına neden olmuştur. Filmde kalacak yeri olmayan kardeşlerin camı, kapısı olmayan, terk edilmiş bu mekanlarda kalması, bir zaman sonra burada suç işleyen çocuklarla tanışarak suç işlemeye başlamaları, bu mekanların suçluların, evsizlerin barındıkları güvensiz mekanlar olarak nitelendirilmesinin görsel örneklerindendir.

Bu dönem gecekonduların bir diğer özelliği ise gecekonduların artık nöbetleşe yoksulluğun simgesi haline gelmesidir. Nöbetleşe yoksulluk, yoksul enformel kesimlerin hareket alanlarının genişlemesi ve sistemin çatlaklarını bulmasıyla beraber geliştirdikleri bir yoksulluk stratejisidir. Bu doğrultuda bir önceki dönemde kente gelenler devletin arazilerine yaptıkları gecekondu bu dönemde kiraya vererek veya onlara rehberlik yaparak kente yeni gelenler üzerinden geçimlerini sağlamaya çalışmışlardır. Taşı Toprağı Altın şehir filminde bu süreç net bir şekilde görülmektedir. Kent yaşamında daha deneyimli olanlar köyden yeni gelenlere kiralık gecekondu bulmuş, iş bulamaları karşılığında maaşlarının bir kısmını istemiş böylelikle onların üzerinden geçimlerini sağlamaya çalışmışlardır. Filmde bu durum ya hava parası yada racon şeklinde tanımlanarak meşrulaştırılmıştır.

1970-1980 yılları arasında çekilen Gelin ve Düğün filmlerinde erkek egemenliği altında yetişmiş bir kadının, kentte var olma sorunsalına tanık olunmaktadır. Çünkü bu filmlerde kadınların kente uyum sağlamasına, çalışma hayatına katılma durumuna çok sıcak bakılmamıştır. Gelin filminde kadınlar ikinci planda bırakılmıştır. Çünkü kent, kadınları doğru yoldan saptırtacak birer mekan olarak tanımlanmıştır. Öyle ki bir kadın tek başına hasta olan çocuğunu dahi hastaneye götürememekte, herhangi bir işte dahi çalışmamaktadır. Düğün filminde ise kadın herhangi bir işte çalışsa dahi ekonomik özgürlüğü bulanmamaktadır. Ancak sıra erkeklere gelince sırf kentte yaşayabilmek için ailesini göz ardı etmek, gerekirse onları para karşılığında satmak, birinin kendi suçundan dolayı hapiste yatmasına göz yummak doğru yol olarak kabul edilmektedir. Kent içerisindeki bu sosyal ayrışmayı ve kadınların bireysel düzlemde mücadelesini anlatan bu iki filmde, kent yaşamı kadını, kentte kendi başına var olabilmek için

mücadele eden, yalnızca bir erkeğin sayesinde var olabileceği düşüncesinden uzaklaştıran bir dönüşüm yaşatmıştır.

Türkiye'deki kentleşmenin en önemli nedenlerinden biri olan kırdan kente göç durumu 1980'li yıllarda dahi devam etmiştir. Özellikle 1985 yılında çekilen Züğürt Ağa filminde bunu net bir şekilde görmek mümkündür. Tıpkı ilk dönemlerde olduğu gibi buradaki göçün temel nedeni de kırsal alanda işlerin bozulmasıdır. Ancak bu filmde dikkat çeken önemli nokta kırsalda yaşayan bir toprak ağasının paradigmasal dönüşümünün anlatılmasıdır. Filmde kente göç eden toprak ağasının kent yaşamının getirdiği yaşam biçimine karşı eski kimliğini korumak istemesi ancak kent yaşamında ortaya çıkan yeni paradigmaya karşı koyamaması anlatılmaktadır. Köy yaşamında liderliğin en büyük temsilcilerinden biri olan ağalık sistemi, kent yaşamında tutunamamış ve kendi marabaları ile eşit konuma gelecek bir çözünme yaşamıştır. Böylelikle köy yaşamına özgü bir paradigma, kent yaşamında dönüşüme uğramıştır.

Kentsel mekânda çeşitli göçmen grupların özellikle gecekondu bölgelerinde kümelenmesi sonucu ortaya çıkan mekânsal ayrışma 1980-1990 yılları arasında yaşanan hızlı kentleşme süreciyle birlikte yerini birleşmeye bırakmıştır. Dönem içerisinde Ankara'da çekilen Düttürü Dünya filminde gecekondu bölgelerinin yeniden yapılanmasının gündeme gelmesi ve buralarda apartmanlaşmanın başlaması bu konudaki önemli örneklerden bir tanesidir. Ayrıca İstanbul'da çekilen Bir Yudum Sevgi ve Bir Avuç Cennet filmlerinde bu mekânsal birleşmenin net bir şekilde görülmesi bize Ankara'daki kentleşme sürecinin İstanbul'la paralellik gösterdiğini kanıtlar niteliktedir.

1990'lara kadar kent mekanında sorun olarak kabul edilen pek çok unsurun 1990-2000 sonrası dönemde de katlanarak devam ettiğini söylemek mümkündür. Özellikle küreselleşmenin etkisiyle ekonomik yarıklar derinleşmiş, yoksulluk kent mekanında net bir şekilde görülmeye başlamıştır. Kentlerdeki bu yoksulluk ise suç oranlarının artmasına, zengin kesimin kendini korumak için kentin dışına göç etmeye devam etmesine, böylelikle çöküntü mekanların giderek artmasına neden olmuştur. Gece Melek ve Bizim Çocuklar, Eşkıya ve Güneşe Yolculuk filmlerinde kentin merkezinde oluşan çöküntü alanlar net bir şekilde görülmektedir. Ancak bu alanlar kent merkezinden dışarıya doğru gidildikçe işlevsel olarak değişmektedir. Gece Melek ve Bizim Çocuklar ve Eşkıya filminde çöküntü mekanlar daha yaşanılır mekanlar iken,

Güneş Yolculuk filminde ise ülkeye kaçak yollarla gelmiş mültecilerin yaşadığı, içinde elektrik ve suyun bulunmadığı mekanlardır.

Bu dönemde bireyler geçim sıkıntısından ziyade ya güney Doğuda yaşanan terör olaylarından ya bölgenin kalkınması için yapılan kalkınma projelerinden ya da kentin özgürlükçü yapısından dolayı kente göç etmeye başlamıştır. Bu durumda Türk sinemasına net bir şekilde yansımıştır. Örneğin Güneş Yolculuk filminde terör olaylarından kaçan bireylerin kente gelmesi konu edinirken, Eşkıya filminde ise yapılan baraj nedeniyle köyü sular altında kalan ve bu nedenle kente gelen Baran'ın hikayesi anlatılmaktadır. Bunun yanında Gece, Melek ve Bizim Çocuklar filminde kentin dil, din, ırk, tercih ayırt etmeksizin onları kucaklayan ve kendisine bir mıknatıs gibi çeken özelliğinden dolayı göç eden bir grup gencin yaşam mücadelesi anlatılmaktadır. Bu gençler kentin özgür ve kucaklayıcı havasından dolayı kente gelmiş ve kentte hangi zorluklarla karşılaşır karşılaşırlar bu özgürlükçü yapıyı bırakıp gitmek istememişlerdir. Çünkü homojen bir yapıya sahip olan yaşadıkları küçük yerler, birincil ilişkilerin geliştiği, istedikleri gibi hareket etmekte zorlandıkları ve kendilerini baskıcı bir ortamın içinde buldukları yerlerdir. Kent ise heterojen ve ikincil ilişkilerin geliştiği, yapısıyla gençlere özgürlükçü bir ortam sunan bir mekândır.

Kent içerisinde değişen düzenin ve modern aklın temsilcisi, eskinin demode oluşundan yakınan ve yeni olanı kucaklayan karakterlerin yanında, geçmişin değerlerini korumaya çalışan, değişim ile kendilerini güvensiz ve yabancı hisseden karakterlerde bulunmaktadır. Bir Küçük Bulut filminde Saycan'ın babası kente uyum sağlayamamış ve kente geldiği için pişman olmuştur. Kentte kimsenin, kimsenin sorunlarıyla ilgilenmediğini hatta kimsenin kimseye selam vermediğini söyleyerek kente geldiği için yakınmakta, kendi evine ve toprağına özlem duymaktadır.

2000 ve sonrası dönem Türkiye'de yaşanan kentleşme sürecine ve getirdiği sorunlara kesin çözüm için yeniden yapılanmanın gündeme geldiği dönemdir. Bu yeniden yapılanma sürecini diğerlerinden ayıran ise bu sürecin yasalarla desteklenmesi ve bu alanda belediyelere de yetki verilmesidir. Bu durum yeniden yapılanmanın daha kapsamlı ilerleyeceğinin en büyük göstergesidir. Başka Sementin Çocukları ve Kara Köpek Havlarken filmlerinde bu yeniden yapılanma sürecine değinilmiştir. Ayrıca 2000 sonrasında büyük ilgi gören TOKİ'de filmlerde bahsedilen bir kavram olmuştur. Filmlerde gecekondü mahallesinde yaşayanlar kentsel yoksulluktan kurtulmak

istemekte, bunun içinde ellerinden ne gelirse yapmaya hazır halde bulunmaktadır. Çünkü yaşadıkları gecekondular bölgeyi ile kent arasında görünmez bir duvar oluşmuş, bu anlamda gecekondularda yaşayanlar toplumdan dışlanmış, ayrıştırılmış ve öteki olarak kabul edilmiştir. Bu dışlanmadan kurtulmak ise bu mekândan çıkmaya bağlıdır. Bu noktada yeniden yapılanma süreci büyük bir fırsat niteliğinde olmuştur.

Dönem içerisinde yapılan kentsel dönüşüm projeleri gecekondular alanların yeniden inşasının yanında kentin içindeki küçük mahallerin piyasaya kazandırılması ve buraların rant merkezi olmasını da beraberinde getirmiştir. Çünkü küresel kentin inşası için kentin yeniden yapılanması ve eski mekanlara devasa yapıların dikilmesi ön görülmüştür. Ev Kira Semt Bizim filmi bu alanda yaşananlara önemli bir kaynak sunmaktadır. Mahallede bir anda yaşanan kira artışı ve evlerin tek tek şahıslara satılarak buralara sitelerin, alışveriş merkezlerinin yapılması mahalle çevresinin değişmesine neden olmuştur. Filmde ortaya çıkan bu değişim sadece mekân sorunu olarak kalmamış, aynı zamanda toplumun tüm bileşenleri olan birey, aile, mahalle gibi yaşamsal yapıları doğrudan etkileyen bir etki yaratmıştır. Bu nedenle değişimi reddeden, bunu eskiyi özlemle ve eskinin daha iyi olduğu görüşü ile temellendiren, sakin yaşamlarının bozulduğunu dile getiren mahalle sakinleri, mahallelerini eskisi gibi yaşanılabilir bir hale getirmek için çaba göstermeye başlamıştır. Bu çaba mahallenin onlara geri verilmesi için yıkıma gelen iş makinalarının parçalanması, mahallenin güvensiz bir ortam olarak nitelendirilmesi için huzursuz bir ortamın yaratılmaya çalışılması, seslerini bütün ülkeye duyurabilmek için miting yapılması ve bu yolda gerekirse hapse girilmesinin göze alınması şeklinde olmuştur. Özel girişimcilerin bu duruma karşı tavrı ise bu örgütsel yapının dağıtılması amacıyla mahalle sakinlerini gözaltına alınmasının sağlanması şeklinde olmuştur. Ancak mahallelinin bu örgütsel yapıyı terk etmemesi ve adliye önünde mitinglerini devam ettirmesi, özel girişimcileri “salalım sonra çaresine bakarız” söylemi ile geri adım atmaya zorlamıştır. Bu söylem doğrultusunda kentsel dönüşüm projesinden tamamen vazgeçilmediği, halkın sakinleşmesi sonucu projeye devam edileceği anlaşılmaktadır. Ancak mahalle sakinleri “örgütlü halk alayına yeter” düşüncesinden uzaklaşmaz ise rant amaçlı kentsel dönüşüm projelerinin uygulama alanı daraltılabilir.

Yaşanan bu kentsel dönüşüm sürecinin arka planının anlaşılması için Saf filmine bakmak gerekmektedir. Film gökdelenlerin hemen yanındaki geniş alana sahip bir tarafı

yıkılmış diğerk tarafında ise insanların yaşadığı bir gecekondumahallesinde çekilmiştir. Filmde evlerini kentsel dönüşüm sürecinde satıp satmayacakları, satacaklarsa hangi firmaya satacaklarına karar veremeyen insanların hikâyesi anlatılmaktadır. Mahallede zengin olmak isteyenler bazı firmalara evlerini satmışken bir kesim satışa karşı çıkmıştır. Bu karşı çıkışın temel nedeni ise evlerin satışına ilişkin imzalanan evraklarda yeni evlerin nerede olduğuna dair bir bilginin belirtilmemesinin bireylerde mahalleliyi kent merkezinden oldukça dışarıya çıkaracakları düşüncesini doğurmasıdır. Bu doğrultuda mahalleli, gecekonduların yapımı sırasındaki devlet sessizliğinden bahsederek evleri kendilerinin yaptığını ve hiç kimsenin yapmayın demediğini bu nedenle buralarda oturma haklarının olduğundan söz etmiştir. Bu nedenle dönem içerisinde ön plana çıkan kentsel dönüşüm sürecinin insanları düşünce karmaşası içerisine soktuğunu, bunun ise sürecin daha yavaş ve sağlıklı ilerlemesine neden olduğunu söylemek mümkündür.

Bahsi geçen filmde önemli bir diğerk konu ise işsizlik olmuştur. Özellikle bu dönemin sonuna doğru işsizlik oranının arttığı ülkede kentsel dönüşüm süreciyle birlikte inşaat alanında bir nebzede olsa iş olanakları artmıştır. Ancak dönem içerisinde Suriyeli mültecilerin sayısının artması ve yıkılan evlerin şantiyelerinde mahalleliden birinin çalışmasına sıcak bakılmaması birçok insanın geçim sıkıntısı çekmesine neden olmuştur. Bu durumda filmde net bir şekilde görülmektedir.

Türkiye’de yaşanan kentleşme süreci sinema filmleri çerçevesinde 10 yıllık toplamda 5 döneme ayrılarak anlatılmıştır. Bu anlatım sonucunda kentleşme sürecinin ve bu süreç doğrultusunda ortaya çıkan sorunların başından sonuna kadar sinemaya aktarıldığını söylemek mümkündür. Ancak Türk sineması kentleşme sürecinin mekan üzerindeki yansımaları her ne kadar benzer şekillerde anlatsa da bireyler üzerinden yapılan anlatımların tarafsızlık içerisinde olduğunu söylemek mümkün değildir. Bunun temel nedeni kırsaldan gelen bireylerin masum gösterilmesi, kentte yaşayan bireylerin de adeta bir canavara benzetilmesidir. İncelenen filmlerde dönem farkı gözetmeksizin köyden kente gelen kadın, erkek, çocuk, genç tüm bireylerin çok iyi gösterilmesi ve kentin onları kısa bir süre içerisinde bozmasına değinilmiştir. Dönemin yönetmelerine göre buradaki tek suçlu kenttir. Ancak devlet arazisine kaçak konut yapılması, kısa bir süre sonra bu konutlardan kira geliri elde edilmesi, kente kendilerinden sonra gelenlerden iş bulma şartıyla komisyon alınması, son yıllarda önemli gündem konusu

olan kentsel dönüşüm olgusuna bakış açısı köyden kente gelenlerin çok da masum olmadığını göstermektedir. Bu doğrultuda Türk sineması kentleşme ve beraberinde ortaya çıkan sorunları kendi kalıpları çerçevesinde ele alan ancak bunu yaparken gelip geçen her iktidarın, dönemin izlerine yer veren bir sanattır. Bu durum sinemanın toplumsal sorunları ele almaya başladığı yıllardan günümüze kadar devam etmiştir. Bu nedenle Türkiye’de kentleşmenin yarattığı sorunlar çözülmedikçe, Türk sineması kentleşmeyi mevzu bahis etmekten geri durmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Abisel, N. (1994). Türk sineması üzerine yazılar. (1. bs.). Ankara: İmge Kitapevi.
- Adıyaman, K. (2008). Kentleşme sürecinde Türkiye ve kent kimliği Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Adıyeke, F. (2019). Eski Mısır'da sosyal, ekonomik ve dini hayat. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Aksoy, E. ve Kocataş, Ö. G. (2017). Gecekondu alanlarında uygulanan kentsel dönüşüm projelerinin meşruiyet zemini olarak yoksulluk ve suç. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi,7(14), 275-295.
- Aktürk, D. (2009). Türkiye’de kentsel dönüşüm uygulamalarında süreç ve aktörler: Sulukule örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- Akyüz, E. (2016). Kentsel estetik: edinburgh ve istanbul örneği. Eurasian Academy Of Sciences Social Sciences Journal, 7, 176-186.
- Arslan, İ. (2004). 1990 sonrası türk sinemasında film dilinin kullanımı. Selçuk İletişim Dergisi, 3(3), 92-103.
- Aslanoğlu, R. A. (2000). Kent kimlik ve küreselleşme. (2.bs.). Bursa: Ezgi Kitapevi.
- Avcı, H. E. (t.y.) Uygarlıklar Tarihi, İstanbul Üniversitesi Yayını. 2 Ocak 2020 tarihinde https://www.academia.edu/13140907/UYGARLIKLAR_TAR%C4%B0H%C4%B0 adresinden erişildi.
- Bal, H. (2015). Kent sosyolojisi.(6.bs.).Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Başel, H. (2007). Türkiye’de nüfus hareketlerinin ve iç göçün nedenleri. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi,(53), 515-542.
- Bayburtluoğlu, S. (2005). 1980 sonrası Türk sineması ve Yavuz Turgul. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- Bazin, A. (1993). Sinema nedir. (İ. Şene, Çev.). (1. Bs.). İstanbul: Sistem Yayıncılık.

- Bektaş, Y. ve Yücel, C. (2013). Ankara-Altındağ tepesi gecekondu bölgesi'nde mekânsal ayrışmanın gözlenmesine yönelik bir araştırma. Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi E- Dergisi, 8(2) 2013, 115-129.
- Benevolo, L. (1995). Avrupa tarihinde kentler. (N. Nirven, Çev.) İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Bıçakçioğlu, Ö. (2014). Türk sineması'nda bir tür olarak güldürü: Ertem Eğilmez filmleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Bookchin, M. (2014). Kentsiz kentleşme. (Burak Özyalçın, Çev.). (1. Bs.). İstanbul: Sümer Yayıncılık.
- Boratav, K. (2015). Türkiye iktisat tarihi. (21.bs.). Ankara: İmge Kitapevi.
- Bozal, B. C. (2018). 1960'lardan günümüze Türk sinemasında kentleşmenin mizah anlayışına yansımaları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Bumin, K. (1990). Demokrasi arayışında kent (1.bs.). İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Cantek, F. Ş. (2001). Fakir/Haneler: yoksulluğun 'ev hali'. Toplum ve Bilim Dergisi, (8),102-131.
- Childe, G. (1974). Tarihte neler oldu. (A. Şenel ve M. Tunçay, Çev.). (1.bs.). Ankara: Odak Yayınevi
- Childe, G. (2006). Kendini yaratan insan.(F. Ofluoğlu, Çev.).(8.bs.) İstanbul: Varlık Yayınları.
- Çakır, S. (2011). Türkiye'de göç, kentleşme/gecekondu sorunu ve üretilen politikalar. Sdü Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,(32), 209-222.
- Çelik, A. ve Aykanat, Ş. (2007). Komünlerin (belediyelerin) orta Çıkışı ve İşlevleri. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 6(22), 101-115.
- Çelik, H. Z. ve Tezcan, S. (2017). Türk sinemasında göç temalı İstanbul filmleri üzerinden kentlerdeki mekânsal ve toplumsal değişimlerin incelenmesi. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(2),619-636.
- Çelik, M. F. (2017). Türk sinemasında iç göç filmlerinde birey ve mekân algısı. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Işık Üniversitesi İstanbul.
- Demir, Ö. ve Acar M. (1992). Sosyal bilimler sözlüğü.(1.bs.). İstanbul: Ağaç Yayınları.

- Demirci, E. (2013). Kentleşmenin bir sonucu olarak gecekondula ve gecekondula alternatif çözümler. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Doğru, H. (1995). XVIII. yüzyıla kadar Osmanlı kentlerinin sosyal ve ekonomik görüntüsü. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Duca, L. (1947). Sinema tarihi. (N. Saridoğan Çev.). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Erbaş, H. ve Ercan, Ş.(2015). Kızılay kentsel dönüşüm, mülksüzleştirme, yerinden edilme ve mahalle mücadelesi: Sarıyer-Derbent örneği, A. O. Öncel, N. G. Ergen, A. E. Osmanoğlu ve M. Özdemir.(der.), Kentsel Dönüşümün Sosyal Boyutu Sempozyumu Tam Metin Kitabı içinde(ss.496-522) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Erbay, E. (2013). Türkiye’de çocuk işçiliğinin büyük resmi. Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, 24(1), 157-168.
- Ergönül, E. (2020). Kentsel çöküntü alanları üzerine teorik bir tartışma. Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11, 155-180.
- Ergün, S. ve Tekin, U. (2019). Çarpık kentleşme ve kentsel dönüşüm sürecinin incelenmesinde çarpıcı bir örnek: kanarya mahallesi. Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi, (21), 122-143.
- Erkan, R. (2004). Kentleşme ve sosyal değişim.(2.bs.). Ankara: Bilimadamı Yayınları.
- Ersöz, H.Y. (2011). Sosyal politikada yerleşme. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Es, M. ve Ateş, H. (2004). Kent yönetimi, kentleşme ve göç: sorunlar ve çözüm önerileri. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, (48), 205-248.
- Eşmeler, A. Ş. (2018). Türkiye’de kentleşme sürecinde ortaya çıkan sorunlar kentlerde intihar eğilimleri üzerine bir araştırma Ankara örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Falay, N. (1985). Kentlerin kökenlerine toplu bir bakış. İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi, 6(1-3),95-108.
- Fitzmaurice T. (2001). Film and Urban Societies in a Global Context, Mark Shiel and Tony Fitzmaurice.(Ed.), Cinema and the City, Oxford: Blackwell Publishers.
- Giritlioğlu, P. ve Özde, K. (2020). Kentsel adalet ekseninde imar afları: ‘imar barışı’ üzerine bir değerlendirme. (İnal, E., Şipka, Ş.,Öğüz, T., Erman, H. Ve Baysal,

- B.,Ed), Prof. Dr. Necla Giritlioğlu'na Armağan içinden, (1.bs.). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Gökkaya, V. B. ve Ayan, S. (2016). İç göç ve kentleşme sürecinde kadının ekonomik yoksunluğu. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(46), 390-398.
- Gökulu, G. (2010). Kent güvenliği kentleşme ve suç ilişkisi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 24(1), 209-226.
- Güneş, E. (2013). İç göç terörizm ilişkisinde mersin örneği. Akademik İncelemeler Dergisi, 8(2), 275-302.
- Güven, S. (2009). Sosyal politikanın temelleri.(4.bs.). Bursa: Ezgi Kitapevi Yayınları.
- Harris, C. D ve Ullman, E.L.(2002).Kentin doğası, (A. Alkan, Çev.). B. Duru(Der.), 20.Yüzyıl Kenti içinde(ss.55-75). Ankara: İmge Kitapevi.
- Hatt, P. K. ve Reiss, A. J. (2002). Kentsel yerleşimlerin tarihi. (A. Alkan, Çev.). B. Duru(Der.), 20.Yüzyıl Kenti içinde(ss.27-36) Ankara: İmge Kitapevi.
- Holton, R. J. (1999). Kentler kapitalizm ve uygarlık. (R.Keleş, Çev.). (1.bs.). Ankara: İmge Kitapevi.
- Huberman, L. (2013). Feodal toplumdan 20. Yüzyıla. (M. Belge, Çev.).(13.bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hussain, M. ve İmitiyaz, I. (2018). Urbanization concepts, dimensions and factors. Nternational Journal Of Recent Scientific Research,9(1), 23513-23523.
- Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. M. (2009). Nöbetleşe yoksulluk: Sultanbeyli örneği, İstanbul. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Işık, M. ve Özdemir, E. (2017). Türk sineması'nda Kore Savaşı'nı konu alan filmlerde ideoloji ve özne. (A. Aytaç, Ed.), IX. Uluslararası Türk Sanatı, Tarihi ve Folkloru Kongresi / Sanat Etkinlikleri içinde(ss.127-132) İstanbul: Anka Basım Yayını.
- Işık, O. (1996). Türkiye'de kentlerin geleceği üzerine gözlemler: Denizli ve İstanbul dersleri. Birikim Dergisi, (86-87),42-47.
- Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. M.(2001). Nöbetleşe yoksulluk, Sultanbeyli örneği, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Işık, Ş. (2005). Türkiye'de kentleşme ve kentleşme modelleri. Ege Coğrafya Dergisi,(14), 57-71.
- İsbir, E. G. (1991) Şehirleşme ve meseleleri. Ankara: Gazi Büro Yayınları.

- İsbir, E. G. (1982). Kentleşme, metropolitan alan ve yönetimi. (1.bs.). Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını.
- İsbir, E. G. (2014). Kentleşme ve konut politikaları.(3.bs.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1983). Türk milli kültürü. (2.bs.). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Karaçavuş, A. (2015). Temeddünden medeniyete (civilisation): Osmanlı'nın insan toplum ve devlet anlayışının değişimi üzerine bir deneme. Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, (37), 87-180.
- Karadağ, A. ve Mirioğlu, G. (2011) . Türkiye'de kentsel dönüşüm politikaları ve uygulamaları üzerine coğrafi değerlendirmeler: İzmir örneği. Ege Coğrafya Dergisi,20(2),41-57.
- Karademir, E. Ö. (2015). Türk sinemasında güldürü: İlyas Salman örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Lefke Avrupa Üniversitesi, Lefke.
- Kartal, K. (1983). Ekonomik ve sosyal yönleriyle Türkiye'de kentleşme. Ankara: Yurt Yayıncılık.
- Kaya, M. (2016). Kentleşmenin patolojisi olarak gecekondulaşma: Eyyübiye İlçesi. A. Ekinci, (Der.). Şanlıurfa II. Uluslararası Hz. Eyyüp Peygamber Sabır Günleri Sempozyumu içinde(ss.364-377). Şanlıurfa: Semih Ofset Matbaacılık ve Yayıncılık.
- Keleş, R. (1980). Kentbilim terimleri sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Keleş, R. (1984). Kentleşme ve konut politikası. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Keleş, R. (1993). Kentleşme politikası. (2.bs.). Ankara: İmge Yayınevi.
- Keleş, R. (2015). Kentleşme politikası. (15.bs.). Ankara: imge Kitapevi.
- Kılıç, L. (2012). Fotoğraf ve sinemanın toplumsal tarihi. (2. bs.).Ankara: Dost Kitapevi Yayınları..
- Kılınç, Z. A. ve Bezci, B.(2011).Kentleşme, gecekondu ve hemşerilik. Akademik İncelemeler Dergisi, 6(2),223-244.
- Koç, A. (2012). Sosyoloji literatüründe ve sinemada gecekondu dan varoşa değişen söylem biçimleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

- Koçal, A.V. (2015). Bir siyasal değişme etkeni olarak göç: Kürt kimliğinin siyasal evriminde göç dinamiği örneği - nedenler ve sonuçlar. *İdealKent Dergisi*,(15), 214-241.
- Koyuncu, A. (2015). Kentleşme ve göç.(1.bs.). İstanbul: Hikmetevi Yayıncılık.
- Köseoğlu, N. (1990). Türk dünyası tarihi ve Türk medeniyeti üzerine düşünceler. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kuhn, T. S.(2014). Bilimsel devrimlerin yapısı. (N. Kuyuş, Çev.)(9.bs.) İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Kurtuluş, H. (2013). Kent sosyolojisinde değişen kavrayışlar ve Türkiye'nin kentleşme deneyimi. Ö. Uğurlu, N. Ş. Pınarcıoğlu, A. Kanbak ve M.Şiriner.(der.), kent sosyolojisi çalışmaları içinde.(ss.177-226). İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Laborit, H. (1990).İnsan ve kent. (B. Onaran, Çev.). (1.bs.). İstanbul: Payel Yayınları.
- Lefebvre, H. (2015). Şehir hakkı. (I. Ergüden Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Liebeschuetz, W. (1999). Antik kentin sonu. (S. Güven, E. Güven, Çev.). John Rich (Ed.), Geç Antik Çağda Kent içinde(1-47), Homer Kitapevi, İstanbul.
- Mcneil, W. H. (2002). Dünya tarihi. (A. Şenel, Çev.).(6.bs.).Ankara: İmge Kitapevi.
- Mutlu, A. Reyhan, H. ve Doğan, H.H. (2016). Kentleşme. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Mutlu, S. (2007). Türkiye'de yaşanan gecekondulaşma süreci ve çözüm arayışları: Ankara örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Muybrigde, E. (1997). *Animals in motion*, London: Chapman & Hall.
- Niray,N. (2002). Tarihsel süreç içinde kentleşme olgusu ve Muğla örneği. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,(9),21-30.
- Ortaylı, İ. (2016). Türkiye teşkilat ve idare tarihi.(5.bs.). Ankara: Cedit Neşriyat Yayınevi.
- Özaltun, M. (2019).Sinema ve felsefe. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kâtip Çelebi Üniversitesi, İzmir.
- Özcan, K. (2006). Anadolu-türk kent tarihinden bir kesit: Selçuklu döneminde Anadolu-Türk kent model(ler)i. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (38), 161-184.
- Özden, P. P. (2008). Kentsel yenileme. (1.bs.). Ankara: İmge Kitapevi.

- Özer, İ. (2012). Türkiye’de kent, kentleşme ve kentsel değişme. M. Zencirkıran (Der.) Düünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı içinde(ss.323-352). Bursa: Dora Yayınevi.
- Özer, Y.Z. (1939). Mısır tarihi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özgüç, A. (1993). 100 filmde başlangıcından günümüze Türk sineması. (1.bs.). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Özön, N. (1968). Türk sineması kronolojisi. (1.bs.) Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Özön, N. (2003). Türk sinema tarihi. (1.bs.). İstanbul: Artis Reklam Ortaklığı Yayınları.
- Öztürk, M. (2002). Sinemasal kentler. İstanbul: Om Yayınevi.
- Öztürk, M. (2007). Türkiye’de iç göçe katılanların kent yaşamına ve kentsel emek piyasalarına etkileri. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi,(52), 245-264.
- Peng, X., Chen, X. ve Cheng, Y. (2011). Urbanization and its consequences. Fransa: Eolss Yayıncıları. <https://Www.Eolss.Net/>
- Pıçak, M. ve Kadah, H. (2018). Türkiye’de sendikalaşmanın tarihsel gelişimi”, Koç, S., Genç, S. Y. ve Çolak, K., (Ed), Düünden Bugüne Ekonomi Yazıları içinden(ss.207-248), Kocaeli: Umuttepe Kitapevi.
- Pirenne, H. (1990). Ortaçağ kentleri. (Ş. Karadeniz, Çev.). (2.bs.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pösteği, N. (2012). 1990 sonrası Türk sineması. (3.bs.). Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Pustu, Y. (2006). Küreselleşme sürecinde kent “antik site’den dünya kentine”. Sayıştay Dergisi, (60), 129-151.
- Resmi Gazete. (1924). 442 Sayılı Köy Kanunu, Cilt 5, Sayı 68.
- Resmi Gazete. (1983). 2872 Sayılı Çevre Kanunu, Cilt 22, Sayı: 18132
- Resmi Gazete. (2005). 5393 Sayılı Belediye Kanunu, Cilt 44, Sayı 25874.
- Salıcı, T. (2013). Toplumsal değişim bağlamında Yavuz Tuğrul filmleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi, Karabük.
- Sander, O. (2012). Siyasi tarih. (24. bs.). Ankara: İmge Yayınevi.
- Sarioğlu, S. (2005). Küreselleşmenin kentler üzerindeki etkileri: dünya kentleri ve İstanbul örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

- Sarioğlu, S. (2005).Küreselleşmenin kentler üzerindeki etkileri: dünya kentleri ve İstanbul örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Scognamillo, G. (1990). Türk sinema tarihi. (2.bs.).İstanbul: Metis Yayınevi.
- Sencer, Y. (1979). Türkiye’de kentleşme. (1.bs.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sennett, R. (2013). Gözün vicdanı. (S. Sertabiboğlu ve C. Kurultay, Çev.). (2.bs.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Shiel M.(2001), Cinema and the City in History and Theory, Mark Shiel and Tony Fitzmaurice.(Ed.), Cinema and the City, Oxford: Blackwell Publishers.
- Sjoberg, G. (1965).The preindustrial city. New York: The Free Press.
- Soy, H. B. (2015). Antik yunan kent-devleti “polis”in özellikleri, ilgili araştırmalar ve batı Anadolu’dan örnekler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Steinbeck, J. (2015).Gazap üzümleri.(2.bs.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Suner, A. (2006). Hayalet ev yeni Türk sinemasında aidiyet, kimlik ve bellek. İstanbul: Metis Yayınları.
- Sümer, F. (2014). Eski Türklerde şehircilik.(3.bs.). İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Şahin ,Y. (2010). Kentleşme politikası. (1.bs.). Trabzon: Murathan Yayınevi.
- Şahinalp, M. S. Elmastaş N., Günal, V. ve Benek, S. (2010).Şehirlerin sınıflandırılması ve Tatvan Şehri’nin bu sınıflandırmalardaki Yeri. Eastern Geographical Review,15(23), 47-64.
- Şengül’ H. T. (2009). Kentsel çelişki ve siyaset. (2.bs.) Ankara: İmge Kitapevi.
- Talas, C. (1967). Sosyal politika. (3.bs.). Ankara: Sevinç Matbaa.
- Taştan, G. (2019). Gecekondulaşma ve çarpık kentleşme sorunsalının türk tiyatrosundaki yansımaları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Tekeli, İ. (2014). Kent, kentli hakları, kentleşme ve kentsel dönüşüm.(2.bs.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekin, L. (2017). Berci Kristin çöp masalları. (6. Bs.).İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Teksoy, R. (2005). Rekin Teksoy’un sinema tarihi. (3.bs.). İstanbul: Oğlak Yayıncılık ve Reklamcılık Ltd. Şti.

- TMMOB Şehir Plancıları Odası.(2003).Kentsel dönüşüm sempozyumu, İstanbul, Tmmob Şehir Plancıları Odası Yayınları.
- Tokol, A. (1997). Sosyal politika. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Tuna, K. (1989).Feodal düzen ve şehir. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi,3(1), 197-222.
- Türköz, İ. (1988). 1985 nüfus sayımının geçici sonuçları üzerine düşünceler. Sosyoloji Konferansı Dergisi, (22), 259-299.
- Uğur, Y. (2015). 'Osmanlı şehirleri ve şehirleşmesi', Osmanlı İmparatorluğunda çevre ve şehir. İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi-TC. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Özel Yayını.
- Uğurlu Ö.(2013). Kentlerin Tarihsel Gelişimi, Ö. Uğurlu, N. Ş. Pınarcıoğlu, A. Kanbak ve M.Şiriner.(der.), kent sosyolojisi çalışmaları içinde.(ss.25-69). İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Ulutaş, S. Ö. (2018). Maniheizmin Uygur toplum ve devlet yapısına etkileri. O. K. Gül, B. Kurt, C.C. Çakmakçı(Ed.) II. Uluslararası Türklerin Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu içinde(ss.433-442),Ankara.
- Weber, M. (2018). Şehir, (M. Ceylan Çev.). (12.bs.). İstanbul: Yarı Yayınları.
- Wirth, L. (2002). Bir yaşam biçimi olarak kentleşme, A. Alkan ve B. Duru.(Der.)20.Yüzyıl Kenti İçinde.(77-106). Ankara: İmge Kitapevi.
- Yazıcı, M. (2013). Toplumsal değişim ve sosyal değerler. International Periodical For The Languages Literature And History Of Turkish Or Turkic, 8, 1489-1501.
- Yenice, M.S. (2014). Türkiye'nin kentsel dönüşüm deneyiminin tarihsel analizi. Bahçeşehir Üniversitesi Fen Bil. Enstitüsü Dergisi, 16(1), 76-88.
- Yılmaz, E. ve Çiftçi, S. (2011). Kentlerin ortaya çıkışı ve sosyo-politik açıdan Türkiye'de kentleşme dönemleri. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 10(35), 252-267.
- Yılmaz, N. (2014). Farklılaştıran ve ayrıştıran bir mekanizma olarak kentleşme. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, (48), 250-267.
- Yörükan, A. (1968). Şehir sosyolojisinin teorik temelleri, Ankara: İmar ve İskan Bakanlığı Yayınları.
- Yücel, Ü. (1982). Kentleşmenin yönetsel sorunları üzerine bir inceleme. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını.

Yüceşahin, M. ve Özgür, M. (2006). Türkiye'nin güneydoğusunda nüfusun zorunlu yerinden oluşu: süreçler ve mekânsal örüntü. Coğrafi Bilimler Dergisi, 4(2), 15-35.

Zarakolu ,A. (1976).İktisat ilminin temel ilkeleri.(3.bs.). Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Münevver DEMİR

Doğum Yeri ve Tarihi :

Eğitim Durumu

Lise Öğrenimi : Bayburt Anadolu Kız Meslek Lisesi

Lisans Öğrenimi : Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

İletişim

e-posta Adresi

Tarih : 08/07/2021